

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ASKERİ TARİH DİZİSİ

OSPREY

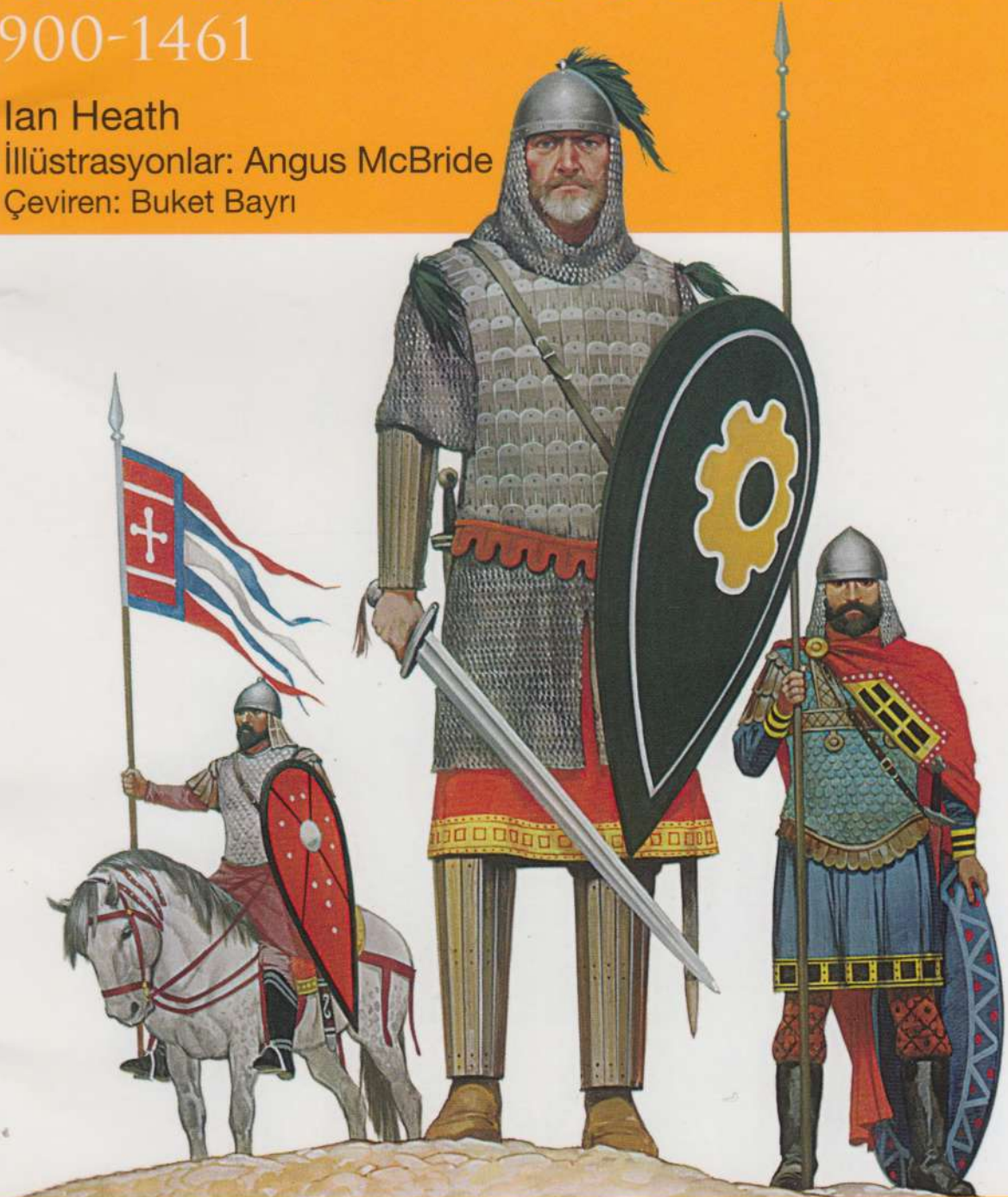
BİZANS ORDULARI

900-1461

Ian Heath

İllüstrasyonlar: Angus McBride

Çeviren: Buket Bayrı

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

Ian Heath

İllüstrasyonlar: Angus McBride

BİZANS ORDULARI 900-1461

Çeviren: Buket Bayrı

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

OSPREY ASKERİ TARİH DİZİSİ

IAN HEATH
ANGUS MCBRIDE
BİZANS ORDULARI 900-1461

ÖZGÜN ADLARI
BYZANTINE ARMIES 886-1118 - BYZANTINE ARMIES AD 1118-1461
MEN-AT-ARMS 89 - MEN-AT-ARMS 287
OSPREY PUBLISHING, 1979 & 1995

COPYRIGHT © OSPREY PUBLISHING LTD 1979 & 1995

ÇEVİREN
BUKET BAYRI

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
EMİR YENER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
KUTLU AKALIN

DİZİN
NECATİ BALBAY

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: OCAK 2014

ISBN 978-605-332-033-3
Genel Yayın No: 2923

BASKI
GOLDEN MEDYA MATBAACILIK VE TİCARET A.Ş.
100. YIL MH. MAS-SİT 1. CAD. NO: 88
BAĞCILAR İSTANBUL
(0212) 629 00 24
Sertifika No: 12358

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin,
gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK, NO: 2/4
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel: (0212) 252 39 91
Fax: (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	5
MALAZGİRT ÖNCESİ TEŞKİLAT	7
Tagmalar	
Thema Sistemi	
Ücret ve İkmal	
Malazgirt'in Ardından	
GEÇ BİZANS ORDULARI	25
Pronoia Sistemi	
Birlik Teşkilatı	
Muhafız Birlikleri	
Taşra Orduları ve Hudut Savunması	
Emir ve Komuta	
Bizans ve Ateşli Silahlar	
PARALI ASKERLER ORDUSU	37
Türkler	
Latinler	
Kuzeyliler	
Balkanlılar	
Kafkasyalılar	
BAHRİYE	48
İMPARATORLUĞUN SONU	50
Trabzon Rum İmparatorluğu	
KAYNAKÇA	55
DİZİN	56

GİRİŞ

Bizanslıların siyasete ve askeri stratejiye yaklaşımı, yaşadıkları devre göre son derece ince-likliydi. Pek çok zamandaşlarına nazaran, bir muharebeyi kazanmanın savaşı kazanmak anlamına gelmediğini tarihlerinin hayli erken bir döneminde öğrenmişler; semeresiz seferlerde can ve mal kaybetmek yerine antlaşmalar imzalayıp rüşvet vererek düşmanlarını savuşturma yoluna sık sık başvurmuşlardı. Tarihçi Prokopios, bir düşmana rüşvet vermenin diğerine davet çıkardığını daha 6. yüzyılda belirtmiş ise de, kısıtlı insan gücü ve müzmin iç savaşı- larla rağmen imparatorluğun 1453'e kadar ayakta kalabilmiş olması söz konusu siyasanın genel başarısına kanıt sayılmalıdır. Ayrıca yeni düşmanların türemesi (düşmanı düşmana kırdırmak Bizans diplomasisinin bir diğer taktiği olduğu için) altın ve makam-mansıp dağıtmak; sahte mektuplar göndermek ve güdümlü isyanlar çıkarmak gibi yöntemlerle çözülemeyecek bir sorun haline nadiren dönüşüyordu. Birinci sınıf bir istihbarat teşkilatı olan Barbarlar Nezaret-i, imparatoru mevcut fikir ve temayüller hakkında sürekli haberdar tutuyordu.

Ne var ki imparatorluğun çağdaşları, Bizans siyasetinin zorunlu unsurlarını teşkil eden kumpas ve karşı kumpaslardan, övgü ve tehditlerden oluşan karmaşık ağı her zaman anlayamadıkları; gerçek askeri-siyasi kıymetini takdir edemedikleri için, imparator

ile elçilerinin diplomatik hamleleriyle dalaverelerini sinsi ve ikiyüzlü diye değerlendirmeye eğilimliydi-ler. Son bin yıl içinde tarihçiler ile vakanüvislerin Bizans'ı habire kötülerle imparatorluğun namını o denli lekeledi ki, en sinsi hal ve hareketleri nite-lemek için günümüzde bile sıkça kullandığımız 'Bi-zans entrikası' deyimi ortaya çıktı.

Ancak, bütün bu aldatma ve entrika arka planına rağmen temel bir noktanın hatırdan tutulması gerekir: böyle bir rüşvet ve tehdit siyaseti için güçlü bir askeri-ye gerekir. Bizans ordusu, gücünün zirvesinde olduğu 10. yüzyılda ve 11. yüzyılın ilk yarısında, dünyanın en iyi teçhizatlı ve en yüksek maaşlı askeri gücünü teşkil ediyordu. Bizans tarihinin genellikle 'orta' diye adlandırılan bu dönemi, Selçuklu Türkleri karşısın-da 1071'de Malazgirt'te uğranılan felaketli bozgun ile kapandı. Bu tarihten sonra, mali ve beşeri kaynakları giderek azalan, etrafı daha genç ve zinde toplumlar-la her taraftan kuşatılan bir zamanların güçlü impa-ratorluğu, (zaman zaman hayli uzun da sürmüş) bazı diriliş dönemleri yaşamasına rağmen, giderek hız ka-zanan bir düşüş içine girdi. Son dört asrı boyunca tam anlamıyla sonu gelmez bir savaş durumu içinde yaşa-mak zorunda kalan imparatorluk, ömrünü kan revan içinde tamamladı.

SOL SAYFA

Bizans sanatçıları, görüldüğü kadarıyla askerleri münasip bir eser konusu olarak pek kabul etmiyorlardı; ama yine de sayısız miktarda asker aziz betimlemesi çizmiş, hakketmiş veya boyamışlardı. Burada görülen Aziz Demetrios, bir 11. yüzyıl ikonasında yer almaktadır. Elinde daire biçimli bir büyük kalkan taşıyor ve muhtemelen *epilorikion* cinsi kapitone gövde zırhı giyiyor. Atının düğüm atılmış kuyruğu da dikkat çekicidir. Betimlemenin normalde bir miğferle tamamlanması beklenirdi; ancak azizler Bizans sanatında genellikle başı açık resmedilir (Kremlin Cephaneliği, Moskova).

**II. VASİLEİOS'UN ÖLÜM YILI İTİBARIYLA
THEMALAR, 1025**

0 100 200 300 mil

MALAZGİRT ÖNCESİ TEŞKİLAT

Bizanslılar antik Roma mirasının pek çok veçhesine inatla tutunmuş olabilirlerdi (hatta kendilerini *Romaioi* yani Romalı diye adlandırmaya devam etmişlerdi); ancak ordu teşkilatı bu mirasa dâhil değildi. İmparator Mavrikios'un ünlü askeri risale *Strategikon*'u yazdığı 6. yüzyıl sonu-7.yüzyıl başında dahi antik Roma askeri sisteminden geriye hemen hiçbir şey kalmamıştı. Mavrikios'un ana hatlarıyla tasvir ettiği teşkilat ise en azından 10. yüzyıl sonuna; hatta muhtemelen bu tarihten bir yüzyıl sonrasına dek, özünde hiç değişmeden devam etmişti.¹ 10. yüzyıl başında (ykl. 903) İmparator VI. "Bilge" Leo tarafından yazılmış bir diğer ünlü askeri risale olan *Taktika*'da bile, Mavrikios'un teşkilatı neredeyse noktası virgülüne tekrar edilmişti.

Leo'nun hükümdarlığı esnasındaki en temel süvari ve piyade birimi, *Strategikon*'da *tagma* yahut *arithmos* (Latince *numerus* teriminin birebir Yunanca ter-

cümesi) diye adlandırılan *bandon* idi. Germen dilinde 'sancak' veya 'bayrak' anlamına gelen bir sözcükten türetilmiş *bandon* terimi, bu birimin ortaya çıktığı 6. yüzyılda orduya hâkim yabancı etkisine kanıt teşkil eder. Başında *komes* (kont) rütbesindeki bir subay bulunan *bandon*, piyade birliklerinde, her birinde on altı asker bulunan on altı adet *lokhagiadan* müteşekkildi. Her *lokhagia*ya *lokhagos*, yani 'sıra başı' denilen bir subay komuta ediyordu. *Lokhagos*un altında ise, sırayla *dekarkhos* (onbaşı), *pentarkhos* (beşbaşı), *tetrarkhos* (dörtbaşı) ve *uragos* (sıra dümdarı) rütbelerindeki subaylar bulunuyordu. Dört *lokhagia* bir *allagion* (kanatçık) teşkil ederdi ki sonuncular çift çift eşleştirilirlerdi. Zırhlı piyade birliklerinin yaklaşık dörtte üçü *skutatoi* denilen mızraklılardan, kalan dörtte bir de okçulardan müteşekkildi. Okçuların her *allagion* içinde ayrı bir *lokhagia* teşkil ettikleri veya müstakil bir *allagion* içinde toplandıkları düşünülmektedir.

¹ Bkz. David Nicolle (çev. Buket Bayrı), *Doğu Roma Orduları M.S. 306-886* (Osprey Askeri Tarih Dizisi No. 11, 2013).

1	Kalabria	13	Makedonia	25	Bukellarion	37	Telukh
2	Langobardia	14	Paristrion	26	Paflagonia	38	Poleis Parefratidai
3	Dalmatia	15	Thrakia	27	Anatolikon	39	Melitene
4	Syrmon	16	Abidos	28	Seleukia	40	Kolonia
5	Dyrrakhion	17	Khios	29	Kipros	41	Mesopotamia
6	Bulgaria	18	Arhipelagos	30	Kappadokia	42	Taron
7	Nikopolis	19	Kriti	31	Kilikia	43	Iveria
8	Kefalonia	20	Samos	32	Kharsianon	44	Khaldia
9	Peloponnessos	21	Kibyrraiotis	33	Armeniakon	45	Theodosiopolis
10	Hellas	22	Thrakasion	34	Sevastia	46	Vaspurakan
11	Thessalonika	23	Opsikon	35	Lykandos	47	Kherson (Gothia)
12	Strymon	24	Optimaton	36	Antiochia		

Ayrıca, Sırplar, Hırvatlar, muhtelif Ermeni ve Gürcü tekfurulukları; Salerno, Capua ve Benevento'daki Lombard prenslikleri ve Halep Emirliği haraçgüzar durumundaydılar. Venedik, Napoli, Amalfi ve Gaeta ise kâğıt üzerinde halen Bizans şehirleriydi.

10. yüzyılın ilk yarısında telif edilmiş Hz. Yuşa Tomarı'ndaki bu sahnede, *skutatoı* piyadeleri betimlenmiştir. Teçhizat olarak, omuz ve bel kısımlarına kösele şeritler (*pteryge*) raptedilmiş kalça uzunluğunda zırh ceket ve göğüs kısmını takviye eden kuşak görülüyor. Miğferlerdeki esnek görümlü ense örtüleri muhtemelen kösele olmalıdır. Büyük kalkanların bir 'kalkan duvarı' oluşturacak biçimde kullanılması da önemli bir ayrıntıdır. Vücutlarına pelerin dolamış figürler subayları göstermektedir ve ayrıca, bunlardan birisi *bandon* denilen sancağı taşımaktadır (Vatikan Kütüphanesi, Roma).

Hafif piyade ile Muhafız birlikleri mızraklı-okçu diye ayrıılmaz, tek tip askerlerden oluşurlardı; hatta hafif piyade *lokhagialarının* on altı yerine sadece sekiz askere sahip bulundukları bile öne sürülmüştür.

Taktika yazıldığı sırada süvari *bandon*ları, muhtemelen, her birine *pentekontarkhos* rütbeli bir subayın

komuta ettiği altı adet *allagion*dan müteşekkil idiler. Tıpkı piyade birliklerindeki gibi çift eşleştirilen süvari *allagion*ları, bir çifte komuta eden *hekantontarkhos*ların (yahut *kentarkhos*) emrindeydiler. Elli asker içeren bir süvari *allagion*u, her biri on askerden (*dekarkhos*, *pentarkhos*, *tetrarkhos*, *uragos* ve altı nefer)

10. yüzyıldan bir fildişi paneldeki kabartmalar, büyük daire biçimli kalkanları ön plana çıkan *skutatoı* piyadelerini gösteriyor. Teçhizat Hz. Yuşa Tomarı'nda görülen ile aynıdır (Metropolitan Müzesi'ne J.P. Morgan'dan bağış, New York).

Hız. Yuşa Tomarı'ndan canlı bir süvari muharebesi betimlemesi. Savaşçılar, *pteryge* şeritli zırh ceket, demir miğfer ve göğüs ile omuz kuşaklarından müteşekkil cenk koşumu giymektedirler. Ellerinde ise, gönder (*kontarion*) ve büyük kalkan tutuyorlar. Soldaki subay ise miğferindeki etkileyici sorguçla ayırt edilmektedir (Vatikan Kütüphanesi, Roma).

müteşekkil beş *dekarkhiayı* kapsardı. Muharebe meydanına çıkan süvari *dekarkhiası*, ön safta *dekarkhos* ile *pentarkhos*; hemen gerilerinde, birincisi gönderli ikincisi okçu olmak üzere iki saf nefer ve en geride de *tetrarkhos* ile *uragos* duracak biçimde dizilirdi. Dört subay da gönder ile silahlı olurdu.

Bütün bu sayılan bilgiler ışığında, 10. yüzyıl başındaki olağan piyade birliğinin 256 (16x16), süvari birliğinin ise 300 (50x6) mevcutlu olduğu görülür. Ne var ki askeri risalelere göre, birlik mevcutları 200 ila 400 arasında değişebilmekteydi. Resmi mevcudu şişiren unsurlar anlaşıldığı kadarıyla çarpışmada kullanılmadıklarından, bunların yaralı ve hasta askerler, talimsiz acemiler ve atlardan ibaret olmaları muhtemeldir. Her halükârda, birliklerin normalden kalabalık değil daha düşük mevcutla sefere çıkmaları genel kaide sayılırdı. Sancaktarlar, borazancılar ve *lokhagos* ile *dekarkhos*lardan daha yüksek rütbeli subaylar bu sayılara dâhil edilmemişlerdir.

İmparator II. Nikiforos'un (hükümdarlığı 963-969) eserlerinden birine bakılırsa, 10. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle süvari *bandonu* sadece 50 mevcutlu olabilirdi; ancak pek muhtemeldir ki bu sadece bir kalem sürçmesiydi ve esas olarak *allagion* kastedilmişti. Bununla beraber, VI. Leo'nun günlerinden beri geçen altmış uzun yılda *bandon* teriminin anlam değiştirmiş olması da imkânsız değildir. Bir-iki başka kaynak da,

10. yüzyıl sonu itibariyle en küçük piyade biriminin on altı yerine on askerden (3+7 okçu-mızraklı oranıyla) oluştuğuna işaret eder; ancak Mikhail Psellos'un 11. yüzyılın son çeyreğinde yazdığı *Khronografia*'da da *lokhagia* mevcudu halen on altı kişi olarak verilmişti.

Süvari (ve de muhtemelen piyade) teşkilatının daha yüksek seviyelerinde, *moirarkhos* (yahut *drungarios*) komutasındaki *moira* (veya *drungos*) ile *turmarkhos* (yahut *merarkhos*) komutasındaki *turma* (veya *mera*) yer alıyordu. Anlaşıldığı kadarıyla *moira/drungos*, ortalama iki ile beş kadar sayıdaki *bandondan*, *turma/meros* ise üç *moiradan* oluşuyordu. *Strategikon*'a bakılırsa *moira* mevcudu 2.000-3.000, *turma* ise 6.000-7.000 civarındaydı; ancak VI. Leo'nun hükümdarlığına gelindiğinde en büyük *themanın* en fazla 15.000, en küçük *themanın* ise ancak 4.000 atlı çıkarabilmesinden, bu büyük birliklerdeki asker sayısının ciddi şekilde azalmış bulunduğu ortaya çıkar. 838 yılında 'en fazla 2.000 mevcutlu' bir *turma* bulunduğu kesinlikle kaydedilmişti.

TAGMALAR

Malazgirt öncesinde Bizans ordusunun çekirdeğini Konstantinopolis'te konuşlandırılan düzenli Muhafız birlikleri teşkil ederdi. Bunlardan *Skholai*, *Ekskubitoi*, *Arithmos* ve *İkanatoi* süvari alaylarına topluca *Tagmata* adı verilirdi. Gerçi bu terim daha geniş anlamda

Bol resimli *Skilitzes Elyazması*'nda yer alan bu sahne, gönderli süvariler çarpışması betimlemelerine bir diğer örnek teşkil ediyor. Minyatürler muhtemelen Orta Bizans dönemi sonrasında nakşedilmişlerdir; ancak görüldüğü kadarıyla büyük ölçüde, 11. yüzyıl ürünü resimlerin bir kopyasından ibarettirler. Ortada yerde görülen iki cesedin ok sadakları ve süvarilerin uzun, flamayı andırır kuyruklu *bandon* sancakları dikkat çekicidir. Zırhlar muhtemelen pul (veya belki de zincir) tipindedir (Biblioteca Nacional, Madrid).

kullanıldığı vakit, yine payitahtta konuşlanmış *Numeri*, *Etairia* ve diğer birlikleri ve hatta imparatorluk donanmasını (veya en azından imparatorun bizzat şahsına hizmet için ayrılmış kısımlarını) da içerebilirdi.

Dört esas alay arasında *Skholai* en kıdemli ve eski idi. El-Germi'nin 838-845 arasında yazdığı bir eserden nakleden 10. yüzyıl Arap kaynağı *Kitâme Tomarları*'na bakılırsa, 9. yüzyıl itibarıyla *Skholai*'nin

mevcudu 4.000 civarındaydı. Diğer taraftan, yine el-Germi'yi kullanan Pers tarihçi İbn-i Huredbî bütün *Tagmatan*'ın toplam 6.000 asker ve 6.000 hizmetkardan (yani asker başına bir hizmetkâr) oluştuğunu söyler ki, tüm alayların benzer boyda olduğunu varsayarsak, birim başına 1.500 muharip mevcuda ulaşılır. Öte yandan, beher alayın 6.000 mevcutlu olduğu sonucu da çıkartılabilir. Sadece *Skholai*'yi kasten 6.000 rakamını kabul eden J.B. Bury'nin bu ikinci yo-

Skilitzes Elyazması'ndaki bu minyatür, II. Vasileios'un 1002'de Abhazlara karşı kazandığı zaferi anlatıyor. Resmedilmiş askerler, kapitone *epilorikion* giyen *klivanoforos* sınıfı süvarilerdir. Kalkanları uçurtma biçimlidir ve fotoğrafta çok iyi görülememekle beraber, en öndeki adam perçinli baldır zırhı takmaktadır. Atlar zırhsızdır (Biblioteca Nacional, Madrid).

rumu esas aldığı kesindir. Halbuki İbn-i Hürdedbî'nin ifadesi şu şekildedir: "Kayser'in sabit yahut seyyar karargâhı, bir *bitrikin* [*patrikios*] komutasındaki dört alaydan oluşur. Bu amirin komutasında 6.000 asker ve 6.000 hizmetkâr vardır." *Skholai* mevcudunun 1.500 civarında olduğunu dolaylı şekilde doğrulayan 10. yüzyıl sonundan bir diğer kaynak, *Anonim Vari*, alayın beheri bir *komes* komutasındaki otuz *bandon*-dan müteşekkil olduğunu kaydeder. *Taktika*'nın verdiği 300 kişilik *bandon* mevcudu üzerinden yapılacak bir hesaplama 9.000 mevcuda ulaşılacağını teslim etmek gerekir; ancak II. Nikiforos'un elli mevcutlu *bandonu* temel alınır, aklı daha yatkın 1.500 sayısına ulaşılır. Bazı kaynaklarda, bütün *Tagmata* mensupları için genel bir sıfat olarak *skholarioi* tanımlaması kullanıldığı da not edilmelidir. Dolayısıyla, *Anonim Vari*'deki otuz *Skholai* *bandonunu* da bu gözle değerlendirmek belki daha doğru olur. *Tagma* askerlerinin hizmetkârlarının *Optimaton* *themasından* celp edilmesi ve bu *themanın* 4.000 adam toplayabiliyor olması ise, 850-900 civarında bütün *Tagmata*'nın 4.000 mevcutlu olduğu iddiasına güç katmaktadır.

Arithmos (veya *Vigla*) hariç, diğer *Tagma* alaylarının komutanlarına *domestikos* rütbesi verilir, ikinci komutanlar ise *topoteretes* unvanı taşırdı. III. Mihail'in hükümdarlığına (842-867) gelindiğinde, *Skholai* alayının *domestikosu* (seçkin Anatolikon *themasına* komuta eden *strategos* hariç) diğer bütün subayların üstüne yükselmiş ve 10. yüzyıl itibarıyla, imparatorun yokluğunda ordunun başkumandanlığını üstlenmeye başlamıştı. Müstakbel imparator I. Aleksios Komnenos da 1078'de bu rütbedeydi; ancak Aleksios'un kızı Anna Komnene'nin ünlü eseri *Aleksias*'ta bildirildiği üzere *Skholai* saflarında bir Frank paralı asker bulunmasından anlaşılıyor ki, alay artık eski hüviyetini kaybetmişti.

Kıdem sırasına göre *Skholai*'den sonra *Ekskubitoi* geliyordu. Bu alaya 8. yüzyıldan itibaren komuta eden *domestikos*, en azından 899 itibarıyla, Batı *themalarının* başındaki *strategosların* (general) üstünde sayılıyordu. Alayın mevcudu kayıtlara geçmemiştir; ama 773 tarihli bir kayıt en az on sekiz, hatta muhtemelen daha da fazla sayıda *bandon* bulunduğunu bildirir. Bunların her birindeki asker sayısı belirtilmemişse de, *Taktika*'da yazdığı gibi 300 mevcutlu olmaları pek mümkün gö-

rünmemektedir. Ayrıca, *thema* birliklerinde sıhhiyeciler olarak görev yapan *skribones*lerden de *Ekskubitoi* *domestikosunun* sorumlu olduğu düşünülmektedir.

Üçüncü *tagma* alayına verilmiş iki isim olan *Arithmos* ile *Vigla*'dan, ikincisi kaynaklarda daha sık zikredilir. Diğer alaylardan farklı olarak, bu birliğe bir

Aziz Theodoros, 11. yüzyıl işi bu yıldızlı Tunç levha üzerinde atsız bir Bizans süvarisi olarak betimlenmiş. Teçhizatı kösele zıhlı bir lamel *klivanion* zırh, omuzdan çapraz kayışa asılı kılıç, gönder (levhaya sığması için kısa gösterilmiş) ve süslemeli bir daire biçiminde kalkandan ibarettir. Göğsünün etrafına sarılı kuşak bir dizi başka görsel kaynaktan da mevcuttur ve muhtemelen bir rütbe göstergesidir. Görsel kaynaklarda betimlenmiş atsız süvariler çoğunlukla pelerin ile gösterilir (British Museum, Londra).

drungarios komuta ediyordu; ancak *bandon*ları halen *komes*lerin kumandasındaydı. *Vigla* mensupları, seferler esnasında, geceleri imparatorun çadırına göz kulak olmak ve emirlerini iletmek gibi özel görevler icra ederlerdi. Ayrıca, muhtemelen savaş esirlerinden de sorumluydular.

9. yüzyılda imparator I. Nikiforos (802-811) tarafından kurulan *İkanatoi*, en yeni ve kıdemsiz *tagma* alayıydı. İlginçtir ki, yine el-Germi'den nakleden Kitâme Tomarları bu alayın sözünü bile etmez; yerine *Fideratiyyun*'u, yani *Strategikon* yazıldığı esnada seçkin

birlik konumunda olup 899 gibi geç bir tarihte dahi varlığını sürdürmekte bulunan *Foederati*'yi zikreder. Bu tarihten sonra ise, mevzu bahis birliğin ismi *Etairia* olarak değiştirilmiş gibi görünmektedir.

Kitâme Tomarları ile İbn-i Hurdedbi hariç, *tagma* birliklerinin mevcudu hakkında bilgi veren tek kaynak, yaklaşık 980'de telif edilmiş *Anonim Vari*'dir. Eser, seferde imparatorun maiyetinde en az 8.200 süvari bulunması gerektiğini kaydetmektedir; bu da tam tekmil mevcudun daha yüksek olduğuna işaret eder. Nitekim 10-12.000 arası rakamlar öne sürülmüştür.

A

SÜVARI (10.-12. YÜZYIL)

1: 10. yüzyıl Askeri El Kitaplarına Göre *Katafraktos*

Muhtelif askeri el kitapları ayrıntılarda ister istemez farklılık gösterebilir de, saydıkları teçhizat buradaki rekonstrüksiyonu yapmaya yetecek kadar benzerdir. Gövde zırhı bir zincir gömlektir veya bu temin edilemiyorsa demir, boynuz yahut kösele lamellerden mamul bir *klivanion*dan ibaretti. Hem *Taktika* hem de *Sylloge*, *klivanion*un zincir gömlek üstüne giyilebildiğini belirtir ki görsel kaynaklardan da açıkça anlaşıldığı kadariyle bu hayli yaygın bir uygulamaydı. Omuzlara miğfer sorgucunun daha ufak kopyaları takılıyordu. Diğer zırh parçaları, (burada ahşap şeritlerden mamul) kolçaklar ve baldır zırhları, kösele eldivenler ve –temin edilebilirse– miğferin kenarına raptedilen zincir külahtan ibarettir. İmparator Leo, zincir külah bulunamaz ise yerine yün yahut keten kapitone gerdan zırhı kullanılabileceğini belirtir; ancak bu noktada esasen kadim *Strategikon*'u harfi harfine alınılmaktadır. Bundan başka, zincir gömleğin altına yahut üstüne de kapitone zırh giyilebilirdi.

10. yüzyılın *Katafraktos*larında ana silah olarak ya gönder yahut ok-yay bulunuyordu. 3,7 m. uzunluğundaki ince bir sırık gövdeye sahip bulunan *kontarion*, yani gönder; 25 cm. uzunluğunda bir temren ve renkli bir flama ile tamamlanıyordu (Leo, flamanın çarpışmada takılmadığını belirtir). Anlaşılan o ki, VI. Leo'nun zamanında her süvariye iki gönder veriliyor; yedek silah ise muhtemelen yük katarında taşınıyordu. Ok-yayla silahlı olanlarda, sağ kalçaya asılan bir sadak ve sol kalçaya asılan, yedek yay girişleri için bir kese ile de tam teşekküllü su geçirmez bir tirkeş mevcuttu. Sadakta otuz veya kırk tane, 65 cm. uzunluğunda ok dururdu. Kötü nişancılara yay yerine iki cirit verilirdi ve yüzyılın ikinci yarısında, bir gönderin iki cirit ve bir mızrakla ikame edilmesi mümkündü. Teçhizat kılıç ve hançerle tamamlanıyordu. Subaylarda, eyere takılı bir deri mahfazada saklanan gürz de bulunuyordu.

Resimde görülen uçurtma biçimli kalkan, Bizans'a özgü bir modeldedir. *Taktika*'da kalkan namına 30 cm. çapında küçük kol siperlikleri tasvir edilir; ancak görsel kaynaklardan anlaşıldığına göre 60-70 cm. çapında daha büyük daire biçimli kalkanlar ve sonradan, uçurtma biçimli kalkanlar çok daha yaygındı. Nizamnamelere bakılırsa okçulara kalkan verilmezdi; ancak kurallar sıkça göz ardı edildiğinden, okçu *katafraktos*ların büyük kısmında sol bileğe sabitlenen 30 cm. çaplı küçük siperlik bulunuyordu.

2: 1050 yılı civarından bir *Katafraktos*

Görüldüğü kadariyle çoğu süvaride pelerin bulunuyordu. Devlet malı olması muhtemel, su geçirmez ve kumlu kahverengi bir örtü *Taktika*'da tasvir edilir. Ne var ki, döneme ait enameller ile elyazmalarında resmedilmiş, canlı renklerdeki ve zengin işlemeli pelerinlerin gayrinizami (muhtemelen sivil) modelde oldukları kesin sayılır. Burada çizilmiş pelerin ön yüzündeki kendine özgü biçimli panel bezemeye *tablion* denirdi. Pelerin normal şartlarda çarpışmada giyilmez, dürülüp eyerin arkasına bağlanırdı.

3: Süvari Sancakları, 11.-12. yüzyıllar

11. yüzyıl ortasından itibaren en çok tasvir edilen süvari teçhizatı buradaki gibidir. Muhteviyatı, uçurtma biçimli kalkan, kösele yahut pul ense örtülü miğfer ve omuzları ile (daha seyrek olarak) bel kısmında kösele *pteryge* şeritleri bulunan kalça uzunluğundaki gövde zırhından ibaretti. Görsel kaynaklarda hemen her daim pul zırh resmedilmiştir; ancak dönemin sanatsal üslubuna göre zincir ve hatta bazı örneklerde muhtemelen lamel zırhın betimlenmiş olması da eşit derecede mümkündür. Uçurtma biçimli kalkanın artık daha alışıldık 'Norman' tipinde olduğu da görülmektedir. Resmedilen at süsleri de nispeten birörnektr; ancak bir-iki el kitabında boğaz bağına asılan tüyler ile göğüs ve sağrı kayışlarından bahsedilse de bunlara görsel kaynaklarda nadiren rastlanır. Koşumlar genellikle kırmızıya yahut siyaha boyanırdı ama bazen sarımsı kösele rengi bırakıldıkları da olurdu. Eyer altı örtüleri genellikle herhangi bir kırmızı tonuna boyanırdı. Binicinin çizmelerinde mahmuz bulunmadığına da dikkat edilmelidir; bu cihaz, görüldüğü kadariyle, Bizanslılar tarafından oldukça geç bir tarihte kadar benimsenmemiştir.

Bu figürün elinde resmedilen sancak *Skilitzes Elyazması*'ndan alınmıştır ve muhtemelen, VI. Leo'nun zamanında hem süvari hem de piyade tarafından kullanılan *bandon* tipindedir. *Bandonun* boyu ve biçimi, görüldüğü kadariyle birliğin büyüklüğüne göre değişiyordu. *Drungos* ve *turmalar*a ait olanlar şeklen benzer ancak daha büyük boydaydılar. *Skilitzes Elyazması*'nda resmedilenlerde 3-8 kadar kuyruk bulunur; bunlar muhtemelen birliğin mevcudunu belirtiyordu. En çok gösterilen sancak sembolü, sık sık altın ve gümüşle nakşedilen Haç idi.

2

1.000 yaya *Etairia* askeri toplamdan düşülecek olursa, en az 7.200 süvari bulunduğu görülür. Bury bu sayıya *thema* birliklerinin de dâhil olduğunu öne sürmüştür; ancak *Anonim Vari*'nin sadece Konstantinopolis'te üslenmiş Hassa alaylarını kastetmesi daha muhtemeldir. Şu halde bile, muhtemelen bütün *tagmalar* söz konusu değildi; bazı birlikler payitahta göz kulak olmak için geride bırakılıyor ve her alaydan müfrezeler Makedonia, Thrakia ve Opsikion *themalar*ında vazifelendiriliyorlardı. Bu taşra müfrezelerine, genellikle, *domestikos*ların emrindeki *topoteretes*ler komuta ederdi; ancak 975 civarından bazı kayıtlarda, artık tüm imparatorluğa yayılmış bulunan *tagma* müfrezelerinin başında *duks*ların vazifelendirildiğini okuruz. 949'daki Girit seferine katılan birlikler arasında 493 mevcutlu *Skholai*, 869 mevcutlu *Vigla*, 700 mevcutlu *Ekskubitoi* ve 456 mevcutlu *İkanatoi* taşra müfrezeleri de bulunuyordu.

Kitâme Tomarları'nda 4.000 mevcutla zikredilen bir diğer alay, daimi surette Konstantinopolis'te konuşlanmış bir piyade birliği olan *Numeri* idi. Bu bapta verilen sayı nispeten sarıh görünmektedir, zira Konstantinopolis gibi bir şehri 4.000 askerden az garnizonla tutmak mümkün olamazdı; hatta bu bile az gelirdi. *Numeri* açık ve seçik olarak ilk defa Kitâme Tomarları'nda kayda geçmiştir; ama dolaylı kanıtlar, şeceresinin çok daha geriye gittiğine işaret ederler.

Numeri, tıpkı süvari birliklerindeki gibi, *topoteretes* muavenetindeki bir *domestikos*un komutasındaydı; fakat *bandon*larının komutanlarına *komes* yerine verilen *tribunos* unvanı, birliğin antik geçmişine şahitlik eder. Muhtemelen kendi müstakil birliğine komuta eden "Surlar Komesi" unvanlı bir subayın Anastasius Surları'ndan sorumlu olduğu göz önüne alınırsa, *Numeri domestikos*unun sorumluluğu büyük ihtimalle Theodosius Surları'nda bitiyordu.²

Tagmata ile ilişkilendirilen bir diğer birlikten, *Etairia*'dan daha önce bahsedilmişti. Mevcudu için Kitâme Tomarları'nda verilen 4.000 sayısı pek muhtemel gözükmez; *Anonim Vari*'de verilen 1.000 daha muhtemel bir kadrodur. "Yoldaş" anlamına gelen Yunanca *etairos* sözcüğünden türemiş *Etairia*, tam olarak "imparatorun silah kardeşleri" yahut "imparatorun maiyeti" olarak anlandırılabilir. Muhtemelen süvari-piyade karışık bir paralı asker birliği olan bu alayın saflarında tek tük Helen-Ortodokslar da görülebiliyordu. Anlaşıldığı kadarıyla, imparator ister avlanmak ister sefer için her hangi bir durumda payitahttan ayrıldığı zaman, bir *Etairia* müfrezesi mutlaka ona eşlik ediyordu.

Bu alay ilk başta, her biri kendi *etairarkhos*unun komutasındaki "İhtiyar", "Ortanca" ve "Genç" *Etairia* olmak üzere üç müstakil bölümden müteşekkildi. Ya I. Vasileios'un hükümdarlığında (867-886) yahut hemen

² Bkz. Stephen Turnbull (çev. Ülke E. Uysal), *İstanbul Surları 324-1453* (Osprey Askeri Tarih Dizisi, yayına hazırlanıyor).

B PİYADE (10.-12. YÜZYIL)

1: 10. yüzyıl Askeri El Kitaplarına Göre *Psilos*

*Psilos*ların, yani hafif piyadelerin baş silahı, göğse çekilen bileşik yay idi; ancak bazıları bunu cirit veya sırkılı sapan ile ikame ederdi. Ayrıca, bütün okçulara yedek menzilli silah olarak sapan veriliirdi. Sol omuz üstünden çapraz kayışa asılan sadak/tirkeşte kırk tane ok dururdu. VI. Leo'nun zamanında *psilos*un tek savunma silahı hafif ve küçük bir balta (*çikurion*) idi. Zırh genellikle kullanılmazdı, ancak el kitaplarına göre hafif zincir gömlekler yahut lamel ceketler, şayet temin edilebilirse, mümkün olduğunca çok sayıda okçuya giydirilirdi. Ne var ki aynı metinlerde pek az adamı bu şekilde teçhiz etmenin mümkün olduğu da kabul edildiğinden, mevzu bahis zırhlı okçuların ancak ağır piyade birliklerinde bulunduğu düşünülür. 30 cm. çaplı küçük kol siperinden, VI. Leo yasak etmiş olmasına ve hatta kadim *Strategikon* 'fazla ağır olduğu için muharebede kullanılmaz' demesine rağmen, herhalde pek vazgeçilemiyordu. Nitekim II. Nikiforos, emrindeki okçuların kol siperi, (birinde altmış, diğerinde kırk ok bulunan) iki tane sadak, iki yay, dört yedek yay kirişi, kılıç ve hafif baltayla teçhiz edilmesini emretmişti.

2: Zırhsız Piyade, 11.-12. yüzyıl

Yaya askerin Bizans taktiklerinde oynadığı rol azaldıkça, bu tarz piyadeler 11.-13. yüzyıl kaynaklarında git gide daha sık görünmeye başlar. Buradaki rekonstrüksiyon için *Skilitzes Elyazması*'ndaki minyatürlerden faydalanılmıştır. Üzerinde zırh bulunmamasına rağmen bu asker gerçek anlamda hafif piyade sayılmaz; zira kaynaklara göre böyle yayalar son derece sıkışık yanaşık nizamda çarpışıyorlardı. Elindeki mızrak *riptarion* veya *akution* denilen, fırlatma amacıyla da kullanılabilecek nispeten hafif bir silahtır. Arka planda ise asker hizmeti için <https://rantey.org>

sonrasında, Genç *Etairia* lağvedildi. Bu üç kısmın alt birimlerine komuta eden subaylara da görüldüğü kadarıyla *etairarkhos* deniliyor; bunlar, unvanlarının başında "İhtiyar" veya "Ortanca" gibi ön sıfatların bulunmamasıyla amirleriden ayırt ediliyorlardı. En nihayet, bir kısım *Etairia* askeri, tıpkı *tagma* alaylarına uygulandığı gibi, taşra vilayetlerinde vazifelendiriliyordu.

Etairia genel çatısı altına sokulan *Khazaroi* ve *Farganoi* gibi başka paralı asker birlikleri de mevcuttu. Bu iki alaydan birincisi, adından anlaşıldığı üzere, Kafkasya'daki Hazar Türklerinden; ikincisi de Orta Asya'daki Fergana havzası Türklerinden teşkil ediliyordu. 903 civarında yazan İranlı kâşif ve coğrafyacı İbn-i Rüstâ İsfahani, resmigeçitlerde imparatora 10.000 Hazar ve "Türkün" (şüphesiz Ferganalılar kastediliyordu) eşlik ettiğini bildirir. Gayet tabii verdiği sayı gerçek dışıydı. Ayrıca, imparatora avda yahut seferde eşlik edenler arasında bu Türklerden bazılarının da bulunduğu görülmektedir. *Etairia* ile bağlantılı bir diğer birlik olan *Maglavitai* ise Mağripli Müslümanlardan teşkil edilmiş olabilir. Sayılan bütün bu kıtalar atlıydı.

Herhangi bir *Etairia* birliğine katılmak çok kıymetli bir ayrıcalık olarak görülüyor ve bu alayın kadroları esasen parayla alınıp satılıyordu. İhtiyar *Etairia* üyeliğine en az 5.184, Ortanca *Etairia* üyeliğine 3.240, *Khazaroi* veya *Farganoi* üyeliğine ise 2.268 gram altın bedel biçildiği kayıtlara geçmiştir.

THEMA SİSTEMİ

Malazgirt öncesi Bizans ordusunun esas kütlesini, *thema* adı verilen askeri taşra vilayetlerinde üslenmiş mahalli ordular oluşturuyordu. 10. yüzyıla gelindiğinde, ekser *themalar* *strategos* unvanlı bir generalin komutası altındaydılar. Opsikion'un başındaki *komes* ile Optimaton'u idare eden *domestikos* istisna teşkil ediyordu. Her *strategos*, *kentarkhos spatariae* unvanlı subayların komuta ettiği ve 100'er kişilik birimlere ayrılmış *spatarios*lardan müteşekkil bir şahsi maiyete sahipti. Maiyet kuvvetlerinin büyüklüğü *themaya* göre

değişiyordu; örneğin, Thrakasion *strategos*unun emrinde altı *kentarkhia* (yani iki *bandon*) kadar bir kuvvet vardı. Ayrıca, askerlerin maaşı dâhil mali idarenden sorumlu *protonotarios*, kanunların uygulanmasına nezaret eden *praetor* ve vergiler ile gelirden sorumlu *khartolarios* olmak üzere üç sivil memur *strategosa* yardımcı olurdu.

*Strategos*ların emrindeki savaşçılar, kendilerine *thema* arazisinde bir parça toprak ihsan edilmiş asker-çiftçilerdi. Bu ihsan, tahsis sahibinin ailesinden bir kişinin yahut bir vekilin icra edeceği atlı askerlik hizmetine karşılık kısmi ödeme olarak veriliyordu. Toprak sahibinin en büyük oğlu, babasının askeri yükümlülüklerini üstlenmeyi kabul ederse, araziye miras alabilirdi. Birçok *thema* askerinin hizmetkârları vardı ve en zengin olanları köle sahipliği masraflarını bile karşılayabiliyordu. Yüksek gelirleri sayesinde üstün nitelikte teçhizat edinebilen bu adamlar, *Taktika*'da zikredilen 'birinci sınıf' *thema* süvarisini teşkil ediyorlardı. Diğer askerler ise nispeten fakirlik içindeydiler; hatta 9. yüzyıl başına gelindiğinde, en fakir *thema* askerlerini gelirlerini birleştirip aralarından bir adamı hakkıyla teçhiz etmeye mecbur kılan kanunlar çıkarılmıştı.³ Görüldüğü kadarıyla II. Nikiforos tarafından çıkarılan başka bazı yasalara göre ise, zengin askerlerin fakir yoldaşlarının teçhizatına yardım etmeleri beklenir oldu. O halde dahi, teçhizat bazen ortalamanın altında kalıyor ve genel bir birörneklik noksanlığı fark ediliyordu. En iyi durumda, bir *thema* birliğinin ancak kalkanları, gönder flamaları ve miğfer sorguçları birörnek olurdu; fakat bazen, tıpkı Konstantinopolis'teki Hassa askerleri gibi tek renk kıyafet giyildiği de görülüyordu.⁴ Mali gücü bir atlıyı teçhiz etmeye başkalarının yardımıyla dahi yetmeyen kişiler, toprakları ellerinden alınarak, imparatorluğun çok sayıdaki kalelerinde konuşlanmış garnizonların iâsesinden sorumlu gayrinizami askerler arasına tenzil edilirdi.⁵ Çağırıldıkları vakit göreve gelmeyenler de aynı kaderi paylaşıyordu.

³ Thema askerlerinin silah, zırh ve atları şahsi mal değil, mutemedi oldukları arazinin demirbaşı sayılırdı.

⁴ Bizans teçhizat ve taktikleri hakkında geniş bilgi için bkz. Timothy Dawson (çev. Gürkan Ergin), *Bizans Savaşçıları 900-1204* (Osprey Askeri Tarih Dizisi No. 3, gözden geçirilmiş ikinci baskı yayına hazırlanıyor).

⁵ Bu askerlere verilen 'sığır hırsızı' lakabı temel geçim yöntemlerini güzelce özetler.

12. yüzyıl başından atlı askerler suretinde tasvir edilmiş azizler Theodoros, Georgios ve Demetrios. Soldaki Theodoros, zincir gömleği üstüne bir *klivanion* giymiştir; ortadaki Georgios, omuz ve belinde *pteryge* şeritleri bulunan bir *klivanion* takmaktadır; Demetrios ise kolları dirseğe kadar uzayan ve diz uzunluğunda bir zincir cüppeye (*lorikion*) bürünmüştür. Her üçünde de uçurtma biçimli kalkan bulunmaktadır.

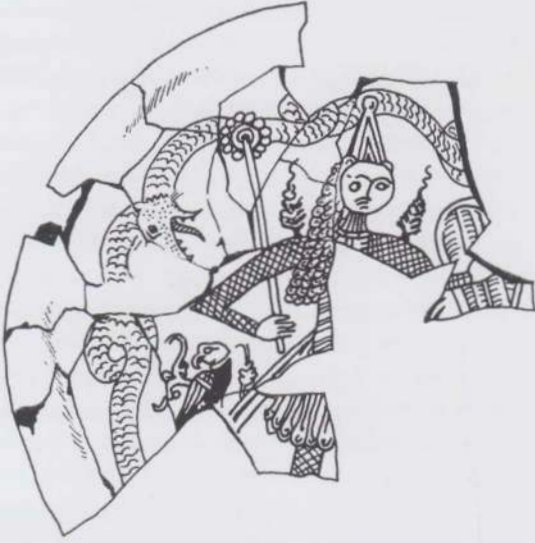
Yeni *themalar* ya mevcut bulunanların daha küçük parçalara bölünmesi yahut sınırların genişlemesi ile kuruluyor; yeni vilayetin askeri çekirdeği ise diğer *themalardan* tefrik edilen müfrezeler ile sağlanıyordu. Örneğin, Kharsianon *themasını* kuran VI. Leo, Bukellarion'dan üç, Armeniakon'dan ise iki *bandonu*, Kappadokia'dan da bütün bir *turma* ile bir *bandonu* buraya naklettirmişti. Bazı *themalar* ise *kleisura* (dağ geçidi) denilen müstahkem sınır nahiyelerinden büyüyük gelişmişlerdi. Bu nahiyelerde oturan ve kendi kaleleri ile maiyetlerine sahip bulunan soylu *akritas* (kolcu) ai-

leleri, adeta feodal bir düzende yaşıyorlardı. Toprak sahiplerinin genç oğulları genellikle sınır boyun-daki arazilerinde yaşamayı seçer; böylece de *thema* yahut *kleisuranın* insan gücünü arttırırlardı.

Her *thema*daki savaşçılar iki yahut üç *turma* teşkil ederler; bu *turmalar* da daha evvel anlatıldığı şekilde sırasıyla *moira* ve *bandon*lara taksim olurdu. 845 civarında yazan İbn-i Hureddebî, 10.000 askerli büyük bir *themanın* askeri teşkilatını her biri 1.000 askerli beş adet '*bandona*' (muhtemelen *moira* kastedilmişti) teşmil olunmuş iki *turma* olarak tarif eder. Her bir '*bandon*' ise, bir *komes* komutasındaki 200 askerden müteşekkil olup *pentarkhia* denilen beş alt birimden meydana geliyordu (esas *bandon* tanımına uygun). Yine İbn-i Hureddebî'ye göre, her biri 40 askerli olup bir '*kontarhin*' komutasında bulunan beş birim de bir *pentarkhia* teşkil ediyordu. 'Kontarhin' ile kastedilen muhtemelen *kentarkhos* olduğuna göre, burada herhalde eksik mevcutlu bir *allagion/heka-tontarkhia* tasvir edilmekteydi.

Her bir *themanın* yüzölçümü ve nüfusu farklı olduğundan buralardaki orduların kuvveti de ciddi değişiklikler sergiliyordu. 902 civarında yazan İbnü'l-Fakih Hemedani ile 930 civarında telif edilmiş Kitâme Tomarları'nın verdiği Doğu *themaları* cetveli bu farklılıkları göz önüne serer:

THEMA	İBNÜ'L-FAKİH	KİTÂME TOMARLARI
Anatolikon	15.000	15.000
Thrakasion	10.000	6.000
Khaldia	10.000	4.000
Armeniakon	9.000	9.000
Bukellarion	8.000	8.000
Opsikion	6.000	6.000
Paflagonia	5.000	5.000
Seleukia	-	5.000
Makedonia	5.000	-
Thrakia	5.000	-
Kappadokia	4.000	4.000
Kharsianon	4.000	4.000
Optimaton	4.000	4.000
Toplam	85.000	70.000

Muhtemelen destan kahramanı Digenis Akritas'ı betimleyen bu figür, 12. yüzyıldan kalma bir Bizans çanağına işlenmiştir. VI. Leo'nun *Taktika*'sında bahsi geçtiği üzere omuzlara raptedilen kıl tutamlarının bilinen en eski tasviri de buradadır. Gayet tabii bunlar, burada sanat kaygısıyla resmedildikleri biçimde havaya dikilmez, omuz üzerine yayılırlardı.

Bu iki liste bir arada, Doğu *themalar*ının yaklaşık 900 senesi civarındaki envanterini nispeten tam olarak sunar; ancak bazı önemli eksikler de vardır. Sayılmayan unsurlar, yaklaşık 6.000 mevcutlu Kolonia ve 4.000 mevcutlu Mesopotamia ile her biri en fazla 2.000 mevcutlu olabilecek Sevastia, Lykandos ve Leontokomis *kleisuraları*dır. Ayrıca, en son 773'te muharip sıfatıyla kaydedilmiş olup muhtemelen bir ayaklanma sebebiyle daha sonra silahsızlandırılmış bulunan Optimaton *theması* da yanlışlıkla kaydedilmiştir. Doğu vilayetlerini sayan İslam kaynakları ayrıca, bizzat Konstantinopolis civarındaki Talaya, Talaka yahut Tafla adlı bir vilayetten de bahsederler. Diğer hiçbir kaynakta rastlanmayan bu ismin *Tagmata*'nın yanlış anlaşılmış bir hali olduğuna şüphe yoktur; bir bölge olarak ise, daha önce bahsettiğimiz Surlar Komisinin sorumluluk alanı kastediliyor olabilir. Ne yazık ki, bu unsurun kadro sayısına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmaz.

VI. Leo'nun maaş defterine Kibyrriotis, Arkhipelagos ve Samos olarak kayıtlı üç denizci *thema* ile Pello-

ponnesos, Nikopolis, Hellas, Sikilia (Sicilya), Langobardia, Strymon, Kefalonia, Thessalonika, Dyrrakion, Dalmatia ve Kherson'dan müteşekkil Batı *themaları*nın da mevcuduna dair bilgiden yoksunuz. Ne var ki bunlar, stratejik açıdan çok daha önemli olan Doğu *themaları*na göre her daim daha düşük kıymette sayılmışlardı ve kudretleri de bu durum uyarınca daha az olmalıydı.

İbnü'l-Fakih ile Kitâme Tomarları'nda bildirilen sayıların, her Bizans ordusunun belkemigini teşkil eden süvarileri kaale aldığı ve piyadelere bahis olmadığı neredeyse kesindir. *Taktika*'ya bakılırsa bir *thema*, tam yahut kısmen zırhlı atlara binmiş *katafraktos* sınıfı 'birinci sınıf' ağır süvarilerden en fazla 4.000 tane çıkartabiliyordu; dolayısıyla geri kalan savaşçılar daha zayıf teçhizatlı yahut daha düşük nitelikteydi. Bu ikincisınıf savaşçılardan medet ummaktansa, acil durumlarda komşu bir *thema*dan birinci sınıf askerleri imdada çağırmak kesinlikle daha ehven kabul ediliyordu. VI. Leo, beher *thema*dan en fazla 4.000 savaşçı çağırmak suretiyle bütün Doğu vilayetlerinin cepheye 30.000 atlı sürebildiğini belirtir ki, bu suretle geride dayanak olarak bırakılabilecek sıhhatli miktarda ihtiyat kalıyordu.

Thema piyadesi hakkında pek az bilgi bulunmaktadır. Bunların ihtiyaç halinde zorunlu hizmete tâbi milis olup tahsis toprağı almadıkları kuvvetle muhtemeldir; ancak bir kısmı herhalde daha kalıcı surette istihdam ediliyordu. *Taktika*, bir *thema*dan 24.000 kadar yüksek sayıda piyade celp edilebildiğini ima eder; ne var ki bunların da tıpkı atlı yoldaşları gibi birinci ve ikinci sınıf diye ayrıldıkları varsayılmalıdır. Pek çoğu herhalde hafif teçhizatlıydı.

Strategoslar ile emirlerindeki yüksek rütbeli subaylar, başında bulundukları vilayetin geniş kısmına hükmeden büyük toprak sahiplerine dönüşmeye ve sivil-askeri iktidarlarını kötüye kullanarak tahsisli arazilerini miras bırakılabilir şahsi malvarlığına tahvil etmeye başladıkları vakit *thema* sistemi çökmeye yüz tuttu. Buralara kayıtlı asker-çiftçiler bir tür şahsi orduya dönüştüler. Başkent olup bitenin gayet farkındaydı; ama gidişatı durdurmak için yapılabilecek pek bir şey yoktu. Aslına bakılırsa, yeni filizlenen bu taşra aristokrasisinin askeri desteğine muhtaç haldeki merkezi hükümetin elinde, sadakat üretmek için

Skiltzes Elyazması'nda betimlendiği şekliyle Arapların Amorium'u kuşatması. Sol tarafta zırhsız okçu süvariler, sağda ise zırhlı ve miğferli ağır süvariler görülüyor. Surların üzerindeki müdafiler ise aşağıya cirit yağdırıyorlar (Biblioteca Nacional, Madrid).

daha da fazla hak ve imtiyaz dağıtmaktan başka seçenek bulunmuyordu. İş o raddeye geldi ki, en büyük toprak sahiplerini bütün vergi yüklerinden azat eden fermanlar çıkarıldı. Bunun kaçınılmaz neticesi olarak küçük toprak sahipleri, kendilerini korumak üzere çıkarılan bir alay kanuna rağmen, giderek eridiler ve arazileri büyük malikâneler tarafından yutuldu. *Themalardaki* muharip kuvvetler de bu dönüşüm yüzünden gitgide azaldılar. 982 civarında yazılmış Farsça kaynak *Hududü'l-Âlem*'e bakılırsa, beher Doğu *theması*

en fazla 3-6.000 arasında asker çıkartabiliyordu. 970 tarihli bir Bizans kaynağı ise her bir *themanın* tam tekmil süvari mevcudunu en fazla 3.000 olarak veriyordu.

Kendisi de toprak sahibi *thema* aristokrasisine mensup olan II. Nikiforos Fokas (963-69), bu inhitat sebebiyle bazı *themalardaki* mahalli asker sayısını azalttı yahut tümünden lağvetti ve *strategoslar* kadro ekşiğini giderek paralı askerler ile kapatmaya başladılar. Bazı *themalardaki* mahalli askerlerin uğradığı büyük nitelik kaybına mukabil giderek artan paralı

asker istihdamı, 1067 tarihli bir *thema* içtima raporunda tasvir edilmekteydi. Buna göre, vilayet ordusu ekseriyetle Slav Makedonlardan, Bulgarlardan, muhtemelen Kappadokialı Ermenilerden, Oğuz Türklerinden, Franklardan, Vareglerden ve 'etrafta ne kadar paralı askervarsa hepsinden' müteşekkildi (üçüncü bölüme bakınız).

11. yüzyıl işi bir sandığın üstünde betimlenen bu figür, bir düşman şehrine boyun eğdiren Bizans imparatorunu tasvir etmektedir. Zırhlı muhtemelen lamel yapıdadır; ancak uçları yukarı doğru bakan iri pullar nispeten alışılmadık sayılır (Troyes Katedrali Hazinesi, Fransa).

Bir avuç kalmış mahalli Bizans askeri 'fukaralık ve yokluktan belleri bükülmüş; herhangi bir zırhtan yoksun... silah namına elde ancak av mızrakları ile çiftçi orakları kalmış...ne atları ne de başka lüzumlu teçhizatı bulunur bir haldeydiler. İmparatorların sefere bizzat çıkmadıkları uzun yılların ardından gereksiz bir yük sayılmışlar; maaş ve temliklerine el koyulmuştu.' En vahimi, bu tasvir Doğu *themaların* en seçkini sayılan Anatolikon'u anlatıyordu.

Taşra vilayetlerindeki generaller ile Konstantinopolis'teki memurlar arasında 10. yüzyıl boyu hız kazanan siyasi iktidar kavgası, generallerin gözü doymaz toprak açlığı ile birlikte, *thema* ordularındaki çarpıcı inhitatın başlıca sebebiydi. II. Vasileios'un 1025'teki ölümüne dek generallerin hırsları bir şekilde dizginlenebilmişti; ancak bu tarihten sonra kavga giderek daha şiddetli bir hale geldi. Sonraki otuz sene boyunca, ortalama her yıl, taşra generallerinin çıkardığı büyük bir isyan yaşandı. Hatta bunlardan biri olan İsaakios Komnenos, 1057'de imparatorluk tahtına iki yıllığına oturmayı başardı.

Bitmek bilmeyen bu isyanlara karşı bürokratların olağan tepkisi bazı birlikleri lağvetmek, diğerlerinin askeri yükümlülüklerini *adertio* adındaki haraç yahut vergiye dönüştürmek, generalleri görevden almak yahut idam etmek ve *thema* askerlerinin geçim kaynağı olan maaş ile toprağı müsadere etmektir. Örneğin, ne-

redeyse 5.000 savaşçısı bulunan önemli sınır *theması* İveria'yı hepten lağveden IX. Konstantinos (1042-55), buradaki askerlerin yükümlülüğünü askerlik hizmetinden nakit vergiye çevirmişti. Diğer kaynaklarda ise, *themaların* 'maaşa muhtaç ve kendilerine verilegelmiş levazımdan yoksun' hali tasvir ediliyordu.

Bu sayılan tarz idare-i maslahat, kötü yönetime eşlik eden iç savaşlardan kaynaklı ağır can kaybı ve küçük arazilerin büyük toprak sahipleri tarafından yutulması, Malazgirt öncesi yıllarda Bizans ordusunu içten çürüterek maneviyatını yıktı. O büyük yenilginin sarsıntısı dahi gidişata dur diyemedi.

ÜCRET VE İKMAL

Bizans askerlerinin maaşı, görüldüğü kadarıyla hayli yüksekti. Kaynaklara göre *thema* askerleri, kendilerine tahsis edilen toprağın yanında, aylık bir buçuk *nomisma* olmak üzere, yıllık 81-54 gram altına tekabül eden 12-18 sikke ücret alıyorlardı. VII. Konstantinos Porfirogenitos'un 947 yılı civarında çıkarttığı bir ferman uyarınca, tahsis edilecek araziler imparatorluk denizcileri (ve muhtemelen piyadeler) için en az 648

1017 civarında telif edilmiş II. Vasileios'un *Menologion*'undaki bu sahnede Davud ile Calud resmedilmiştir. *Pteryge* şeritli mutat lamel zırh ceket giymiş ve subaylara mahsus kuşak sarmış 'Calud', 11. yüzyılın ağır piyadesine iyi bir örnektir. Hem onun, hem de arka plandaki tepenin berisinde toplanmış, kösele zırha bürülü 'İsrailoğulları'nın miğferleri; tam da bu dönemde görünmeye başlayan ve kazan biçimli miğferi anımsatan, siperlikli türde yeni bir modeldir. Avam tabakasına has kıyafet giymiş; silah namına ise ancak bir sapan taşıyan 'Davud' ise herhalde askerlerin işlerini gören hizmetkârları temsil etmektedir (Marciana Kütüphanesi, Venedik).

gram (144 *nomisma*), *thema* denizcileri ile süvarileri için ise azami 1.296 gram (288 *nomisma*) altın kıymetinde olmalıydılar. Bu rayiç, 10. yüzyıl sonu itibarıyla süvariler için 3.888 gram altına yükseldi. Bir kaynağa göre, on iki seneye kadar *thema* hizmeti için her yıl fazladan bir *nomisma* da verilmekteydi. Ne var ki 9. yüzyılda yazan bir Arap tarihçi, *thema* askerlerinin ancak üç yılda bir; bazı durumlarda da dört, beş ve hatta altı yılda bir maaş aldığını belirtmişti. *Thema* birliklerinin beheri dört senede bir maaş alan dört gruba taksim edildiği; ancak bunun 'kadim uygulama' olduğu açıklamasını yapan Konstantinos Porfirogenitos, kendi hükümdarlığı esnasında işlerin nasıl yürütüldüğüne dair bizi karanlıkta bırakır. Hülasa bu sistem, her *thema* birliğinin üç veya altı senede bir defa bütün yıl boyunca hizmet ettiği bir münavebe düzenine işaret ediyor gibidir. Böylelikle, hizmete hazır düzenli kıtalardan müteşekkil küçük bir çekirdeği her daim el altında bulundurmamak mümkün oluyordu. Dönem dönem yapılan talim ve teftişler esnasında fazladan ücret ödendiği ise bir diğer açıklamadır.

Maaş haricinde, muvazzaf hizmet esnasında askerlere tayın veriliyor, ara sıra ödül veya seferde alınan ganimetten pay dağıtılıyor, sakatlanan savaşçılara emekli maaşı bağlanıyor, savaşta ölen askerlerin dul eşlerine ise tek seferlik bir tazminat (9. yüzyılda 1.620 gram altın) ödeniyordu.

VI. Leo'nun hükümdarlığında, subayların yıllık maaşı şu şekildeydi:

RÜTBE	ALTIN (GRAM)	NOMİSMA ⁶
Birinci <i>Strategos</i>	12.960	2.880
İkinci <i>Strategos</i>	9.270	2.160
Üçüncü <i>Strategos</i>	6.480	1.440
Dördüncü <i>Strategos</i> ⁷	3.240	720
Beşinci <i>Strategos</i>	1.620	360
<i>Komes</i>	972	216
<i>Pentekontarkhos</i>	648	144
<i>Dekarkhos</i>	324	72

⁶ 4,5 gram ağırlığındaki altın sikke (e.n.).

⁷ Kibyrraiotis, Samos ve Arkhipelagos *themaları*na komuta eden amirallerin rütbesi.

Hekatontarkhos, *moirarkhos* ve *turmarkhos*ların maaşı kayıtlara geçmemiştir; ne var ki bu sonuncuların aldığı paranın, emirlerinde bulundukları generalin rütbesine göre değişkenlik gösterdiği düşünülebilir. Her halükarda, belirtilen maaşlar sadece Doğu *themaları* için geçerliydi. Batı *themaları*ndaki subaylar daha düşük ücret alıyor; bunlara ödenen para da İmparatorluk Hazinesi'nden ziyade vilayetlerde toplanan vergilerden geliyordu.

Her Muhafız askeri, *Tagma* süvarisi yahut birinci sınıf *thema* atlısı, üç ya da dört ikinci sınıf *thema* atlısı ve on altı piyade asker başına, yüklere göz kulak olacak ve ayak işlerini yapacak bir köle yahut maaşlı seyis veya hizmetkâr düşmekteydi. Piyade hizmetkârının sürdüğü katır koşulu hafif arabada başka birçok malzemenin yanı sıra el değirmeni, testere, iki kürek, çekiç, hasır sepet, orak, keski ve iki kazma da bulunuyordu; zira gecelemek üzere ordugâh kurulduğu her sefer yerleşkenin etrafını tahkim etmek de hizmetkârların vazifelerindendi. İmparatorun yük katırı ise yüzlerce katır ve attan müteşekkildi. Sırf mutfak eşyası ile gümüş sofratakimleri için 100; şamdanlar, duvar halıları, gümüş çanaklar ve yemek kazanları için ise 30 hayvan gerekiyordu. Seferde imparatora eşlik eden diğer eşya arasında ise bir kütüphane, eksiksiz bir eczane ve gardırop, Türk işi deri hamamlar ve taşınabilir sunağı ve ikonalarıyla hükümdarın şahsi şapeli de vardı. *Tagmata* ile İmparatorluk Maiyeti'nin yük katırları, 'Sürüler *Logothetes*' unvanlı bir memurun idaresindeki çiftlik ve haralardan sağlanırdı. Devlet ve Kilise memurlarının da hayvan ianesinde bulunduğu İmparatorluk Maiyeti katırlarına kırmızı örtü örtülürdü.

Eğer orduda hizmetkâr noksan ise, en işe yaramaz askerler (muhtemelen sürekli kabahat işleyenler) işe koşulurdu. Topluca *tuldum* diye isimlendirilen hizmetkârlar, nefsi müdafaa için bir sapan taşırlar ve bazı durumlarda Bizans muharebe nizamı kanatlarının en uç kısımlarına dizilirlerdi.

MALAZGİRT'İN ARDINDAN

Malazgirt felâketi, kadim Bizans askeri teşkilatı ile ordusunun sonu oldu.⁸ *Tagma* alaylarının büyük kısmı muharebede yok olmuş, sağ kurtulanlar ise kısa sürede ortalıktan kaybolmuşlardı. Aynı şekilde, zaten güçten düşmüş haldeki Doğu *themaların* kuvvetleri de kırılıp geçirilmiş ve böylece savunmasız kalan Anadolu muzaffer Türkler tarafından istilaya uğramıştı. Dahası bu Türklerden hatırı sayılır bir kısmı, Malazgirt mağlubu imparator IV. Romanos'un akılsız halefleri VII. Mikhail (1071-78) ile III. Nikiforos (1078-81) tarafından paralı asker sıfatıyla Anadolu'ya sokulmuşlardı.

Payitahttaki Hassa Ordusu kısa süre içinde yeniden boy göstermiş de olsa, Doğu *themaların* yıkılışıyla ortaya çıkan savunma boşluğunu kapatma görevi ekseriyetle Normanlar, Oğuzlar, Kıpçaklar ve Peçeneklerden oluşan ve sayıları giderek artan paralı asker alaylarına verilmeye başladı. Malazgirt'in başlıca askeri neticesi olan bu eğilim, imparatorluğun son bulmasına dek durmadan devam edecekti.

Malazgirt'ten hemen sonraki dönemde yeniden teşkilatlanan ordunun çekirdeğini ilk başta *Tagma*lardan geri kalanlar oluşturmuş gibi gözükür. *Skholai*, *Ekskubitoi*, *Ikanatoi* ve *Etairia* alaylarının hepsi de 11. yüzyılın son demlerinde kayıtlara geçmişti; ancak daha I. Aleksios Komnenos'un uzun hükümdarlığı sona ermeden (1118) önce bunlar ortadan kaybolup gittiler. Aslına bakılırsa, Hassa Ordusu'nu ayağa kaldırmak için ilk tutarlı girişim, Frigialı *Khomatenoi* alayını kuran ve VII. Mikhail'in kurduğu *Logothetai*, ya da takma adıyla 'Ölümsüzler' alayını ayağa kaldıran III. Nikiforos'tan gelmişti. Bu ikincisi, görüldüğü kadarıyla Doğu *themaların* kalıntılarından kurulmuştu ve tarihçi Bryennios'un bildirdiğine göre 10.000 mevcuttuydu. Yine Bryennios'a göre, 'Ölümsüzler' sıfatı aslında ilk başta sadece alayın subayları için kullanılmıştı, ama sonra bütün birliğe yakıştırıldı. I. Aleksios da 2.000 civarında mevcudu bulunan *Ark-hontopulai* (beylerin evlatları) adlı bir alayı, savaşlarda ölen subayların yetimlerinden kurmuştu. Her üçü de

süvari olan bu alaylardan başka, muhtemelen süvari-piyade karışık *Vestiaritai* (İmparatorun kapı halkı askerleri) kıtası bulunuyordu. Bu sayılan birlikler ile

Psilosları tasvir eden bu figürler, 10. yüzyılda imal edilmiş çeşitli fildişi kutulara hakkedilmişlerdir. Askeri risalelerde iddia edilen aksine, hafif piyadelerde miğferin yaygın olması göze çarpan ilk ayrıntıdır. Kutulardaki figürlerde en çok bulunan silahlar yay ve kılıçlardır ve burada en üstte görülen iki figürden soldakinde hafifçe eğri namlulu, sağdakinde ise tek ağır *parameria* tipinde olması muhtemel eğri saplı bir kılıç görülüyor.

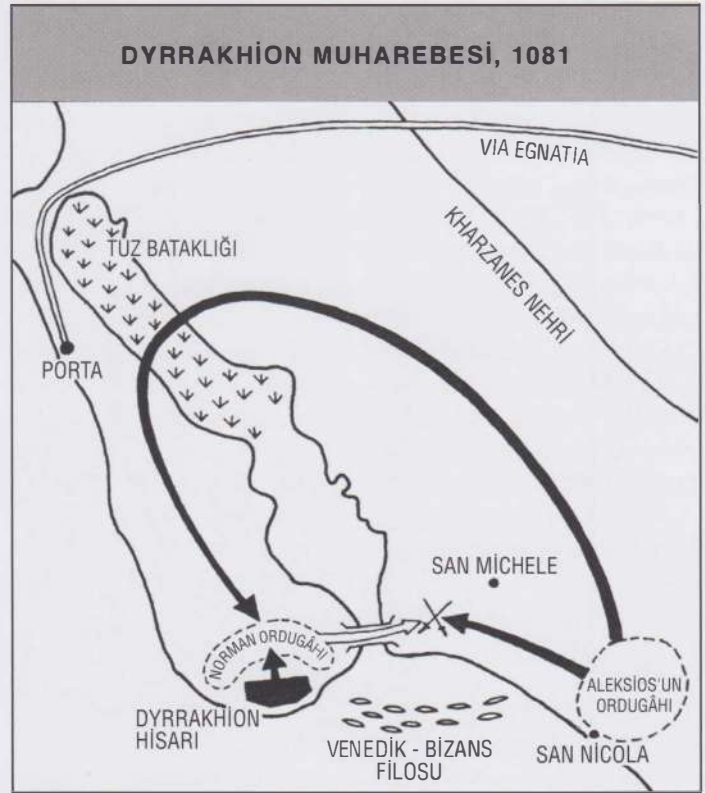
⁸ Bkz. David Nicolle (çev. Özgür Kolçak), *Malazgirt 1071* (Osprey Askeri Tarih Dizisi No. 16, 2013).

Anglo-İskandinav Varg Muhafızlar⁹ ve Türklerden kurulmuş ikiye birlik: *Vardariotai*¹⁰ ile *Turkopuloi*, I. Aleksios'un kalan hükümdarlık yılları boyunca Hassa Ordusu'nu teşkil etti.

Söz konusu birliklerden pek çoğu, tam da Aleksios'un tahta geçtiği 1081'de vuku bulan Dyrrakhion (Draç) muharebesinde Robert Guiscard'ın Normanlarına karşı savaşmıştı. Ne var ki bu vakada ordu hasbalkader toplanmış bir paralı askerler ve müttefikler yığınınından farksız olup sadece bir avuç yerli Bizans birliğine sahip bulunuyordu. Vargler ilk başta Guiscard'ın İtalyan müttefiklerine zor anlar yaşattı-larsa da, iş ciddiye bindiği vakit bütün bu Babil Kulesi kuvvet ayakta durmayı beceremedi. Fazla süratli taarruz eden Vargler, nefesleri kesilince ve dost Bizans birlikleriyle aralarındaki irtibat kopunca, Guiscard'ın piyadeleri tarafından katledildiler. *Vardariotai* mey-dandan firar etti ve Bizanslıların Sırp müttefikleri tek bir fiske bile vurmada geri çekildiler. Aleksios bu faciadan can-nını zor kurtardı.

Aleksios, Dyrrakhion rezaletinin ardından dirilttiği orduya ancak kendi cebi yahut dostlarının kesesinden ve de Kilise'nin malvarlıklarına el koyarak maaş verebilmişti. Bizans'ın talihi hakikaten dibe vurmuştu. Aleksios, hükümdarlığının ilerleyen yıllarında, 1091'de Peçeneklere karşı kazandığı Levonion ve 1116'da Selçuklulara karşı kazandığı Filomelion gibi bazı kayda değer zaferlere imza atabilmiş olsa da;

nezaret ettiği askeri canlanma kısa sürdü. Halefleri II. İoannis ile I. Manuil'in hükümdarlıkları esnasında ordu gardını düşürmedi ama Malazgirt'ten sonra bir daha asla kendine de gelemedi. 'Büyük Felaket,' imparatorluğun "süper güç" olma iddiasına kesin bir son vermiş ve Bizans askeri üstünlüğüne nokta koymuştu.

⁹ Muhtemelen *Vestiaritai*'nin bir parçasıydı.

¹⁰ Vardar Vadisi ile Ohri civarında meskun ve muhtemelen Oğuz boyuna mensup Hıristiyan Türkler.

GEÇ BİZANS ORDULARI

1 2.-13. yüzyılın Bizans orduları, büyük seferler için toplananlar hariç, genellikle hayli küçük-tü. Olağan mevcut 2.000'i nadiren geçiyor; bazen 3.000 ya da çok ender durumlarda en fazla 10.-12.000'e çıkıyordu. Öte yandan, eski usul kayıtlarda bildirilen düşük mevcutların sadece süvarileri belirtiyor olması ve piyadeleri hesaba katabilmek için sayının birkaç kat artırılması gerektiği de akla gelir. İmparatorluğun doruğa çıktığı 10. yüzyılda yazan II. Nikiforos'un, herhangi bir sefer için 5.-6.000 süvari yeterli bulduğu da hatırdta tutulmalıdır.

13. yüzyıl başına kadar, her seyyar ordunun çekirdeğini artık *Takseis* yahut *Vasilikon Allagia* denilen Hassa Ordusu teşkil ediyordu. Bu kuvvetin esas kısmını yabancı paralı askerler, kalan kısmını ise imparatorun az sayıdaki Muhafız birlikleri oluştuyordu. Ancak birkaç kaledeki sabit garnizonları kapsayan taşra orduları ilk başta çok küçüklerdi; fakat 12. yüzyıl boyunca mevcutları giderek arttı. Bu kuvvetler bir sefer durumunda müfrezeleriyle Hassa Ordusu'nu takviye ederlerdi; ne var ki kat edilmesi gereken uzun mesafeler sebebiyle doğru dürüst bir seyyar ordunun bir araya gelmesi epey uzun sürüyordu.

I. Manuil'in hükümdarlığında, yani 12. yüzyılın ikinci yarısında, İmparatorluk Hazinesi üzerindeki baskıyı azaltmak amacıyla, Hassa Ordusu'nu kıışlamak üzere taşra vilayetlerinde konaklatma uygulaması başladı. Bunun neticesinde de Hassa Ordusu ile taşra orduları arasındaki ayırım giderek bulanıklaştı. Dolayısıyla, özellikle de II. Theodoros'un hükümdarlığı (1254-58) sırasında, birçok taşra birliğinin Hassa Ordusu'na kaydırılması kimseyi şaşırtmadı. Ordudaki zayıflığın sebebini yabancı paralı askerlere aşırı bel bağlamakta bulan II. Theodoros, 'Türkler, İtalyanlar veya Sırplardan değil Yunanlardan' bir ordu kurma niyetini 1255 civarında ilan etmiş ve elde mevcut en

nitelikli yerli birlikleri Konstantinopolis'te toplayarak paralı askerlerin maaşı ile imtiyazlarında kısıntı yapmıştı.

II. Theodoros'un halefi VIII. Mikhail, Latin paralı askerlerin komutanlığını yapmış olması hasebiyle, çok sayıda yabancı savaşçı istihdamına geri döndü. Ne var ki, onun bu hareketi ve Bizans mülkünü tekrar bir araya getirmek için yürüttüğü kararlı seferler mali kaynakları kurutmuştu. Bu sebeple, 1282'de tahta çıkan II. Andronikos askeri harcamalarda büyük kısıntılar yapmaya mecbur oldu. Aslına bakılırsa, Konstantinopolis birliklerinin bakımını karşılamaktan bile aciz kaldığı için, Hassa Ordusu'nu taşralı toprak sahiplerinin mülklerinde kalıcı olarak konaklatmaktan başka çare bulamamıştı. Askerler ile atların karnını doyurup başlarını sokacakları bir çatı sağlamakla yükümlü ev sahiplerine, masraflarına karşılık, bir komisyon tarafından belirlenmiş miktarda para ödeniyordu; ancak bu ücret dahi düzensiz aralıklarla verilebilmekteydi. Tarihçi Gregoras, bir muharebede mümkün en büyük süratle kaçmaktan gayri bir şey düşünmeyen yerli askerlerin 'bütün dünyada alay konusu' haline geldiğini kaydetmişti.

II. Andronikos'un 1320 civarında hazırladığı bir plan uyarınca, salınacak yeni vergilerle masrafları karşılanacak 1.000 askeri Bithynia'da (günümüz Türkiye'si'ndeki Batı Karadeniz bölgesi), 2.000 askeri de Trakya ve Makedonya'da konuşlandırma teşebbüsü, imparatorluğu 1321-57 arasında birbirine katan iç savaşlar zincirinin patlamasıyla akim kaldı. Geleceğin imparator VI. İoannis'i olan *megas domestikos* İoannis Kantakuzenos, 1330'larda yaptığı bir dizi ıslahat sayesinde *pronoia* sahiplerinin zorunlu hizmetlerini yerine getirmelerini, hudut garnizonlarının kuvvetlendirilmesini ve seferber askerlere İmparatorluk Hazinesi'nden zamanında maaş ödenmesini bir süre-

liğine mümkün kıldı. Ne var ki bu çabaları, iç savaşların 1341'de yeniden başlamasıyla heba oldu gitti.

Rakip Bizans hizipleri için savaşan neredeyse bütün askerlerin, imparatorluğun ortak düşmanları sıfatındaki Sırplar ve Osmanlı Türklerinden müteşekkil olduğu bu iç savaşlar Bizans askeri potansiyelini iflah olamayacak biçimde tahrip etti. Elde kalan yetersiz kaynaklar, bir avuç askerden daha fazlasının beslenmesi ve barındırılmasına müsait değildi. Bizzat Kantakuzenos'un 1347'de Konstantinopolis'i fetheden ordusunda ancak 1.000 asker vardı. İmparatorluk, 1372'de imzaladığı bir antlaşmayla Osmanlılara biat etmekten ve 1373'ten itibaren, Türkler çağırdığı vakit yardıma asker göndermekten başka çare bulamadı. Öyle ki, 1379'da patlayan bir yeni iç savaşta Osmanlı hükümdarı Murad Hüdâvendigar'dan yardım isteyen V. İoannis, Türklerin emrine her ilkbahar 12.000 askervermeyi kabul etmişti; ama gayet tabii 14. yüzyıl sonunda Bizans'ın bu kadar sayıda asker devşirmesi sadece fanteziden ibaretti. Gerçekte ise, bu tarihe gelindiğinde Hassa Ordusu eriyip tam anlamıyla yok olmuştu ve nitekim 1390'da Sırlardan 1.000

asker talep eden Sultan Bayezid'in Bizans'tan sadece 100 adam istemesi, imparatorluk askeriyesinin sayıca önemsizliğini pek güzel gösteren bir vakaydı.

PRONOİA SİSTEMİ

Malazgirt felaketi ve sonrasındaki iç savaşlarda İmparatorluk Hazinesi boşalınca, çok geçmeden, yerli yahut yabancı bütün askerlerin geçimi *pronoia* denilen yeni tür toprak ihsanlarıyla karşılanır oldu. Bu uygulama daha 10. yüzyıl kadar erken bir dönemde dahi mevcuttu; fakat askeri hizmetle sürekli ilintili hale gelmesi ancak Malazgirt sonrası dönemde gerçekleşti. Eski *thema* tahsislilerinin aksine, aynı yahut nakdi fazladan ödeme yapılan ve vergi indirimi alan *pronoia* malikleri iktisadi açıdan çok daha iyi durumdaydılar. Başta I. Manuil gelmek üzere Komnenos imparatorlarının 12. yüzyılda Hassa Ordusu'nu ayağa kaldırmasındaki başlıca amil olan *pronoialar*, 13. yüzyıl sonuna dek yine de nispeten seyrek sayılırlardı ve bu tarihe gelindiğinde sistem zaten gerilemeye başlamış bulunuyordu. Tüm kısa vadeli faydasına karşın, *pronoia*

C

BİZANS ASKERLERİ (12.-13. YÜZYIL)

12. yüzyıl itibarıyla, Başta İtalo-Normanlar ve Türkler gelmek üzere, yabancı toplumların etkisi ciddi bir seviyeye ulaşmıştı; ancak döneme ait resimlerde betimlenen Bizans teçhizatı bel ve omuzlardaki kösele püsküller ile *pteryge* şeritleri gibi çok sayıda kendine münhasır detaya sahiptir. Lamel ve pul zırh en azından 14. yüzyıla kadar kullanılacaktı ama artık en yaygın savunma teçhizatı zincir zırh idi. Pek çok modeli bulunan zırh ceketler ekseriyetle kısa kollu; daha seyrek olarak da uzun kollu veya kolsuz idiler. Hafif teçhizatlı askerler ise genellikle kalça uzunluğunda bir kösele ceket giyerlerdi. Bu kösele zırhlarda hemen her zaman göğsü çepeçevre saran enlemesine bir takviye kuşak bulunuyordu.

12. yüzyıl Bizans atlılarının mutak silahları gönder ve kılıç idi. Gönder sapları ahşaptan da kamıştan da olabiliirdi; ancak 1150'ler itibarıyla normal Bizans uygulaması haline gelen Batı usulü koltuklanmış gönder kullanımı, ahşabın daha ziyade tercih edilmesine sebep verdi. Vakanüvis Niketas Khoniates, mevzubahis tarz cenkte 'esnek kamıştan gönderlerin tamamen uygunsuz' olduğunu belirtmişti. Bizans kılıçları ise Batılı muadillerinden ayırt edilmez biçimdeydiler; hatta imparator II. Manuil, 1400'de dile getirdiği bir görüşünde İngiliz kılıçlarının Bizans'tan kopya edildiklerini belirtmişti. 13. yüzyıl başında yazan Kinnamos ise, Bizans süvarisinin öteden beri güzr de taşıdığını ekler.

Kalkanların ana malzemesi hafif ve yumuşak ağaçtı. Bundan kurulan iskeletin üzerine kösele yahut parşömen kaplanır; kenarlarına da demir yahut kösele zıh geçirilirdi. 12. yüzyıl kalkanlarına soyut veya jeomorfik desenler boyanırken, 13.-14. yüzyılda zikzaklar, şeritler ve renk bloklarından müteşekkil geometrik desenler kullanılmaya başlandı. 13. yüzyıl sonuna kadar, çoğu kalkan 1 numaralı figürünkiyle benzer badem biçimindeydi; ama yine de bazı piyadeler çeşitli çaplardaki daire biçimli kalkanları kullanmaya devam etmişlerdi.

1 numaralı süvari figürü, Göreme bölgesindeki 12.-13. yüzyıl Kapadokya fresklerine, özellikle de 1282-1304 arasında Kırk Dam Kilisesi'ne boyananlara istinaden çizilmiştir. **2 numaralı silahşor figürü** ise 13. yüzyıl ortasında Akka'da nakşedilmiş elyazması minyatürlerine dayanmaktadır. Genellikle Bizans üslubunda olduğu görülen bu minyatürler bazı durumlarda doğruca Bizans eserlerinin kopyalarından ibarettirler. Figürün görünüşü zamandışı Batı Avrupalı silahşorlara benzemektedir. Akka işi diğer elyazması minyatürlerinde, miğfer ve cüppelerine kadar Batılı şövalyelerle birörnek Bizans savaşçıları resmedilmiştir. İmparatorluğun en geç 1261'den itibaren İtalya üzerinden Batı Avrupa silah ve zırhları ithal etmeye başlaması özellikle çarpıcı bir gelişmeydi.

Tipik bir Anadolu **Bizans piyadesini** betimleyen **3 numaralı figür** büyük ölçüde, 1131-43 civarında telif edilmiş *Kraliçe Melissande'in Dua Kitabı*'na dayandırılmıştır. Geç Bizans dönemi boyunca piyade mızrakları genellikle 2,4 metre (8 kadem) boyundaydı. Diğer hafif silahlı piyadeler sadece yay ile kalkan taşırlardı. 1257'de Pirlepe'ye hücum eden Epir kuvvetlerine mensup olanlar gibi sapancılar da ara sıra **Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>**

sistemi sebebiyle uzun vadede muazzam miktardaki vergi gelirinin yitirilmesi, masrafı karşılanabilecek asker miktarının giderek azalması şeklindeki çok olumsuz bir sonuç doğurdu.

Daha I. Manuil'in hükümdarlığından itibaren 'yarı-barbarlar' ile yabancılara da *pronoia* veriliyordu; ama 13. yüzyıla kadar *pronoarios*, bu tarihten sonra ise sadece 'asker' anlamında *stratiotes* denilen mutat *pronoia* maliki, yerli ağır süvariye. Arazisi taşrada yer alsa bile, *pronoarios* Hassa Ordusu'na mensuptu ve dolayısıyla gaip mülk sahibi konumundaydı. Ne var ki tam zamanlı askerlik de yapmaz, bunun yerine ancak ihtiyaç durumunda celp edilecek bir ihtiyat olarak tutulurdu. Diğer durumlarda ise, başka bölgelerdeki seyyar orduları ayakta tutacak bir vergi verirdi. Büyük topraklara hükmeden, *dynatos* sıfatlı birçok *pronoarios*, *oikioi* (hısım akraba) ve *oikitaiden* (bazen paralı askerler de ihtiva eden kapı halkı) müteşekkil maiyetleri eşlik ederdi. Bu maiyetlerin en büyükleri 30-80 adamı geçmiyordu; çoğunluğu ise ancak bir avuç kaddardı.

Genellikle *oikonomia* diye tabir edilen ve ortalama gelirin ancak 1/6-8 kadarını üretebilen bir kısım *pronoia* ise hayli daha düşük kıymetteydi. Ağır süvariden ziyade muhtemelen hafif atlı ile piyade çıkartan ve asker-çiftçilerin idaresine verilen bu küçük topraklar, iki yahut daha çok sayıda ortağa temlik edilmiş 'kolektif' *pronoialar* ile beraber, yerli taşra askerlerinin başlıca geçim kaynağı konumundaydılar. Muhtemelen çoğu sabit garnizon da bu sisteme dâhildi. Bu tarz küçük topraklı askerler II. Andronikos dönemi-ne, hatta sayılarını arttırmak için yapılan son kayıtlı teşebbüs 1372'de gerçekleştiğine göre daha da sonrasına kadar mevcudiyetlerini korumuşlardı. Ne var ki,

sınır topraklarının gitgide Türklere kaptırıldığı 14. yüzyılda kıymet ve kıfayetleri süratle azalıp gitti. İlk başta miras bırakılamayan *pronoialardan* bazılarının VIII. Mikhail'in hükümdarlığı esnasında irsi mülke dönüştürülmesi, muhtemelen bu gerilemeyi durdurmaya yönelik bir teşebbüstü. İrsi *pronoiaların* sayısında 1340'larda gerçekleşen ani ve büyük artış ise, muhtemelen iç savaşlar esnasında *dynatosların* desteğini kazanmaya yönelik bir hamleydi. Ne var ki, taşra eşrafına habire arazi devredilmesi, süregelen toprak kaybı ve birçok *pronoariosun* anlaşılabilir bir sebeple askeri hizmetten muaf sayılması, 14. yüzyıl bitmeden çok önce *pronoia* sisteminin tam çöküşünü getirdi.

BİRLİK TEŞKİLATI

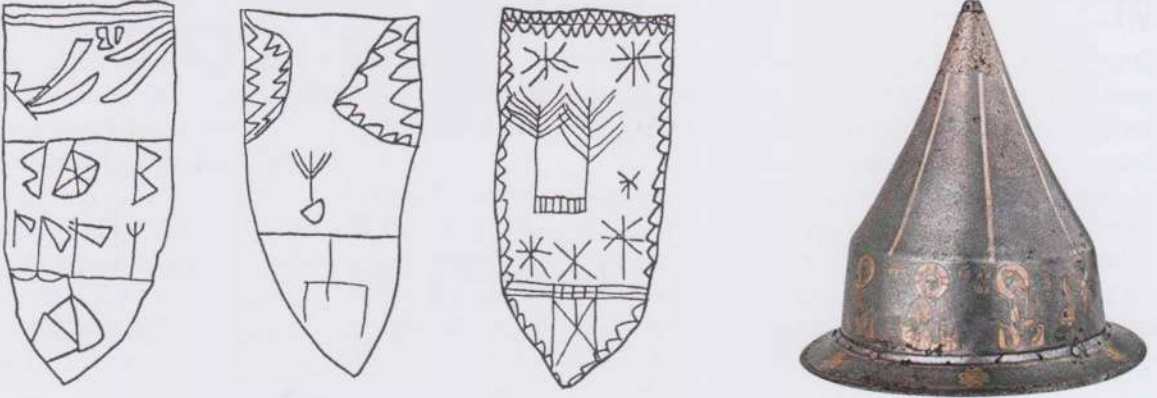
Eski *bandon/tagma* ve *moira* terimlerine ara sıra rastlanmakla beraber, 13. yüzyıla gelindiğinde en sık rastlanan birlik türü, bir *allagatorun* komutası altındaki *allagion* idi. Bazen herhangi bir asker topluluğunu tasvir etmek üzere genel anlamda da kullanılan bu terim, 10. yüzyıldaki anlamından sıyrılarak *bandonun* yerini almıştı. Genellikle 300; bazen de 500 kişilik bir kıtayı belirtiyordu. 300 ve 300'ün katlarından müteşekkil birlik mevcutlarına, Geç Bizans kaynaklarında sürekli rastlanır.

Her halükarda, *allagionlar* 100 ve 50 kişilik, hatta ara sıra rastlandığı üzere bazen de 10 kişilik alt birimlere ayrılıyorlardı. Muharebede ise, üçer üçer bir araya gelerek *takseis/syntakseis/lokhos* yahut bazen de *tagma* denilen daha büyük kıtalar teşkil ediyorlardı. Ne var ki bu son terimin edebi kaynaklarda çok daha küçük boylu birimleri tasvir etmek için kullanılması kafa karışıklığı yaratır.

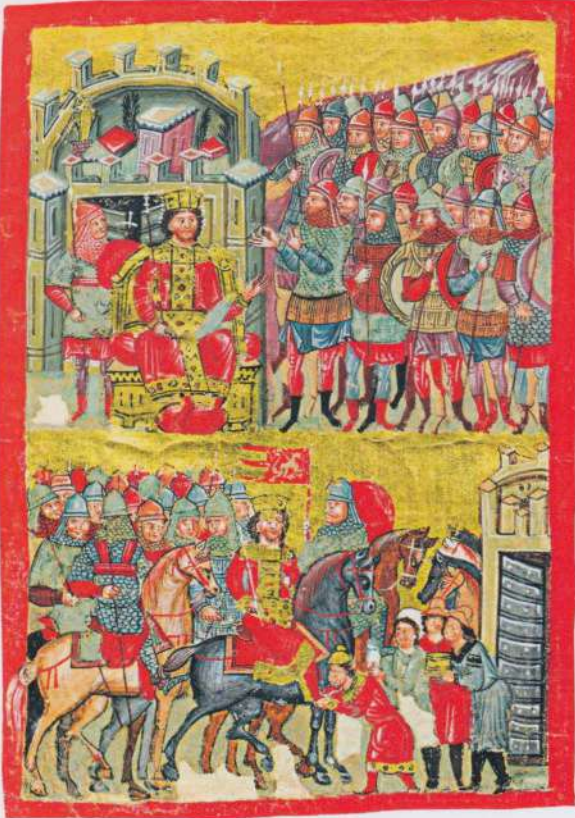
14. YÜZYIL ASKERLERİ

Bu levhadaki bütün figürler *Aleksandrias*'taki (*Büyük İskender'in Masalı*) resimlerden hareketle çizilmişlerdir. **1 numaralı süvari** kadar ağır zırhlı adamlar seyrek olmalıydı; zırhlı atlar ise iyice nadirdi. Nitekim bütün elyazmasında sadece iki tane zırhlı at ve zincir peçeli sadece bir asker mevcuttur. Böylesine eksiksiz zırh takımlarının, bazıları halen bir örnek giyinmeye devam eden seçkin Muhafız kıtalarındaki askerlere has olduğu şüphe götürmez. Ps.-Kodinos, *Vardariota*'nın kırmızı; *Çakones*'in ise, sırtına ve göğsüne yüz yüze bakan iki beyaz aslan arması işlenmiş gök mavisi kıyafet giydiğini belirtir. 14. yüzyıl ortasında yazan Gregoras da üniforma kullanımına değinir. 16. yüzyılda yazan Kürt-Osmanlı tarihçisi İdris-i Bitlisi ise Bizans askerlerinin geleneksel kıyafetinin kırmızı renk olduğunu nakleder.

2 numaralı zırhlı piyade figürüyle benzer şekilde teçhiz olmuş askerler, *Aleksandrias*'ta hem yaya hem de at sırtında savaşır halde gösterilirler. Bu adamda ayrıca, artık kullanımdan büyük ölçüde kalkmış badem biçimli kalkan bulunması da dikkat çekiyor. **3 numaralı okçu figürünün** giydiği kapitone kumaş zırh, aynı dönemden kalma Batı Avrupa kaynaklarında *pourpoint* veya *gambeson* denilen teçhizatla aynıdır. 1326'da yazılmış bir Bizans silah envanterinde, kapitone zırhlar için aynı Batı terimlerinin kullanılması ilginçtir. Figürün ok sadece İslamî Asya'da Anadolu'da ve İran'da kullanılır. <https://rantev.org>

SOLDA: Konstantinopolis'teki Bukoleon Sarayı'nın duvarlarına 12.-13. yüzyılda çizilmiş kalkan resimleri. Armaya benzemeyen bezemeler kesinlikle Batılıdan ziyade Doğulu bir üsluptadırlar; ancak bunların Bizans askerlerine mi, Latin paralı askerlere mi yoksa Batılı Haçlılara mı ait olduğunu kesin olarak bilmek mümkün değildir. SAĞDA: 13. yüzyıldan bir Bizans miğferi. Siperlikli miğferler (ki bu 'siperlik' birazcık kıvrılmış miğfer kenarından da ibaret olabiliyordu), 12.-13. yüzyılda en çok rastlanan modeli teşkil ediyorlardı; ama görüldüğü kadarıyla, 14. yüzyılda yerlerini Batı Avrupa'dakilerle aynı *bascinet* miğferine bırakmışlardı (Kremlin Cephaneliği, Moskova).

Küçük Asya'nın (Anadolu) kaybedilmesiyle beraber *allagion*lar sahneden çekildiler ve imparatorluğun elde kalan Balkan mülklerinde yerlerini *megalo allagion*lar aldı. Görüldüğü kadarıyla, her vilayet aynı zamanda ismini de taşıyan bir *megalo allagion* teşkil ediyordu (örneğin Selânik'ten *Thessalonikaion*, Vize'den *Vizyetikon*, Serez'den *Serriotikon*). Vilayette mevcut bütün askerler; atlı, yaya, garnizon yahut ihtiyat fark etmeksizin, topluca *megaloallagitai* sıfatı altında bu birliklere dolduruluyorlardı. 1280'lerden 14. yüzyıl ortasına dek varlıklarını sürdüren *megalo allagion*lar, üslendikleri vilayetlerin 1345-87 arasında Sırplar ve Türkler tarafından fethedilmesiyle ortadan kalktılar. Bu tarihten sonra Bizans birlikleri tamamen el yordamıyla, nasıl denk gelirse öyle teşkil edilir hale düştüler.

Aleksandrias'ta (veya Büyük İskender'in Masalı) resimlendikleri üzere, zincir yahut lamel gövde zırhı ile zincir külahı bürünmüş ve kösele ense örtüsüne sahip siperlikli miğferler takmış 14. yüzyıl Bizans piyadesi (üstte). Ayrıca görülebilen Bizans ağır süvarilerinin resmi de (altta), bunlara dair mevcut en gerçekçi ve doğru detaylara sahip betimlemeler arasındadır. Özellikle de, sol taraftaki tepeden tırnağa zırhlı figür dikkat çekicidir. Miğfere raptedilen zincir ense örtüsünden ziyade tam teşekküllü zincir zırh külahlar 12. yüzyıl sonundan itibaren kullanılır olmuştur. Ejderha desenli bayrak da ayrıca göze çarpmaktadır; Niketas Khoniates, 1187'de II. İsaakios Angelos'un ordusuna eşlik ederken gördüğü bayrakları 'sırıklara asılmış, rüzgârda savrulan ejderha tasvirleri' diye anlatır (Istituto Ellenico, Venedik).

MUHAFIZ BİRLİKLERİ

Vardariotai Alayı'nın 1272'den biraz sonra lağvedilmesiyle, I. Aleksios döneminden kalan son Hassa birliği de tarih sahnesinden çekildi. Ps.-Kodinos'un *Makamlar Kitabı*'na (*De Officiis*, 1355 civarı) göre, biri atlı diğeri yaya iki *allagion*dan müteşekkil *Paramonai*, *Vardariotai*'nin yerini almıştı. *Makamlar Kitabı* hariç, bu birlikten bahseden en son kayıt 1315'te düşülmüştür. 13. yüzyılda kurulmuş olup *Makamlar Kitabı*'nda halen adı geçen *Murtatoi*¹¹ ve *Çakones*¹² birlikleri, görüldüğü kadarıyla sadece çok kısa bir süre için Muhafız sıfatını taşımışlardı. Böylelikle, 14. yüzyılın büyük kısmı boyunca mevcut yegâne Hassa kıtalarının Vareg Muhafızlar ile *Paramonai* olduğu anlaşılmaktadır. *Makamlar Kitabı*, 1261'den sonra bütün *Takseis*'in (Hassa Ordusu) toplam mevcudunun, 12 *allagiona* teşmil edilmiş 6.000 askerden müteşekkil olduğunu bildirir. Dolayısıyla hiçbir Muhafız alayı pek büyük sayılmazdı. General Kantakuzenos'un imparator V. İoannis için 1341'de kurduğu Muhafız kıtası ancak 500 mevcutlu olup 'silah altında bulunan bütün baltalı Varegler'i de içeriyordu.

Kayıtlara göre, 1404'te dahi halen bir Vareg Muhafız kıtası mevcut bulunuyordu; öyle ki bu birliğin imparatorluğun sonuna dek devam etmiş olması bile mümkündür. Ancak Varegler'in görev ve sorumluluklarının, varlığı ilk defa 1422'de kayda geçen bir Giritli Muhafız birliğine devredilmiş olduğu da öne sürülmüştür. Bu Giritlilerin, 1453'te Konstantinopolis kuşatmasında Blakhernai Sarayı yakınındaki üç kuleyi müthiş bir cesaretle savundukları için Türkler tarafından saygı görüp canları bağışlanan aynı Giritliler olmaları da çok muhtemeldir. Dördüncü Haçlı

Seferi'nde Venediklilerin eline geçene kadar Bizans İmparatorluğu'na ait olan Girit'ten çok sayıda mülteciler gelmiş olması hiç şaşırtıcı değildir. Meçhul sayıda Giritli, süvari hizmeti karşılığı 13. yüzyıl sonunda Anadolu'ya iskân edilmişti ve tarihçi Pakhimeres'e göre, II. Andronikos'un ordularının hatırı sayılır bir kısmı bunlardan müteşekkildi. Tarihçi Dukas, 1422'deki Konstantinopolis müdafileri arasında yer alan Giritlileri 'imparatorluğun en sadık tebaası' diye niteliyordu. Venedik Cumhuriyeti, diğer hiçbir devlete tanımadığı bir ayrıcalığı 1452'de Bizans'a vermiş ve Girit'ten asker ve denizci devşirilmesine müsaade etmişti.

Geç Bizans devrinin bir diğer yabancı Muhafız birliği ise Katalanlardan müteşekkildi. Bir Bizans-Aragon-Venedik ittifakının 1352'de Konstantinopolis önlerinde Cenevizliler tarafından yenildiği deniz muharebesini müteakip hizmete alınan 3-500 kadar Katalan, VI. İoannis Kantakuzenos için bir yakın ko-

Aleksandrias'tan bir başka resimde, lamel zırh örtülmüş atlara binen süvariler ve alışılmadık ölçüde ağır zırhlı okçular görülüyor. Okçuların sol kollarında, aynı 10. yüzyıl Bizans askeri risalelerinde önerildiği üzere, küçük bir kalkan duruyor (Istituto Ellenico, Venedik).

¹¹ "Mürted" yani "dinden dönmüş kişi" sözcüğünün bu Helenleşmiş şekli, Karışık Türk-Rum nesebinden yaya okçuları betimlemektedir (e.n.).

¹² Güz taşıyan bahriye silahendazları.

ruma kıtası teşkil etti; ancak iki yıl sonra ancak 100 kadarı silah altında kalmıştı. Yine de, bu birliğin 1437 gibi geç bir tarihe kadar varlığını devam ettirmiş olması mümkündür.

Bahse değer son bir Muhafız birliği, imparatorun şahsi *oikioisi* ile *oikita*sinden müteşekkil olup kendisine sıcak çatışmada eşlik ediyordu. Örneğin, tarihçi Kinnamos'un düştüğü bir kayda göre, 1146'da imparator I. Manuil'e 'en samimi mesai arkadaşlarının da aralarında bulunduğu yakın akrabaları ve enişterelerini ihtiva eden' bir alay eşlik ediyordu. Nicolo Barbaro ise, 1453'te Konstantinopolis'i müdafaa eden XI. Konstantinos'un refakatinde 'baronları ve şövalyelerinin büyük kısmının bulunduğunu' belirtmişti.

1351'deki bir ekümenik konseye nezaret eden VI. İoannis Kantakuzenos'u gösterir minyatür. Tahtın hemen arkasında, kayık şekilli ve altın işlemeli şapkalar takmış, mavi esvaplara bürünmüş Varg Muhafızlar görülüyor. Kantakuzenos, yazdığı *Historiai* adlı eserinde pek çok defa 'baltalı Vargler'den bahseder. 1112'deki Eski Zağra çarpışmasına katılan Vargler'in 'uzun kalkanlar ve tek ağızlı baltalar taşıdıkları' kaydedilmiştir.

TAŞRA ORDULARI VE HUDUT SAVUNMASI

Malazgirt muharebesini müteakip yaklaşık yüz yıl boyunca yeniden teşkil edilen *thema* vilayetleri, 1150'lerde şu şekildeydi:

KÜÇÜK ASYA	BALKANLAR
Kappadokia	Verroia
Khaldia	Branicevo-Niş
Kilikia	Dyrrakhion-Okhrida
Kibyrraion	Hellas
Mylasa	Makedonia
Melanudion	Nikopolis
Neokastria	Paristrion
Nikomedie	Peloponnessos
Opsikion	Serbia
Optimaton	Skopye
Paflagonia	Strymon
Bukellarion	Thessalonika
Thrakasion	Thrakia
	Voleron

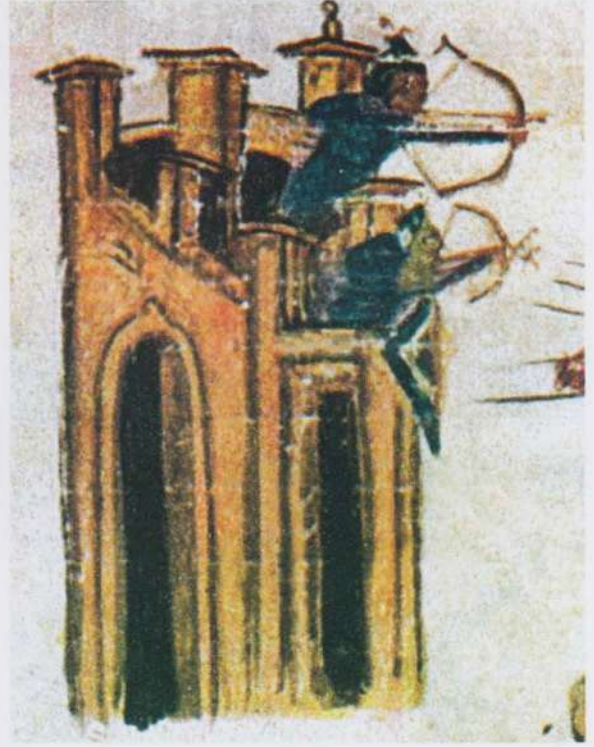
Daha eski *thema* listeleriyle bir karşılaştırma, 10. - 11. yüzyıl vilayetlerinden pek azının eski halini koruyabildiğini gösterir. Bizans sınırlarının sürekli daralması, vilayet savunmasıyla hudut müdafaası ayrımını ortadan kaldırdı. 13. yüzyıla kadar, vilayetlerin başındaki en üst askeri ve sivil amir *duks* idi. Onun bir kademe altında ise her şehir ve kasabadaki askeri amirliği üstlenen *kastrofilaks*lar, yani garnizon komutanları bulunuyordu.

Malazgirt öncesine göre zaten bir hayli küçülmüş haldeki *themalar*, 14. yüzyılda yerlerini *katepanikon* adı verilen daha da küçük bir idari birime bıraktılar. Merkezinde bir hisar bulunan surlarla çevrili bir kasabada, yani *kastronda* oturan ve artık *kefale* unvanıyla bilinen valilere, askeri vazifelerinde *kastrofilaks*ın yanı sıra *çausios* (Türkçe 'çavuş'tan mülhem) rütbesindeki bir subay da yardımcı oluyordu. *Kastrofilaks*, vilayetlerdeki savunma tertibatının fiziki-maddi durumundan sorumluydu; *çausios* ise garnizon komutanlığına üstlenmişti.

Kefale harp zamanında levazım komutanı görevini üstlenerek cephedeki askerlerin ikmaline nezaret ederdi.

*Kastron*ların savunma tertibatı, büyük ölçüde mahalli toprak sahipleri ve manastırlara salınan vergilerle inşa edilir; mümkün olduğu kadar da kendi müstakil ve daimi garnizonlarına sahip bulunurlardı. Çeşitli mahalli sözleşmelerle kurulan bu garnizonlar, yabancı askerlerden ziyade Bizans tebaasından müteşekkil olurlardı. Her taşra ordusunun çekirdeği işte bu birliklerdi. Ne var ki, garnizon mensuplarının pek çoğu teknik olarak asker bile değil, daha ziyade sivil bekçi idiler. *Çakones* denilen bu adamlar, genellikle yarı zamanlı ama bazen de daimi muhafızlık vazifesi (*çakonike* yahut *vigla*) ifa ederlerdi. Görev mevkilerini ise, 13.-15. yüzyıllar arasında bol miktarda inşa edilen basit gözetleme kuleleri (*pyrgoi*) teşkil ediyordu. Anlaşılabildiği üzere, imparatorluğun savunması, gerek insani gerek ise mali açıdan büyük ölçüde mahalli halkın gayretlerine dayanıyordu; ama bazen fazladan asker yazılabilmesi için toplanan paranın 'ziyadesiyle gönülsüz' verildiği de not düşülmüştür.

Hudut boylarındaki ahali, askeri yerleşimcilerle sık sık takviye edilirdi. Bu yerleşimciler paralı asker veya savaş esirlerinden müteşekkil yabancı etnik gruplara mensup olabilirlerdi; ancak ekseri, vergi muafiyeti ve 'en beceriklilere' ihsan edilen *pronoialar* gibi bir dizi teşvikle cesaretlendirilen Bizans tebaasıydı. Toprak ihsan edilen kişilerin sadece bu tekinsiz arazilerde yerleşmekle kalmayacakları ama aynı zamanda vilayet savunmasına da bizzat katılacakları ümit ediliyordu. Böyle pek çok milis savaşçı, 13. yüzyılın ikinci yarısı boyunca zorla yarı zamanlı askere dönüştürüldü ve topraklarını elinde tutabilmeleri, maaşlı olmasına rağmen zorunlu kılınmış askeri hizmet şartıyla mümkün oldu. Bu düzenlemeler neticesi asabı bozulan toprak sahibi savaşçılardan pek çoğu ya firar etmeye ya da silah başına çağrıldıktan sonra kendi mal ve mülklerini muhafaza derdiyle dağılmaya başladı; hatta bazıları Türklere katıldı. Anadolu hududunun giderek parçalanmasına sebep olan bu süreç, VIII. Mikhail'in önceliğini Batı/Balkan hududuna vermesi sebebiyle daha da hız kazandı. 13. yüzyıl sonuna gelindiğinde Anadolu vilayetleri neredeyse tamamen kaybedilmiş ve orduları dağılmıştı. Anadolu'dan Balkanlar'a son asker nakli 1328'de gerçekleşti.

Manasses Vakayinamesi'nin 1344-45'te telif edilmiş bir kopyasındaki Konstantinopolis müdafileri minyatürü. Alttaki adam arbalet (*çangra*) ile silahlıdır. Sıkça kullanılan 'Latin yayı' tabirinden de anlaşıldığı üzere yabancı bir silah olarak görülen arbalet, 14. yüzyılda dahi nispeten nadir rastlanan bir cihazdı; öyle ki, Bizanslı yazarlar bu silahı okurlarına her seferinde ayrıntılı olarak tasvir etme ihtiyacı hissediyorlardı. Arbaletin mutak kullanım alanı seyyar ordular değil istihkâmları müdafaa eden garnizonlardı; ama yine de, Arslan Yürekli Richard'ın 1191'de gerçekleştirdiği Kıbrıs çıkartmasına karşı duran Bizans askerleri arasında arbaletçiler yer almıştı.

EMİR VE KOMUTA

Geç Bizans döneminde incelikli bir rütbeler hiyerarşisi mevcuttu; ancak makam ve mansıp dağılımı, terfi sahibinin rütbesinin gereklerini yerine getirebilme kabiliyetinden ziyade imparatorun lütfuna ne kadar mazhar olduğuna delalet ederdi. Askeri komuta ehliyetini ise, makamının kâğıt üzerindeki işlevi değil hiyerarşideki yeri belirliyordu. Dolayısıyla, pek çok cephe kumandanının sivil memuriyet unvanları taşıması; deniz subaylarının ordulara, kara subaylarının da bazen donanmalara komuta etmesi pek şaşırtıcı değildir.

Bizans ordularının başkomutanı, gayet tabii, büyük seferlere bizzat giden imparatordu. Onun altında uzayan incelikli emir-komuta zinciri ise, *Makamlar Kitabı*'nda (1355 civarı) şöyle sıralanmıştır:

RÜTBESİ	VAZİFESİ
Despot	-
Sevastokrator	-
Çasar (Caesar)	-
Megas domestikos	Üstlerinin yokluğunda başkomutan
Megas duks	Donanma başkomutanı
Protostrator	Megas domestikosun vekili
Megas stratopedarkhos ¹³	Milislerin reisi ve levazımat sorumlusu
Megas primikerios	İmparatorluk maiyetinin komutanı
Megas konostablos ¹⁴	Latin paralı askerlerin komutanı
Megas drungarios	Cözcüler komutanı
Megas etairarkhos	Kâğıt üzerinde paralı askerlerin komutanı
Epi tu stratu ¹⁵	Ordu idare reisi
Domestikos tu Skholai	Merasim makamına dönüşmüş eski başkomutanlık
Megas drungarios tu stolos	Megas duksun vekili
Protopatarios	İmparatorun silahhtarlarının komutanı
Megas arkhon ¹⁶	Megas primikeriosun vekili
Megas çausios	İmparatorluk maiyeti komiseri, merasimlerde düzeni sağlardı
Skuterios	İmparatorluk sancaktarı
Am yriales	Bahriye üçüncü komutanı, 'Amiral'
Megas akolutos	Vareg Muhafızlar'ın komutanı
Arkhn tu Allagion ¹⁷	Megas arkhonun vekili
Protallagator	Paramonai Alayı'nın komutanı
Surlar domestikosu	Konstantinopolis'in savunmasından sorumlu subay
Vestiarios	Bahriye dördüncü komutanı
Etairarkhos	Megas etairarkhosun vekili
Stratopedarkhos tu Murtatoi	Murtatoi Alayı'nın komutanı
Stratopedarkhos tu Çakones	Çakones Alayı'nın komutanı
Stratopedarkhos	Süvariler komutanı
Stratopedarkhos tu çangratoroi	Arbaletçiler komutanı
Protokomes	Donanmada görevli bir subay

13.-15. yüzyılda ordulara komutanlık eden sivil rütbeli şahıslar arasında ise *pinkernes* (imparatorluk kâhyası), *mesazon* (saray mutavassıtı), *parakoimomenos* (mabeyinci) ve *provestiarites* (baş çuhadar) bulunuyordu.

BİZANS VE ATEŞLİ SİLAHLAR

Barutlu topçuluk, 14. yüzyıl boyunca yavaş yavaş Avrupa'dan Doğu'ya sıçradı. Macaristan'da ilk top kullanımı 1354'te, Batı Balkanlar'da 1378'de, Sırbistan'da ise 1380'lerde kayda geçti. Osmanlı Türkleri en geç 1400 yılı civarında top sahibi olmuşlardı.

Aleksandrias'ta resmedildikleri haliyle, Paleologos devrinin zincir zırha bürünmüş süvarileri (Istituto Ellenico, Venedik).

¹³ 13. yüzyıl ortasında II. Theodoros tarafından ihdas edildi.

¹⁴ III. İoannis Vatatzes tarafından ihdas edildi.

¹⁵ 13. yüzyılda ihdas edildi.

¹⁶ II. Theodoros tarafından şahsi kapıhalkının komutanı olarak ihdas edilmişti.

¹⁷ 13. yüzyıl başında imparatorluk maiyetinin komutanıydı.

Aleksandrias'taki bu süvari cengi sahnesi, muhtemelen 1321-57 arasındaki kanlı iç savaşların etkisinde kalmıştır. Savaşçılar zincir gövde zırhı, kumaş külah, *bascinet* miğfer ve bir yahut iki bacağa zincir baldır zırhı giymektedirler. Göğüs etrafına dolanan kösele kuşak ile kösele omuz zırhı da görülmektedir (Istituto Ellenico, Venedik).

Ateşli el silahları ise 1420'ler itibariyle Balkanlar'da yaygın kullanıma kavuştular. Ne var ki, bu Geç Ortaçağ 'silahlanma yarışı' Bizans'ı büyük ölçüde es geçti. V. İoannis'in elindeki Altın Kapı Kalesi'ne (günümüzde Yedikule) karşı VII. İoannis tarafından 1390'da top kullanıldığına dair sorgulanabilir bir atıf bulunmasına; Bizanslıların en geç 1392 itibariyle ateşli silahları bildikleri de kesin olmasına rağmen, 1422'ye kadar kendilerine ait ateşli silahları yoktu. Tarihçi Khalkokondyles, o yıl Konstantinopolis'in Osmanlılara karşı savunulmasında top kullanıldığını yazmıştır. Bizanslıların ateşli silah ve barutu bizzat imal ettiklerine dair hiç kanıt bulunmadığına göre, mevzubahis silahları muhtemelen Venedikli ve Cenevizliler vasıtasıyla elde etmişlerdi. Konstantinopolis'e geldiği bilinen tek top döküm ustası, imparator ücretini karşılayamadığı için Osmanlı hizmetine giren efsanevi Urban idi (1452).

Hiçbir Bizans seyyar kuvvetinde barutlu top kullanılmamıştı. Bu tür silahlarla müdafaa edildiği bilinen tek yer Konstantinopolis idi; ama 1453 itibariyle buradaki ateşli silah sayısının yetersiz olduğu barizdi. Söz konusu silahlardan bazıları, örneğin 40 kiloluk gülle atan top, yeterince büyüktü gerçi; ama Sakızlı Leonardos'a ve Khalkokondyles'e göre, bu büyük topların ateşlenmesi 'surları sarstığı için düşmana

verdiğinden daha büyük zararı Romalılara vermişti.' Leonardos diğer silahların da 'barut ve mühimmat yetersizliğinden' çok sık ateşlenemediğini ekliyordu; ancak bunlar kullanılabildikleri vakit Türk saflarında 'büyük bir katliam' yaratmışlardı.

Ateşli el silahları Bizanslılar tarafından muhtemelen hiç kullanılmadılar. Bu konudaki tek atıf, 'Pontus fındıkları kadar küçük boydaki kurşun danelerden tek seferde beş ya da on tanesini barutla ateşleyen' 1453'ün Konstantinopolis müdafilerinden bahisle tarihçi Dukas'a aittir (1462 civarında eserini yazmıştı). Ancak onun kuşatmaya kendi gözüyle şahit olmaması ve yaptığı tasvirin 1440'ta Macarların kullandığı el toplarını anlatan bir metne neredeyse kelimesi kelimesine benzemesi, bu atfı şüpheli hale düşürür. 1453 kuşatmasının görgü tanıklarından hiçbiri el topu kullanan Bizans askerlerinden bahsetmemiştir. Yine de, Bizans söz dağarcığında el topunu tasvir eden bir dizi kelime, örneğin *molibdobolon* (kurşun atıcı), *skopeta* (İtalyanca 'schiopetti'den mülhem) ve *tufaks* (Türkçe 'tüfek'ten mülhem) tanımları mevcuttu.

PARALI ASKERLER ORDUSU

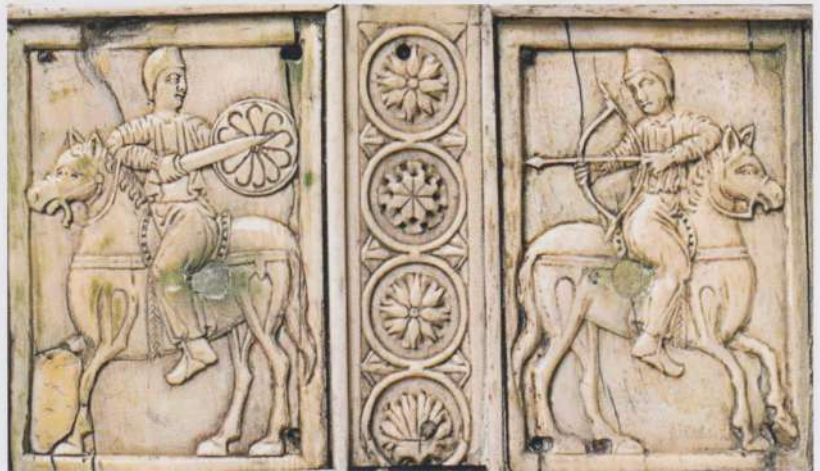
Bizans ordularının bünyesinde her daim hatırı sayılır boyutlarda paralı asker müfrezeleri bulunmuştu; ancak 10. yüzyıldan itibaren *thema* ordularının (birinci bölümde anlatıldığı üzere) güçten düşmeye başlaması sebebiyle, bunların sayısı hızla arttı. II. Nikiforos'un hükümdarlığı itibariyle hafif süvarinin büyük kısmı artık Asyalı okçu süvarilerden oluşuyordu; 11. yüzyıl ortasında gelindiğinde ise çoğu Bizans ordusundaki askerlerin yarısından fazlasını çeşitli etnik kökenlerden paralı askerler teşkil etmekteydi. Bizans askeri potansiyelinin doruğa ulaştığı 9. ve 10. yüzyıllarda dahi en büyük *thema* vilayetlerinin ancak 4.000 birinci sınıf süvari çıkarabilmesi, önemli sayıda paralı asker kiralama ihtiyacını hep canlı tutmuştu. 1049'da 15.000 Peçenek ile sözleşme yapılmış ve Malazgirt'ten hemen sonra 3.000 Norman imparatorluk hizmetine girmişti. 1078'e gelindiğinde, mevcut Bizans ordularında 2.000 Selçuklu Türkü, 6.000 Alan, 8.000 Norman ve meçhul sayıda Peçenek ile İtalyan vardı. Levonion muharebesinde Bizans safında savaşan Kıpçakların (Kuman) sayısının 40.000'i bulmuş olması mümkündür. Ayrıca, imparatorluğa tâbi devletler kendi komuta teşkilatı ve subaylarını haiz,

kendi kendine yeterli kıtaları Bizans hizmetine gönderiyorlardı. 'Müttefik' anlamında *symmakhoi* (Kadim Roma'daki *symmacharii*'den mülhem) diye adlandırılan bu kıtaları 11. yüzyılda Peçenekler, Sırplar, Oğuz Türkleri ve Ruslar teşkil etmişti.

Anadolu'nun 11. yüzyıl sonunda elden çıkması ve buradaki askeri insan kaynağının yitirilmesi neticesinde (imparatorluk ekonomisi gitgide çöküntüye uğradığı için maaş ödemeleri iyice zora girmesine rağmen) paralı askerlerin önemi daha da arttı. Anna Komnene, babasının hükümdarlığında istihdam edilen yabancı savaşçıları 'akla gelen her diyardan çıkmış atlı ve yaya askerler' diye tarif ediyordu. Aslına bakılırsa, Geç Bizans ordularının en büyük kısmı artık paralı askerlerden müteşekkildi; hatta yerli unsurlar o denli önemsizleşmiş ve azalmışlardı ki yabancı gözlemciler bunların varlığını fark bile etmiyorlardı.

Paralı askerlerin büyük kısmı, şahıs olarak istihdam edilen yabancılardı. Öte yandan, Bizans tebaası mensuplarının yahut düşman savaş esirlerinin askerlik

10.-12. yüzyıldan bir dizi fildişi kutu üzerinde, buradakine benzeyen figürler yer alır. Bu figürlerin Asyalı paralı askerleri, muhtemelen de Peçenekleri betimledikleri neredeyse kesin sayılır. Dışarıdan pantolon üstü tuniğe benzeyen kıyafet, aslında, ata binilebilecek biçimde önden ve arkadan yırtmaçlı uzun bir kaftandır. Peçenek kıyafetine özgü sivri tepeli keçe yahut kürk şapka da açıkça görülüyor (Victoria & Albert Museum, Londra).

hizmeti karşılığı imparatorluk sınırları dâhilinde iskân edilmesine seyrek de olsa rastlanıyordu. Şahıs olarak iş verilen yabancıların bir kısmıyla kalıcı, diğerleriyle ise geçici sözleşme yapıldı. Taşra valileriyle cephe komutanları bazen kendi adlarına paralı asker kiralarlardı; ancak kayıtlara geçmiş her seferde, kendileri için *misthoforoi* (*misthos* yahut *roga* denilen maaşlarından mülhem) tanımını kullanan payitaht ile doğrudan sözleşme yaptıkları ve dolayısıyla büyük kısmının Hassa Ordusu'na bağlı bulunduğu görülmüştür. Kâğıt üzerinde her iki yahut altı ayda bir ödeme alıyorlardı.

Gayet tabii, paralı askerlerin olumsuz yönleri çoktu. Her şeyden önce, (özellikle de "aşırı kibirli" addedilen Frank müfrezeleri başta olmak üzere) sadakatleri genellikle kuşkuluydu ve sık sık, savaşa sürülmeden önce rüşvet yahut başka tür pahalı teşviklerle motive edilmeleri gerekiyordu. Ücretleri zamanında ödenmezse (ki genellikle hep gecikme yaşıyordu) topluca firar ediyorlar yahut daha da kötüsü, savaşın orta yerinde taraf değiştirmeye veya dost Bizans topraklarını yağmalamaya meylediyorlardı.

1302'den 1370'lere kadar süren dönemde bir kısım paralı asker, kendi komutanları tarafından ücretleri ödenen hizmete hazır müfrezeler (*syntrofiar*) halinde işe alınmışlardı. Bunların en ünlüsü, Roger de Flor komutasındaki 'Büyük Katalan Kumpanyası' idi ve Bizanslılar bu Katalanlarla yaşadıkları can yakıcı tecrübeler neticesi, 100 kişiden fazla mevcutlu yabancı müfrezeleri nadiren kiraladılar. Aynı şekilde 11. yüzyılda,

özellikle de Malazgirt örneğinde yaşanan tarz toplu firarlar da paralı asker birliklerini idare edilebilir boyutlarda tutmak gerekliliğini Bizanslılara öğretmişti. Ne varki bu dersin 12. yüzyıldan sonra unutulması üzerine büyük ölçekli firarlar tekrar baş gösterdi.

TÜRKLER

Bizans paralı askerlerinin en büyük kısmı, 'Orta' İmparatorluk devrinden beri Türklerden oluşuyordu. Malazgirt öncesi dönemin en kalabalık Türk savaşçı kitlesi, Bizans'ın kendine has tipik arkaik devlet diliyle *Skytikon* (İskitler) diye isimlendirdiği **Peçenekler** idi. 9. yüzyıl sonundan itibaren Bizans hizmetine girmeye başlayan Peçenekler, 11. yüzyıl ortası itibarıyla ordunun en kalabalık yabancı asker kıtaları arasına girmişlerdi. Bunlardan teşkil edilen birçok müfreze özellikle bir tür jandarma (yani kırsal polis) vazifesi görüyordu. Örneğin, Birinci Haçlı Seferi'nin disiplinsiz savaşçıları imparatorluğun Avrupa'daki topraklarından geçtikleri esnada Peçenek birlikleri tarafından zapturapta alınmışlardı. Peçeneklerin sayısı 12. yüzyılda azalmaya başladı. Günümüzün Bulgaristan topraklarındaki Eski Zağra şehrini 1122'de kendi hesaplarına ele geçiren bu Asyalı savaşçılar, Trakya ile Makedonya'ya askeri yerleşimci sıfatıyla iskân edildiler ve 1204'teki Latin istilasına kadar varlıklarını sürdürdüler. Peçeneklerin savaşa sürüldüğüne dair son kayıt, görüldüğü kadarıyla 1136-39 civarında düşülmüştür.

E BİZANS VE TÜRKLER (11.-15. YÜZYIL)

1: Peçenek Paralı Askeri, 11. yüzyıl

9. yüzyıl sonundan itibaren Bizans hizmetine girmeye başlayan Peçeneklerin ana silahı bileşik yay idi; ama cirit, mızrak, şemşir kılıç ve el baltası da taşıyor; yakın dövüşte düşman süvarisini yere düşürmek yahut atını sakatlamak için de kement kullanıyorlardı. Savunma teçhizatı söğüt dalından, ahşaptan yahut köseleden mamul bir küçük daire biçimli kalkandı. Savaşçının sosyal statüsüne göre lamel yapıda gövde zırhı da görülebiliyordu. Nitekim, reisler ile maiyetleri genellikle zirhlidylardı.

2: Türkmen Paralı Asker, 12. yüzyıl

1170'lerin sonlarına kadar büyük sayılarda istihdam edilen Oğuzlar ve Selçuklular gayet tabii hiçbir görünüş farkı göstermiyorlardı. Tahmin edileceği gibi büyük kısmı hafif okçu süvari idi; ancak bazıları da zirhlidylardı. Misal, 1167'de Semlin'de bulunan Bizans ordusunda bir 'zirhlı Türk alayı' olduğu Kinnamos tarafından kaydedilmişti. İmparatorluk topraklarında iskân edilen Türkmenler sıklıkla Bizanslı kadınlarla evleniyor ve bazen de Hristiyanlığa geçiyorlardı. Birçok Türk, Bizans kültürünü öyle derinlemesine ve iştiyakla özümsemişti ki, aralarından imparatorluk bürokrasisinde yüksek makamlara yükselenleri görmek hiç de nadir bir durum değildi.

3: Müttefik Osmanlı Savaşçısı, 14.-15. yüzyıl

Bizans hizmetindeki Osmanlı askerleri genellikle hafif süvariden mürekkepti. Bunlar usulen bir bileşik yayla silahlı olur ve çoğu bu esas silahını bir şemşir kılıç veya hafif gönderle takviye ederdi. Daire biçiminde küçük bir ahşap kalkan da sıkça görülürdü. Çakşır (bol pantolon), üst üste giyilen pamuklu kumaştan entariler ve hem hafif hem de su geçirmez olduğu bildirilen bir keçe kaftandan ibaret Osmanlı kıyafeti, Balkan giyiminin güçlü etkisi altındaydı. 15. yüzyıldaki Osmanlı kaftanlarının kolları genellikle ortadan yırtmaçlı oluyor ve dirsekten aşağı kısımları muharebeden önce birbirine düğümleniyordu. Ayrıca, içteki pamuklu entarilerin etekleri hareketi engellemeleri için çakşıra sokulurdu. Şam derisinden çizmeler ve kırmızı bir külahın etrafına dolanan genellikle beyaz renkteki sarık ile de görünümleri tamamlanıyordu.

Bir diğer Türk boyu olan **Oğuzlara** (Uz) mensup savaşçılar, görüldüğü kadarıyla hem Malazgirt muharebesinde (1071) hem de bir yüzyıl sonraki Miryokefalon çarpışmasında (1176) Bizans hizmetindeki en kalabalık Türk paralı asker kitlesini teşkil etmişlerdi. Malazgirt'i müteakip patlayan iç savaşta (1071-1081) birbirini ardına tahta çıkan imparatorlar ile asi generaler, asker ihtiyacının doğurduğu ümitsizlikle, muzaffer **Selçuklu Türklerini** kalabalık kıtalar halinde kiralayıp Anadolu'ya getirdiler. Bu uzgörüsüzlükleri neticesi, imparatorluk kalpgâhının büyük kısmı kısa sürede ve kalıcı olarak Selçukluların eline düşecekti. Bir Ermeni tarihçinin 'kana bulanmış yırtıcı canavarlar' diye tasvir ettiği bu vahşi tabiatlı savaşçılar birinci sınıf askerde ve Bizans'a hemen her daim hafif okçu süvari olarak hizmet etmişlerdi.

Oğuz/Selçuklu askerleriyle aynı birliklere tevdi edilen **Kıpçaklar** (Kumanlar), ilk defa 11. yüzyıl sonunda kayıtlara girmiş ve 14. yüzyılın ilk yarısına kadar ordunun en önemli unsurlarından birini teşkil etmişlerdi. III. İoannis tarafından 1241'de Trakya ile Anadolu'ya askeri yerleşimci olarak iskân edilen belki de 10.000 kadar Kıpçak, 1292'ye ve muhtemelen daha da sonraki bir tarihe kadar Avrupa'daki seferlere asker göndermişti. Yerleşimci Kıpçaklar giderek Helenleşip asimile oldular; hatta bunlar arasından Yunancayı anadil olarak benimsemiş bir tanesi, II. Andronikos hükümdarlığın-

da *megas domestikos*luğa kadar yükselmişti. 1320'lerde Bizans hizmetinde halen Kıpçakların bulunduğu tespit edilmişti; ancak bunlar Sırp hükümdarı II. Stefan Uroş tarafından IX. Mikhail'e (1294-1320 arasında taht ortağı) gönderilmiş ve asla geri dönmemiş bir yardımcı kıtanın uzantılarından ibaret idi.

Miryokefalon bozgununu müteakip azalan Türk paralı asker istihdamı, VIII. Mikhail tarafından 13. yüzyılın ikinci yarısında tekrar artırıldı. 1262 itibariyle bu imparatorun maaş defterine kayıtlı bulunan 5.000 Selçuklu savaşçısı, Hassa Ordusu'na ait görülen *Persikon* müfrezesinde toplanmıştı. 14. yüzyıldan itibaren neredeyse bütün Bizans seyyar ordularındaki en kalabalık yabancı unsuru teşkil eder hale gelen Türkler, artık paralı askerden ziyade müttefik kıta sayılıyor ve maaş almak yerine ellerine düşen ganimet ve esirlerle yetiniyorlardı. III. Andronikos'un 1337'deki Arnavutluk seferine 2.000 müttefik süvari gönderen Aydınoğlu Umur Bey, bunu müteakip VI. İoannis Kantakuzenos'a 1343'te 6.000 savaşçı vermiş ve iki yıl sonra belki de 5.000 kişi daha takviye göndermişti. Saruhan beyi ise 1346'da imparatoriçe Anna'ya 6.000 savaşçı sağlamıştı. Bu tarihlerden sonra, Türk müfrezeleri ekseriyetle **Osmanlılar** tarafından gönderilir oldu. VI. İoannis'in yanındaki Osmanlı yardımcı süvarisinin mevcudu 1345'te 6.000 iken üç yıl sonra bu sayı 10.000'i bulmuş ve Selânik'in Sırp'lardan geri alındığı 1349'da ise

F BİZANS VE AVRUPA (11.-12. YÜZYIL)

1: Varg Muhafızlar, 1000 yılı civarı

Varg askerinin en müstesna özelliği, şüphesiz, Bizanslı Muhafızların mutlak silahı olan cerk trpanı *romfaia*ya yeğlediği baltasıydı. Yine de, tarihçi Psellos'a göre 'istisnasız' bütün Varglerde kalkan ile 'sağ omuzlarına astıkları, demirden yapılmış, tek ağızlı ağır *romfaia*' bulunuyordu. Gerçi burada herhalde, *romfaianın* kullanılmadığı zaman sağ omza yaslandığı kastedilmiştir.

Çift el baltası esas Varg silahı olmakla beraber, kaynaklarda mızrak ve kılıçlardan da bahis olunur. Varg Alayı'na giren birçok kuzeylinin kendi kılıcını muhafaza ettiği sagalarda açıkça belirtilir. Bunlar baltalarını da muhtemelen evlerinden getirdikleri için, üniforma hariç teçhizatlarının aslında ne kadarının Bizans malı olduğu sorusu ortaya çıkar. En muhtemel tahmine göre, herhalde İskandinav ve Bizans teçhizatı karışık kullanılıyor; ama bir savaşçı alayda ne kadar uzun süre hizmet görürse, kendi eskilerini mahalli mamullerle ikame ede ede giderek daha Bizanslı bir surete bürünüyor.

Varglerin genellikle ağır zırhlı oldukları Anna Komnene tarafından belirtilmiştir. Sağdaki figür, anlaşılan o ki kendi teçhizatını kolçaklar ve baldır zırhlarıyla takviye etmek için imparatorluk cephaneliğinden olabildiğince faydalanmış. Varg kalkanları 11. yüzyıl boyunca muhtemelen hep daire biçimli kaldılar; ancak 1122'den bir kayıta, uçurtma biçimli kalkan taşıyan Varglerden de bahsedilmektedir.

2: İtalo-Norman Paralı Askerler, 11.-12. yüzyıl

İyi tanınan Norman teçhizatını burada tasvir etmek gereksizdir; yine de Anna Komnene'nin *Aleksias*'ındaki şu pasaj tekrarı hak eder: 'Kelt zırhı, birbirine eklenip örülmüş demir halkalardan müteşekkil bir tunikadır. İyi kalitedeki bu demir, ok geçirmez olup sahibini bu tür yaralanmalardan korur. Daire biçimli değil ama gövdesi uzun, üstü geniş ve bir derece değirmi bir kalkan zırh takımını takviye eder. Hafifçe dışbükey olan bu kalkanın pürüzsüz ön yüzünde parlak bir tunç göbek de bulunur. İster İskit ister Pers olsun; hatta isterse bir dev tarafından atılsın, hiçbir ok bu kalkanı delip geçemez ve atana doğru geri seker.' Anna Komnene, Norman zırhının giyeni 'neredeyse yenilmez kıldığını' da yazmıştır. Sağdaki atsız figürün daha az karakteristik zırhı ise İtalo-Norman işi bir satranç taşından mülhem ve eldiven bir Bizans ekisini de yansıtan

20.000'e çıkmıştı. Ne var ki bizzat Kantakuzenos'un gözlemlediği kadarıyla, böyle büyük müfrezeler 'Romalıların başa çıkamayacağı kadar kalabalıklardı' ve 'kazanç ümidine kapıldıkları anda' kendi hesaplarına saldırılarda bulunmaya eğilimliyidiler. Örneğin, kâğıt üzerinde imparatora tâbi 10-20.000 kişilik Osmanlı müttefik ordusu 1354'te Gelibolu'yu kendi hesabına ele geçirmişti. Yine de, bütün bu sakıncalara rağmen, 14. yüzyılda ve 15. yüzyıl başında vuku bulan Bizans iç mücadelelerinin bütün hizipleri Osmanlı müfrezelerinin hizmetini elde etmeye çalışmıştı.

12.-14. yüzyıllarda Türk birlikleriyle aynı çatıya koyulan ve çoğunlukla pek bir fark da göstermeyen **Türkopolles** (Türklerin evlatları), kâğıt üzerinde, Hristiyanlığı kabul etmiş Türkler ile bunların nesebini yahut Türk-Bizans karma evliliklerinden doğma bireyleri kapsıyor ve *Turkopuloi* adında bir düzenli alay teşkil ediyorlardı. Ayrıca, Pakhimeres'in kaydettiğine göre, bu birliğe girmek için kafasını Türk usulü tıraş eden Anadolu yerlileri de mevcuttu. 1305'teki Apros muharebesinde 1.000 Türkopolün firar etmesinden sonra ortalıkta bir daha pek görünmediler; sadece, bu firarilerden bazılarının 1312'de tekrar orduya katıldıkları kayıtlara geçti.

Göründüğü kadarıyla 10. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan bu tür figürlerin Varg Muhafızları'ı betimledikleri sıkça düşünülmüştür. Ne var ki bu figürler sadece İncil'deki çarınla germe sahnelerinde yer alır ve Bizans sanatındaki Yahudi tasvirleriyle ilişkilendirilen tür bir başlık takarlar. Yine de hayli zengin kuşamları, sanatçıların muhafız teçhizatını model almış olabileceğine işaret eder. Bizzat buradaki figürün kalkanında yer alan kuzgun benzeri bir kuş resmi ise kesinlikle İskandinav etkisine yorulabilir.

15. yüzyılda yazan bir Osmanlı tarihçisi, Seçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'ın saltanatı (1220-37) gibi erken bir tarihte yenilgiye uğratılan bir İznik (Nikaia) ordusunda **Moğol** yardımcı askerler bulunduğundan bahsetmiştir. Bu bilgi başka kaynaklarda teyit edilmemekle beraber, VIII. Mikhail 1261'de İlhanlı hükümdarı Hülâgü ile bir antlaşma imzalamış ve Altınordu'nun Nogay hanı tarafından 1282'de emrine tahsis edilen 4.000 Moğol savaşçısıyla beraber Teselya'ya yürümüşü. 1305'te II. Andronikos'a 40.000 asker sözü veren İlhan Olcaytu'nun 1308'de gönderdiği 30.000 kişilik müttefik ordu, Bithynia'daki çok sayıda Bizans kasabasının Türklerden geri alınmasını sağlamıştı. Bunu müteakip Andronikos'un Sırlara karşı savaşa sürdüğü Moğol kıtaları muhtemelen bu ordunun unsurlarından mürekkepti.

LATİNLER

Bizans devlet dilinde 'Franklar', 'Keltler' ama en çok da 'Latinler' olarak adlandırılan Batı Avrupalı paralı askerler, Türklerden sonra sayıca en büyük paralı asker kitlesini teşkil ediyorlardı. Bir kısmı İtalyan, Alman ve İspanyol idi ancak en kalabalık olanlar **Fransızlar**dı. 11. yüzyıldan beri istihdam edilen Fransız savaşçılar ilk başta İtalya'nın Norman egemenliğindeki kısımları ile Sicilya'dan geliyorlardı. Hervé Frankopulos, Robert Crispin ve Roussel de Bailleul gibi namlı reislerin idaresindeki Norman maceracı çeteleri, 1038'den itibaren, imparatorun hizmetine üşüştiler; ancak bunların esas niyetinin kendilerine Anadolu'nun kalbinde küçük birer Normandiya koparmak olduğu kısa sürede anlaşıldı. Fransız paralı asker kaynağı, Birinci Haçlı Seferi'nden sonra, Filistin'de kurulan Haçlı devletlerine, bunların düşüşünden sonra da Dördüncü Haçlı Seferi'nin bakiyesi Frank egemenliğindeki Yunanistan'a kaydı; ancak doğrudan Avrupa'dan da ara sıra asker geliyordu. Örneğin, 1445'te Mora despotu Konstantinos'un imdadına Burgonya Dükü 300 adam yollamıştı. Tek tük Burgonyalılar, 15. yüzyılda çeşitli vesilelerle Bizans'a erişip imparatorun hizmetine girmeye devam ettiler.

Batılı paralı askerlerin sayısı, Latin dostu imparator I. Manuil'in hükümdarlığında özellikle artmıştı. Bunların bir kısmı, özellikle de arbaletçiler (15. yüzyılda ise

Nadir rastlanan türden bu Skilitzes minyatüründe, tam zırh giymiş sakallı Vargler bir imparator karşısının idamına nezaret ediyorlar. Ünlü baltalarından on sekiz tanesi ile mızraklar ve birlik sancakları da açıkça görülüyor. Hem daire biçimli hem de uçurtma biçimli kalkanların beraberce kullanılması dikkat çekicidir (Biblioteca Nacional, Madrid).

arkebüşçüler) gibi uzman kısımları yaya idi; ama tabii esas çoğunluğu ağır zırhlı süvariler teşkil ediyordu. Bu durumun en önemli istisnası **Katalanlar** idi. 1270'ten itibaren ara sıra istihdam edilen Katalan müfrezele-ri arasında en kalabalığı, yaklaşık 1.500 süvari, 4.000 kadar *almogaver*¹⁸ ve 1.000 kadar diğer tip piyadeden müteşekkil olup sabık Tampliye şövalyesi Roger de Flor komutasında bulunan 'Büyük Katalan Kumpanyası'ydı (*Companyia Catalana d'Orient*). 1302'de sözleşme yapılan Katalan Kumpanyası büyük başarılarla imza attı; ancak zaferlerle kibri kabaran Flor, imparatorla açıkça savaşa kalkıştı. Birlik mevcudunun 3.000'e düşürülmesi emri göz ardı edilince Bizanslılar 1305'te düzenledikleri bir suikastla Flor'u ortadan kaldırdılar ve Katalan Kumpanyası'nı zor kullanarak lağvettiler. Yine de, bu birliğin bazı unsurları 1307'de yeniden Bizans hizmetine alındı.

Latin ve bir nebze de Kıpçak paralı askerler İznik Hassa Ordusu'nun belkemiğini teşkil ediyorlardı. Özellikle de III. İoannis tarafından o kadar çok Latin asker kiralanmıştı ki, bunlardan sorumlu olacak yeni

bir subay, *megas konostablos* rütbesiyle atandı (ancak kendisi nadiren Latin soyundan olurdu). Latin asker sayısı, Türkmen ve Kıpçakların artışına paralel olarak, 1260'lardan itibaren azaldı ama sonra 1321-57 arasındaki iç savaşlarda tekrar arttı. 13. yüzyılın Hassa Ordusu'ndaki Latin savaşçılara topluca *Latinikon* veya *İtalikon* Müfrezesi deniyordu.

Bizans hizmetindeki bütün Latinler paralı asker değildi. Kutsal Roma imparatoru II. Friedrich Hohens- taufen tarafından 1230'da Epir (Epiros) Despotluğu'na gönderilen İtalyan ve Almanlar ile imparatorun Sicilya kralı tahtındaki oğlu Manfred tarafından 1259'da gönderilen 400 Alman şövalyesi gibi müttefik kitalara da rastlanıyordu. Fransa Mareşali Boucicault komutasındaki 600 silahşor ve 600 silahtar ile 1.000 kadar okçudan müteşekkil olup maaşı kral V. Charles tarafından ödenen bir müfreze (1399), muhtemelen en ünlü müttefik birliğiydi. Bu Fransızların büyük kısmı geldikleri yılın sonunda vatanlarına döndüler; ancak bütün müfrezenin yaklaşık altıda biri, 1402'ye dek Konstantinopolis'te kaldı.

¹⁸ Endülüs Araplarının "yurdunu terk etmiş kişi" anlamında taktığı 'el-mücavir' lakabından ismini alan, dağlı Katalan hafif piyadeleri. Cirit, mızrak ve satırla mücehhez bu çok çevik savaşçılar akıl almaz vahşet ve gaddarlıklarda bulundukları için büyük korku uyandırıyorlardı (e.n.).

KUZEYLİLER

Bizans emrindeki paralı askerler arasında en çarpıcı, en efsaneleşmiş ve Batı muhayyilesinde kalıcı yer etmiş unsur, Kuzey Avrupa ile kadim Rusya'dan gelen savaşçılardı. Kadim Doğu Slavlarının topraklarına yerleşerek 'Rus' adını alan (ve bütün bir coğrafya ile halka isim babası olan) İsveçli **İskandinavlar**, 838 yılı civarında ilk defa Konstantinopolis'e ulaştılar. İskandinav 'Rus'lar, 860'ta imparatorluk başkentine düzenledikleri başarısız bir seferi müteakip imparator ile yaptıkları antlaşma uyarınca, Bizans hizmetine ihtiyaç halinde asker vermeyi kabul ettiler. Rus prenslerinin gönderdiği 600-700 mevcutlu müttefik kıtalar, 10.-12. yüzyıllar arasında birçok çarpışmada yerlerini aldılar.

Kuzeyli savaşçılardan teşkil edilen ilk düzenli birlik, Kiyef prensi Vladimir'in 988'te II. Vasileios'a gönderdiği yaklaşık 6.000 savaşçıyla kurulan Vareg¹⁹ Muhafızlar oldu. Aylık 10-15 *nomisma* gibi çok yüksek bir maaş alan Vareg savaşçılardan terhis olanları 'Roma' ülkesinin destansı zenginliklerine dair hikâyeleri bizzat İskandinauya'ya ulaştırdıklarında, bu uzak topraklardan çok sayıda savaşçı kısmetini aramak için Bizans'a sökün etmeye başladı. Aralarında Norveç'in müstakbel kralı Harald Hardraada gibi efsanevi isimler de bulunan bu gönüllüler, alametifarikaları olan çift el kebir balta ile savaşıyor, akıl almaz miktarda alkol tüketiyor ve yankısını en ünlü bazı İskandinav *saga*larında (destan) bulan türlü skandallara karışıyorlardı. Ne var ki, bütün taşkınlıklarına rağmen Varegler hep el üstünde tutulan bir seçkin kıta statüsünü korudular; zira Anna Komnene'nin yazdığı üzere 'imparatora sadakati; onun fiziki emniyetini kuşaktan kuşağa aktardıkları kutsal bir vazife addeder; bağlılıklarına asla halel getirmez ve en ufak bir ihanet şüphesi uyandırmazlardı.'

Anna Komnene'nin günlerinde, Vareg Muhafızlar ağırlıklı olarak Norveçli ve Dan savaşçılardan müte-

şekkildi. *Kral Sverrir'in Sagası*'na bakılacak olursa, III. Aleksios'un 1195 gibi geç bir tarihte İskandinav krallarına ilettiği bir ricada, alayın saflarını doldurmak için 1.200 savaşçı talep edilmişti. 'Dan' Muhafız askerleri en son 1204'te kayda geçtiler; ancak bu tarih itibarıyla Vareg Alayı'nın insan muhteviyatı tamamen değişmiş ve İskandinavlar yerlerini Anglo-Sakson **İngilizlere** bırakmış bulunuyorlardı. Normanların 1066'da Anglo-Sakson İngiltere'yi fethetmesini müteakip, 1080'lerden itibaren İngiliz mülteciler Bizans hizmetine girmeye başlamışlar ve 12. yüzyıl boyunca giderek artan sayılarda Vareg Muhafızlar'a katılmışlardı. Öyle ki, 1180 civarında alay 'İngiliz nesebinden' diye tasvir edilir oldu. VIII. Mikhail'in bilhassa *Englinvarrangoi*-den bahsettiği 1272'ye gelindiğinde ise Vareg Muhafızlar muhtemelen tamamen İngilizlerden müteşekkildi. 1394-1402'de Osmanlılara karşı Konstantinopolis'i müdafaa edenler arasında sayılan 'İngiliz silahşorlar' muhtemelen Vareg Muhafızlar idi. Tıpkı İskandinav selefleri gibi baltalı piyade olan bu İngilizlere dair en son kayıt 1404'te düştü.

BALKANLILAR²⁰

Balkanlarda yaşayan yerli yahut sonradan göçmüş çok sayıdaki halk, gerçek anlamda uygarlıkla Roma-Bizans sayesinde tanışmış ve tarih sahnesindeki hikâyeleri özellikle de Bizans'ın dini-kültürel tahakkümü altında başlamıştı. Bunlar arasında Konstantinopolis'e tam anlamıyla kapı komşusu sayılacak **Bulgarlar**, Bizans ile müthiş bir rekabetten sadık müttefikliğe uzanan girift ilişkilere sahiplerdi. Orta Bizans döneminde (imparatorlukla savaşmadığı sürece) çok sayıda müttefik kıta gönderen Birinci Bulgar Hanlığı, II. Vasileios tarafından 1018'de yıkıldı; ancak 1186'da Bulgarlar tekrar bağımsızlıklarını kazandılar. Bulgar-Bizans ilişkileri 1204'e kadar düşmanca gitti; ne var ki Konstantinopolis'in Dördüncü Haçlı Seferi tarafından ele geçirilmesi Bulgarlar için büyük tehlike

¹⁹ Kadim İskandinav dilinde 'yemin' anlamına gelen *var* sözcüğünden mülhem bu isim, birbirilerine ve efendilerine sadakat yemini eden savaşçıları tasvir ediyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Raffaele D'Amato (çev. Ülke E. Uysal), *Vareg Muhafızlar 988-1453* (Osprey Askeri Tarih Dizisi, yayına hazırlanıyor).

²⁰ Bkz. David Nicolle (çev. Emir Yener), *Haçlılar Çağı'nda Bizans, Balkan ve Macar Orduları 1100-1568* (Osprey Askeri Tarih Dizisi No. 15, 2013).

arz eden 'Latin Konstantinopolis İmparatorluğu'nun kuruluşuyla neticelenince, Bizans-Bulgar düşmanlığının yerini ittifak aldı.²¹ VIII. Mikhail'in 1259'daki Pelagonia muharebesinde meçhul miktarda Bulgar savaşçı kullanmasını müteakip 14. yüzyılın ikinci yarısında Bulgar paralı askerler giderek daha sık kayda geçmeye başladılar. Görüldüğü kadarıyla bunlar 1303-4'te Khoioboskos'un, 1329'da da Sevastopulos'un komuta ettiği tarz istihdama nazır 300 kişilik eşkıya kıtaları yahut yine Khoioboskos'un 1305'de kurduğu 1.000 mevcutlu birlik gibi daha büyük müfrezelerdi. Anlaşıldığı kadarıyla bütün bu sayılan Bulgarlar hafif okçu süvariydiler. Ayrıca Bulgar çarları, 1346'da imparatoriçe Anna'ya gönderilen 1.000 kişilik müfreze gibi müttefik kıtaları 1321-52 arasında zaman zaman temin etmişlerdi.

Bizans ile ilişkileri Bulgarlara benzer biçimde isyan-biat arasında gidip gelen **Sırp**lar, 12. yüzyılın ilk yarısında, Küçük Asya'da yapılacak seferlere 300 süvari göndermekle mükelleflerdi. I. Manuil tarafından 1150'de yenilmelerini müteakip bu kota Asya seferleri için 500, Avrupa seferleri için ise 2.000 atıyla çıkarıldı. II. İoannis tarafından 1120'lerde Anadolu'ya iskân edilen Sırp savaş esirleri de bir diğer asker kaynağı idi. Sırp topraklarının 1186'da bağımsızlık kazanmasından sonra bile Sırp müttefik ve paralı asker kıtaları Bizans hizmetinde sürekli görülmeye devam ettiler. Örneğin, VIII. Mikhail'in Pelagonia'daki ordusunda 600 hatta belki de 1.000 kadar Sırp bulunuyordu. Sırp topraklarından gelen müttefik müfrezelerinin mevcudu ve önemi (hepsi Sırp nesebinden olmasa bile) 14. yüzyılın ilk yarısı boyunca giderek arttı. Sırp hükümdarı II. Stefan Uroş, 1312'de IX. Mikhail'e 2.000 Kıpçak süvarisi ödünç vermiş; 1342-43'te VI. İoannis'in emrine Alman paralı askerler gönderilmişti. Bizans adına savaşıkları kaydedilen son Sırp, 1352'de V. İoannis'e gönderilmiş 4.000 süvaridir.

14. yüzyılın ilk yarısından itibaren Bizans hizmetinde görülmeye başlanan **Arnavutlar**, büyük ölçüde Teselya ve Mora'da kullanılmışlardı. Mora despotu I. Theodoros Paleologos (1383-1407), 10.000 kadar Arnavut'un askeri hizmet karşılığı Mora'ya yerleşmesine izin vermiş ve bu sayı, çok da güvenilir olmayan

kaynaklara göre, 15. yüzyıl itibarıyla 30.000'e kadar çıkmıştı. Başlıca görevlerini süvari olarak ifa eden Arnavutlar, kendi komutanları emrinde çarpışan ve hudut muhafızlığında uzmanlaşmış savaşçılar olarak sivrilmiş; 1430'lar ve '40'larda Mora'nın büyük kısmını fetheden Paleologos ordularının belkemiğini teşkil etmişlerdi.

Günümüzdeki Romenlerin ataları olan **Ulahlar** ilk defa 11. yüzyılda istihdam edilmişler ve Rumlar tarafından 'imansız ve mülhit' diye nitelendirilmelerine rağmen, imparatorluk son bulana kadar Bizans askeriyesinde mevcudiyetlerini sürdürmüşlerdi. Pelagonia muharebesine giden Epir ordusunda ve IX. Mikhail'in

14. yüzyıl ortasına ait elyazmalarından yapılmış bu çizimlerde, okçu süvari olarak savaşan bir Sırp (solda) ve bir Bulgar (sağda) süvarisi görülmüyor. Bizans süvarilerini ok kullanırken resmeden eşdeğer görsel kaynaklar mevcut değildir; ne var ki Bizans okçularının sık sık Kıpçaklar ve Türkmenlerle aynı birliklere toplanmaları bunların atlı olduklarına; dolayısıyla da aynı biçimde savaşıklarına dalalet eder. Ayrıca, İngiliz vakanüvis Ambroise, 1191'de Arslan Yürekli Richard ile karşılaşan İsaakios Komnenos'un krala at sırtından iki ok attığını kaydetmiştir. Geç Bizans sanatındaki çoğu asker azizin silahları arasında bileşik yay bulunması da ayrı bir ipucudur. Bütün bunların ışığında, Bizans kaynaklarının kendi süvarilerini her daim gönder ve kılıçla savaşırken tasvir ettiği 1150-1350 arası dönemde, ok-yay gözden düşmüş olsa dahi asla tamamen silinmediği sonucu çıkarılabilir.

²¹ Bkz. David Nicolle (çev. Gürkan Ergin), *Dördüncü Haçlı Seferi 1202-04* (Osprey Askeri Tarih Dizisi No. 13, 2013).

14. yüzyıl başındaki ordularında Ulahlar bulunuyordu. Dobruca voyvodası ise 1346'da imparatoriçe Anna'nın imdadına 1.000 müttefik asker göndermişti. Ulahlar 1422'deki Konstantinopolis müdafaasına da katılmışlardı; hatta geleceğin voyvodası II. Vlad Dracul ('Kazıklı Voyvoda' III. Vlad'ın babası), 'VIII. İoannis'in ordu-sunda subaydı.'

Balkanlarda Bizans kadar önemli ağırlığa sahip **Macarlar**, II. İoannis'in 1137'de topladığı orduya ve VIII. Mikhail'in Pelagonia'da muzaffer olan ordusuna gönderdikleri tarz müttefik kitaları 12.-13. yüzyıllarda seyrek de olsa temin etmişlerdi. Haklarındaki kayıtlar günümüze ulaşabilmiş bütün Macar kitaları görüldüğü kadarıyla tamamıyla athlardan müteşekkil idiler.

KAFKASYALILAR

Ermeniler, Doğu Roma'nın kendi kimliğiyle ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren imparatorluk askeriyesinde kritik rol oynamışlardı. Orta Bizans devrinde askeri aristokrasinin çoğunluğu Ermeni nesebinden olduğu gibi, 9. ve 10. yüzyıllarda Ermeniler imparatorluk silahlı kuvvetlerinin yaklaşık %25'ini; hatta belki de daha büyük bir yüzdesini teşkil ediyorlardı. Ermenistan, Malazgirt öncesindeki on yıllarda alınan basiretsiz kararlarla Konstantinopolis'e doğrudan bağlanana kadar, özerk krallık sıfatıyla hayati önemdeki bir tampon bölge durumundaydı. Malazgirt'i müteakip Ermenistan ve İç Anadolu'nun kaybedilmesi neticesi Ermeni asker kaynağı büyük ölçüde kurudu. Birinci Haçlı Seferi'nin yarattığı güç boşluğunda Kilikia'da kurulan Küçük Er-

menistan Krallığı, 12.-13. yüzyılda Kuzey Suriye ile Anadolu'da harekât yapan Bizans seyyar ordularına zaman zaman yardımcı birlikler göndermişti. Bir diğer örnekte, I. Theodoros'un İznik ordusu 1214 itibarıyla Ermeni savaşçılara malikti. 12. yüzyılın Kilikalı Ermeni askerleri kılık kıyafet ve teçhizat bakımından Bizans'ın yerli kitalarından ayırt edilemez durumdaydılar; ancak 13. yüzyıla gelindiğinde, komşu Haçlı devletlerinin etkisiyle giderek Batılılaşmış bulunuyorlardı.

Yine oldukça erken tarihlerden itibaren Bizans askeriyesinde görülen **Gürcüler**, 12. yüzyılda (mesela 1150'de İtalya'da çarpışan Bizanslılar arasında) paralı asker sıfatıyla ara sıra kayda geçmişlerdir. 13. yüzyılda ise Bagratuni kralı IV. Giorgi (1212-23) Bizans'a müttefik kitalar ödünç vermişti. Gürcü savaşçıları, hemen her sefer, gönder ve ok-yayla mücehhez süvariydiler.

Bizans devlet dilinde *Messagetoı* diye tabir edilen **Alanlar**, günümüzdeki Osetlerin ataları sayılan İranî bir Hristiyan Kafkas halkı idi ve Bizans'a hafif okçu süvari olarak hizmet etmişlerdi. Bu vazifeyle, 11. yüzyıl sonundan 12. yüzyıl ortasına kadar ve ardından 13. yüzyıl ortasından 14. yüzyıl başına dek kayıtlara geçmişlerdir. Katalan vakanüvis Ramon Muntaner tarafından 'Doğu'nun en iyi süvarileri' diye nitelenen Alanlardan 5-8.000 kadarı, en iyi yerli kitalara ödenen maaşın iki katı bir ücretle 1301'de Trakya'ya askeri yerleşimci olarak iskân edilmişti. Ne var ki zayıf disiplinli ve beraberce konaklatıldığı Katalanlarla iyi geçinemeyen Alan müfrezesi, zoraki yoldaşlarıyla yaşadıkları bir anlaşmazlık açık savaşa dönüşünce, 1306'da Katalanlar tarafından imha edildi.

GEÇ BİZANS PARALI ASKERLERİ (13.-14. YÜZYIL)

1: Alan Paralı Asker, 13. yüzyıl

Bizans hizmetindeki Alanların hepsi de hafif süvariye ve aynı Levha E'deki Türkler gibi silahlıydılar. Paralı askerlik yaptıkları yabancı topraklardaki seferler esnasında dahi ailelerini yanlarından ayırmazlar ve bu gayrı muharipleri taşıyan büyük arabalar, seyyar ordugâhların etrafında geceleri bir savunma çemberi oluşturacak biçimde dizilirdi.

2: Kıpçak Paralı Asker, 1300 yılı civarı

Velika Lomnica'daki Macar kilisesinin duvarlarına boyanmış ve bu figüre kaynak teşkil eden bir dizi resim, Kıpçaklarda âdet olduğu üzere son derece uzun bırakılan saçların üzerine Kapitone kumaş külah geçirildiğini gösterir. Ayağındaki üzengiler ise Batı etkisine işaret eder, zira Kıpçaklar atlarını sadece topuk vuruşları ve kısa bir kırbaç kullanarak idare ederlerdi. Esas silahı teşkil eden bileşik yayın yanında gürz, hafif mızrak ve ciritler de bulunabilir. Çoğunlukla daire biçimli, ancak Bizans veya Sırp etkisiyle bazen badem şekilli de olabilen küçük kalkanlar da kullanılıyordu. Her Kıpçak sefere 10-12 tane yedek atla gider ve bunlara sırayla binerek elde dinlenmiş bir taze binek bulunmasını garantiye alırdı.

3: Almogaver, 1304

Büyük Katalan Kumpanyası'na mensup *almogaver*lerin en has silahları, çok uzun olduğu için yakın dövüşe girilirken sapını kırıp kısaltmak gereken *coltell* tipindeki mızrak ile iki veya dört tane cirit (*dard*) idi. Bu ciritler öyle bir 'sürat ve şiddetle' atılıyorlardı ki tepeden tırnağa zırhlı bir adamı bile anında öldürebilirdi. Mevzu bahis silah takımı bir *almogaver*in tecrübeli elinde muazzam bir etki yaratıyordu. Bir seferinde tek bir savaşçı iki tanesini ciritle öldürmek, bir üçüncüsünün atını ciritle dördüncüsününkini de mızrakla katletmek ve beşincisini de attığı bir atla etkisiz hale getirmek suretiyle tam tamına beş süvariye tek başına alaşağı etmişti.

BAHRİYE

Bizans deniz gücünün 10. yüzyılda başlayan gerilemesi, I. Aleksios Komnenos tarafından kısa süreliğine durduruldu; ancak onun 1118'deki ölümünden sonra kötü gidiş yeniden başladı. Zaten bu tarihten sonra tahta geçen imparatorlar, deniz savunmaları için büyük ölçüde İtalyan denizci cumhuriyetleri Venedik, Cenova ve Pisa'ya bel bağlamaya başladılar. Bu cumhuriyetler, gemi ve mürettebat karşılığında imparatorluk topraklarında ticaret imtiyazları kazandılar. 1187'de Venedik ile akdedilen bir anlaşma iyi bir örnektir. Müeyyidelere göre, cumhuriyet altı ay

içinde (masrafları imparatorluk hazinesinden karşılanmak üzere) 40-100 arasında çektiri donatacak; imparatorluk topraklarında meskûn her üç Venedikliden biri de bu gemilerde görev yapacaktı. Beklenmedik bir acil durum hâsıl olursa, aynı Venedikliler Bizans gemilerinde işe koşulacaklardı.

Bizans merkez donanmasını canlandıran I. Manuel sayesinde, 1169'da Dimyat'a yapılan bir sefer için 12 büyük harp gemisi, 150 çektiri ve 60 nakliye gemisi çıkartılabiliyordu. Ancak bunun arkası gelmedi. 1196 itibarıyla yüzer halde ancak 30 çektiri kalmış ve Dör-

'Rum Ateşi' yahut Bizanslıların kendi adlandırmasıyla Deniz Ateşi (*pyr thalassion*); 673 yılı dolaylarında Konstantinopolis'te icat edilmişti. Tarih boyunca ancak deniz savaşları ve kuşatmalarda kullanıldığı anlaşılan bu kimyasal, ağzına ateş tutulan tulumbalardan (*sifon*) püskürtülürdü ve bir defa tutuştu mu söndürülmesi çok zordu. VI. Leo'nun hükümdarlığı esnasında icat edilen 'şırınga' (*mikroi sifones*) sayesinde ise, demir bir kalkanın ardında siper almış tek tek askerlerin de Rum Ateşi kullanması mümkün oldu. *Skilitzes Elyazması*'ndaki bu minyatürde, kimyasalın bakır, tunç yahut demir kaplı borular vasıtasıyla püskürtüldüğü daha geleneksel bahri kullanımı resmedilmiştir (Biblioteca Nacional, Madrid).

Hemen her daim latin yelkenli kadirgalarından müteşekkil oldukları görülen Bizans savaşı gemilerinde, 1350'de kaydedildiği kadarıyla, bir ya da iki kat sekilerde kürek çeken 100-300 kürekçi bulunuyordu. 1170'ler gibi geç bir tarihte dahi bir kısım kadirgada muhtemelen Rum Ateşi sifonu bulunuyordu; ancak bu tarihten sonraki silahları muallaktadır. Yine de, 1453'te bile, Venedik ve Ceneviz gemilerindeki gibi barutlu toplarla teçhiz edildiklerini düşünmek için pek sebep yoktur. *Aleksandrias*'ta resmedilmiş bu 14. yüzyıl kadirgasındaki temiz traşlı ve Avrupai tarz bone giyen kürekçiler, muhtemelen *gazmuloslar*dır (Istituto Ellenico, Venedik).

düncü Haçlı Seferi 1203'te Konstantinopolis önünde belirlediğinde, eldeki kurtlaryemiş 20 tekne ancak ateş gemisi olabilecek bir hale düşmüştü.

İznik Bizans Devleti'nin Konstantinopolis'i 1261'de Latinlerden geri almasını müteakip donanmayı yeniden inşa eden VIII. Mikhail, gemilere *gazmuloslar*, *çakoneler* ve *prosalentoslar*dan tertip bir mürettebat koydu. Latin-Rum evliliklerinin ürünü bireylerden mürekkep *gazmulos*lardan, 'Romalılarından muharebe şevki ve ihtiyatlılık, Latinlerden ise coşku ve cüret miras almış' diye bahis olunuyordu. Öte yandan, Morali Bizans Rumlarından devşirilen *çakoneler* deniz piyadesi, *prosalentoslar* ise kürekçi olarak hizmet ediyorlardı.

1283 itibarıyla 80 gemiye malik bulunan bu yenilenmiş Bizans donanması, tahta çıkışından kısa süre sonra II. Andronikos tarafından lağvedildi ve *çakoneler* ile *gazmuloslar* masraf kısma amacıyla terhis edildiler. Deniz gücü için bütünüyle Cenevizlilere bel bağlayan II. Andronikos (1291'e gelindiğinde 50-60 Ceneviz gemisi kiralamıştı), 1320 civarında niyetlendiği üzere 20 kadirga inşa ederek Bizans de-

niz gücünü diriltme planlarını hayata geçiremedi. Ne var ki, 1328'de tahttan çekilmesi üzerine imparator olan torunu III. Andronikos, Bizans donanmasının en sonuncu dirilişini gerçekleştirdi ve *prosalentoslar* ile *gazmuloslar*ı yeniden ihdas etti. Bu iki birlik de sırasıyla 1361 ve 1422 gibi geç tarihlere kadar kayıtlarda yer almışlardır. III. Andronikos, 1332'de Türklere karşı kurulan bir deniz ittifakına 10 çektiri katkıda bulunabilmişti. Ne var ki, el konulan ticaret gemileri Bizans donanmasının kâğıt üstündeki mevcudunu zaman zaman 100, hatta 200 gemiye kadar şişirse bile, bu tarihten sonra Bizans'ın malik olduğu gerçek harp gemisi sayısı (1396, 1421 ve 1453'te kaydedildiği üzere) 10'u hiç geçmemiştir.

İMPARATORLUĞUN SONU

14. yüzyılın iç savaşları, Bizans'ın zaten azalmış haldeki kaynaklarını bütünüyle tüketti. Düşkün Bizans, askeri ve mali yardım için Batı'ya sürekli ricacı olmasına, hatta 1399-1403'te II. Manuil, 1437-39'da ise VIII. İoannis bizzat Avrupa'ya gitmesine rağmen, (Ortodoks-Katolik) mezhep anlaşmazlığından sağırlaşmış kulluklar bu yakarıları işitmediler. Ortodoksların çok şiddetli tepki gösterdiği 1439 tarihli Kiliseler Birleşmesi bile durumda değişiklik yaratmadı. Osmanlıların bir an dinmeyen baskısı altında Bizans hudutları daralmaya devam etti. 1433'te Konstantinopolis'i ziyaret eden Bertrandon de la Brocquiere'in gözlemlediğine göre, Bizans toprakları şehir surlarından atla en fazla iki günlük yol mesafesine kadar uzanıyordu.

Osmanlıların Konstantinopolis surları önünde nihai olarak belirdikleri 1453'te, imparatorluk ordusu namına ancak 1.000-1.500 adam kalmıştı. Muazzam sayılacak bir çabayla, 7-9.000 muharipten müteşekkil bir garnizon kuruldu. XI. Konstantinos tarafından bunları kayda geçirmesi emredilen Georgios Sfrantzes'e göre 4.773 muharip Bizans tebaasıydı. Kalan 2-4.000 kadar asker (Sakızlı Leonardos'a bakılırsa 'zar zor 3.000' kadar) ile birçoğu topla donatılmış iki-üç düzine gemi, Bizans'tan ziyade kendi ticari çıkarlarını koruma derdindeki Venedikli, Cenevizli ve Aragonlu (Katalan) gönüllüler ile paralı askerlerden temin edilmişti. Aşlına bakılırsa, Cenevizlilerin büyük kısmı Haliç'in hemen karşısında yer alan ve Cenova Cumhuriyeti'ne ait bulunan Galata ticaret kolonisinden (burası kâğıt üzerinde tarafsız bölge olmasına rağmen) gelmişti.

En önde gelen Cenevizli komutan, *protostrator* rütbesi verilmiş ve şehrin bütün savunmalarından sorumlu kılınmış Giovanni Giustiniani Longo idi. Gelirken yanında, bütün masraflarını kendi cebinden karşıladığı iki çektiri ve 3-400 asker (çektiri mürettebatları da sayılırsa 6-700) getirmişti. 'Baştan ayağa zırhlı' diye tasvir edilen bu as-

kerler arbalet, arkebüs ve hatta top ile silahlanmışlardı. Konstantinopolis *bailosu* (elçi) Girolamo Minotto komutasındaki beş gemiden indirilen 1.000 asker, Venedik'in savunmaya yaptığı katkıyı teşkil ediyordu. Büyük ölçüde İtalyanlardan müteşekkil bir diğer müfreze, Papalık elçisi Kardinal Isidore komutasında 1452'de gönderilmiş olup 200 arkebüzcü ile arbaletçiden mürekkepti. Bunların en az 50'si Napoliliydi, ancak diğerleri (Giustiniani'nin askerlerinin bir kısmı gibi) Sakız'dan celp edilmişlerdi.

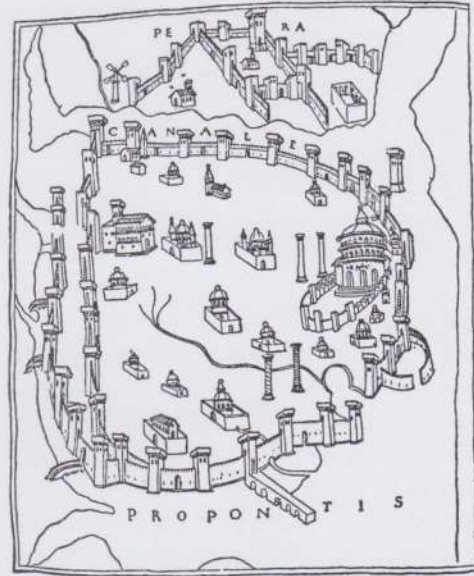

Pisanello'nun 1438'de çizdiği Bizans koşum takımı resmi. Daha 13. yüzyıl gibi erken bir dönemden itibaren imparatorlukta at noksanlığı baş göstermişti ve ekser Bizans askeri kendi bineğini kendisi bulmak durumundaydı. Ağır süvariler Batılı muadilleri gibi *destrier* cinsi azmanlara binerken daha hafif silahlı atlılara kısıraklar yahut iğdişler düşüyordu. Arap, Şam ve Urfa atları en iyiler olarak kabul ediliyordu; ancak 14. yüzyıldan itibaren bunları temin etmek büyük ölçüde imkân dışına çıktığı için, Macar, Teselya ve sonra da Türk atları ağırlıklı görülür oldu (Louvre Müzesi, Paris).

Osmanlılar kuşatmayı 2 Nisan 1453'te başlattılar. Sultan II. Mehmed'in kuvvetleri hakkında 400 gemi ve 700.000 asker rakamları telaffuz edilmiş ise de, Venedikli görgü tanığı Nicolo Barbaro'nun bildirdiği üzere 82-92 harp gemisi ile diğer nakliye gemileri ve (Osmanlıların Bizanslılardan yirmi kat fazla olduğuna dair Dukas'ın verdiği bilgiyle de örtüşen) 160.000 asker sayısı akla en yakın gözüktür. Ayrıca, Sultan Mehmed hem toplara hem de daha geleneksel kuşatma makinelerine malik müthiş bir kuşatma katarı da getirmişti. Bir Cenevizli görgü tanığına göre toplam 200 'top ve diğer şeytan icadı' mevcuttu. Barbaro ise, 90-850 kiloluk güllerle atıkları çeşitli kaynaklar tarafından bildirilen 12 adet esas namluya dikkat çeker. Bunların en büyüğü o kadar ağırdı ki 150 çift öküz zar zor hareket ettirebiliyordu.

6 Nisan'da başlayan top ateşi, her namlu günde 100-120 defa atış yapar şekilde kuşatma bitene kadar devam etti. Dış surların önemli bir kısmı yıkılınca müdafiler iç surlara çekilmek zorunda kaldılar; ayrıca, kendi toplarının seğirdimi ve yeraltında devam eden lağım savaşı sebebiyle daha da fazla hasar meydana geldi.

Türkler 18 Mayıs'ta genel taarruza hazırlık babında bir kuşatma kulesi getirdiler; ancak bu zamansız teşebbüs, menzillerine girdiği anda müdafilerin kuleyi ateşe vermesiyle son buldu. Çok geçmeden, iç surun Aziz Romanos kapısı (Topkapı) civarındaki kimi kısımları da yıkıldı ve Türkler gece karanlığının örtüsü altında geniş hendegi molozla doldurmaya koyularak nihai taarruz hazırlıklarını başlattılar. 29 Mayıs sabahı erken saatlerde başlayan bu taarruzda, başıbozuklardan²² müteşekkil birinci ve Anadolu askerlerinden müteşekkil ikinci dalga sur ge-

Floransalı seyyah Buondelmonte'nin 1422'de çizdiği basit bir Konstantinopolis haritası. Devasa Aya Sofya kilisesi soldadır; solda yukarıdaki büyük yapı ise Blachernai Sarayı'dır. Çift kat kara surlarının kuzeyde ancak Blachernai mahallesine kadar ulaştığı göze çarpmaktadır. Haliç'in berisinde ise Ceneviz'in Pera (yahut Galata) kolonisi görülmektedir.

diklerinden püskürtüldü. Birçok Osmanlı, duvarlardan dökülen Rum Ateşi ile yanıp öldü. Ancak Yeniçeriler ile diğer seçkin katalardan müteşekkil üçüncü dalga gerilemeden bastırdı ve bunların hücumunun doruk noktasında, şafaktan hemen önce, Giustiniani ölümcül surette yaralandı. Onun muharebe bölgesinden çekilmesi üzerine başsız kalan askerleri de savaşı terk ettiler. Bu durum müdafilerin moralini öyle sarstı ki, Türkler pek çok noktada savunmayı kırıp içeri girmeyi başardılar.

Bizzat imparator başta gelmek üzere, muhtelif Bizanslı ve İtalyan komutanların sokaklarda başlattığı çok sayıda karşı taarruza rağmen düzenli savunmanın sonu gelmişti. Sağ kalanlar, Haliç boyunca demirli birkaç gemiye kaçmaya uğraşmaktan başka çare bulamadılar. Giustiniani de şehirden ayrılmayı başardı; ancak Sakız'a vardığında yaralarına yenik düşerek öldü. XI. Konstantinos ise, o gün hayatını kaybeden 4.000 Bizanslı ve İtalyan

Pisanello tarafından 1439'da dökülen bu madalyondaki imparator VIII. İoannis portresinde, gözden kaçması imkânsız Türk etkisi kıyafetler ile kendini belli ediyor (British Museum, Londra).

²² Bunların önemli kısmı Rum, Macar ve Balkanlı Hristiyan neferlerden mürekkepti.

savaşçının arasında, elinde kılıcıyla can verdi. Naaşı hiç bulunamadı.²³

TRABZON RUM İMPARATORLUĞU

Trabzon (Trapezos), Konstantinopolis'in 1204'te Haçlıların eline geçmesinden kısa süre evvel fiilen bağımsızlık kazanmıştı. Gürcistan kraliçesi olan teyzeleri Tamara'nın tedarik ettiği askerler sayesinde, imparator I. Andronikos Komnenos'un (1183-85) torunları Aleksios ve David kardeşler Güneydoğu Karadeniz sahilindeki bu küçük 'imparatorluğu' kurabilmişti. Yönetici hanedana binaen, Trabzon imparatorları *Megas Komnenos* diye adlandırılmaya başladı. Ne var ki eti budu belli olan bu devletin yaşamını sürdürebilmesi (özellikle de batı yarısının 1214'te Selçuklular tarafından istila edilmesi ve İznik ile kara sınırının kopmasından sonra) askerlik maharetinden ziyade dağlık Pontus coğrafyası ve diplomasiye bağlı kaldı. Andronikos Gidon'un hükümdarlığının sonlarında (1222-35), Trabzonlular Selçuklulara biat ederek Sultan çağırıldığı vakit ordusuna 200 asker (İznikliler 400 adam gönderiyordu) vermeye mecbur kaldılar. Moğolların Selçukluları 1243'te Köseadağ muharebesinde yenilgiye uğratması üzerine biat yemini önce Büyük Han'a, sonra İlhanlılara ve en sonunda Emir Timur'a edildi. Timur,

1402'deki Anadolu seferi esnasında, Osmanlılara karşı kullanmak üzere Trabzonlulardan 20 çektiri hazırlamalarını talep etmişti; ancak bunun yerine getirildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Trabzon'un hiçbir vakit önemli bir seviyeye ulaşmamış askeri gücü, kudretli taşra aristokrasisi ile saray arasında 1330-55 arasında devam eden bir dizi iç savaş neticesi tahrip oldu. 15. yüzyıldaki aşırı iyimser yabancı gözlemcilerin 15-25.000 asker çıkarabileceğini iddia ettiği Trabzon, komşusu Akkoyunlu hükümdarını etkilemek niyetiyle tarihindeki en büyük seyyar orduyu topladığı 1366 senesinde ancak 2.000 savaşçı çıkartabilmişti. 1350 civarından bir İslam kaynağının 'sayıca az ve kötü teçhizatlı' diye tasvir ettiği üzere, çeşitli kayıtlara nazaran Trabzon orduları hep küçüktü. Örneğin, 1355'te Türklerle yapılan bir muharebede en fazla 400 zayıat verilmesi büyük bir felaket olarak görülmüştü. 1380'de toplanmış ve iki müfreze ayrılmış bir Trabzon ordusunun bir yarısı ancak 600 adamdan, diğer yarısı da süvariler ile 'çok büyük bir yaya birlikten' müteşekkildi. Dolayısıyla, 14. yüzyıl ortasından sonra Trabzonluların askeri mücadeleden kaçınmaya başlamalarında ve özellikle de Akkoyunlularla ilişkilerini yakın tutarak Türk komşularıyla kuşaklar süren evlilik ittifaklarını yeglemelerinde şaşırarak bir şey yoktur.

Trabzon'un hudut savunması, karışık Bizans-Laz (*Çanno*) nesebinden mahalli beylerin eline bakıyordu.

²³ Bkz. David Nicolle (çev. Hamide Koyukan), *Konstantinopolis 1453* (Osprey Askeri Tarih Dizisi No. 20, yayına hazırlanıyor).

BİZANS'IN SON SAVAŞÇILARI (15. YÜZYIL)

1: Bizanslı Milis, 15. Yüzyıl

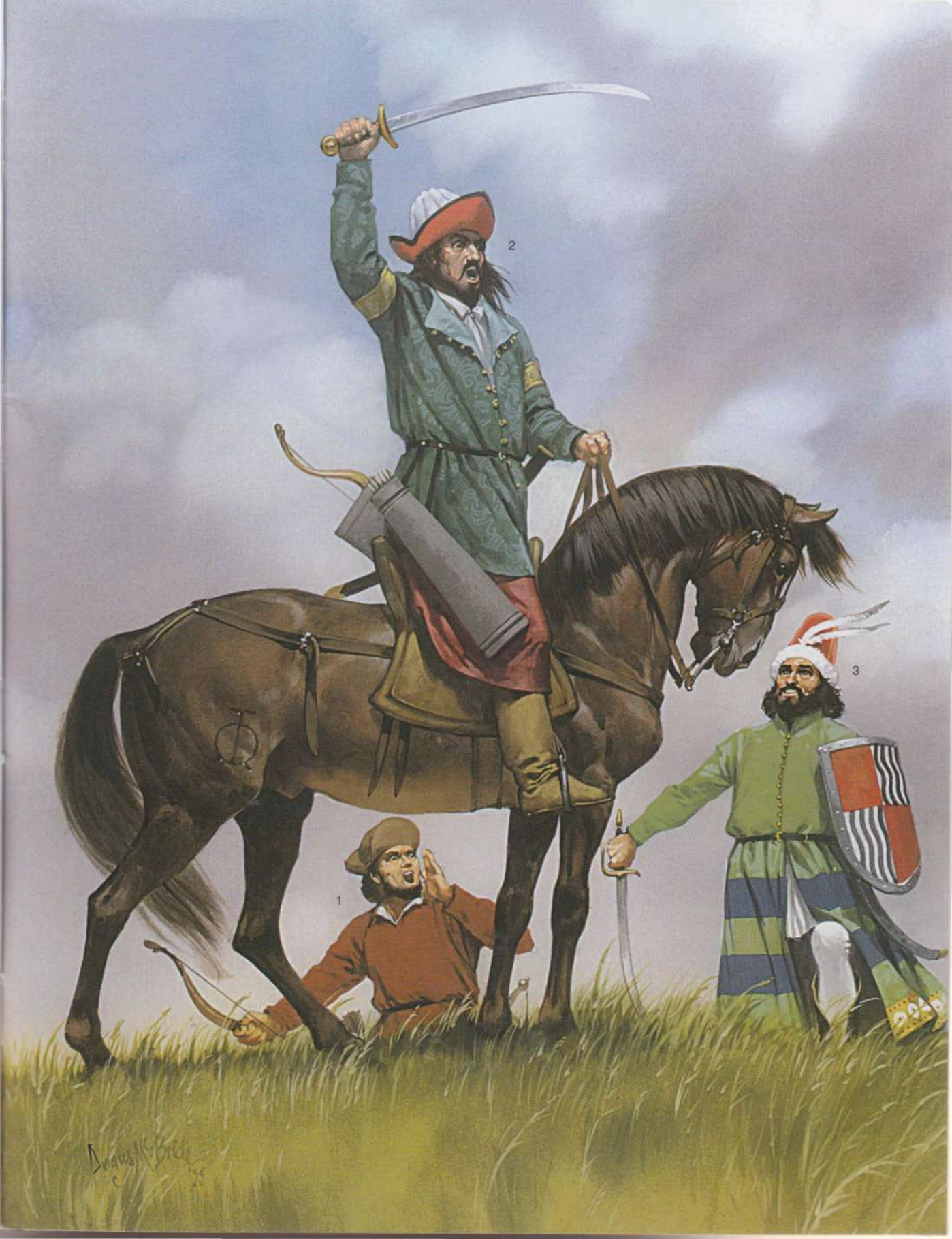
1453'te Konstantinopolis'i müdafaa edenlerin büyük kısmı tecrübesiz sivillere ibaretti. Sakızlı Leonardos bu adamların 'herhangi bir yetenekten ziyade, içlerine nasıl doğarsa o surette' silahlarını kullandığını yazmıştır. Bizanslı şehir ve kasaba meskûnu sivillere savaş sanatına büyük oranda yabancı oldukları ve hemen her daim savaşmakta gönülsüz davrandıkları başka kaynaklarda da belirtilir. Konstantinopolis savunmasına gönüllü olan binlerce kişi aslında bir istisnaydı. Leonardos bunların çoğunlukla kılıç, mızrak ve kalkan ile mücehhez olduklarını; daha az bir kısmında da yay bulunduğunu belirtir; ancak arbalet kullandıklarını bildirdiği az sayıdaki adam ise muhtemelen nizami askerdirdi. Diğer bazılarında da sapan bulunduğunu Dukas'tan öğrenmekteyiz. Leonardos 'büyük çoğunlukta' miğfer ile kösele yahut demir zırh çeket bulunduğunu da yazmıştır ama bunun mümkün olması pek olası gözükmez.

2: Bizans Süvarisi, 1438

Pisanello'nun hakkettiği VIII. İoannis madalyonu ve imparator İtalya'da bulunduğu sırada çizdiği Bizans maiyet heyetinin resimleri bu figürün temelini oluşturur. Türk modası 14. yüzyıl ortasında Konstantinopolis'te benimsenmeye başlamış ve 15. yüzyıla gelindiğinde hâkim kültür etkisine dönüşmüştü. Figürde görüldüğü üzere, alçak eyer ile atın burun deliklerinin yarılmasına kadar Türk uygulamaları takip ediliyordu. 15. yüzyıl Bizans süvarisinin Türk usulü savaştığına dair açık bir kanıt bulunmamakla beraber; 1433'teki Konstantinopolis ziyaretinde, İoannis'in erkek kardeşlerinden birinin çok sayıda süvariyle birlikte Hipodrom'da at sırtından ok atışı talim edişine şahit olan Bertrandon de la Brocquiere, 'Türklerden öğrendikleri bu talimde ustalaşmayı amaç edinmişlerdi' diye yazmıştır.

3: Trabzonlu Asker, 1461

Trabzon Rum İmparatorluğu'ndaki Türk etkisi, 1404'te kaleme aldığı anlatısında 'Türklerin kullandığı tarz kılıç ve yay kullanır ve yine Türk usulü at binerler' diye bildiren İspanyol elçi Clavijo tarafından da teyit edilmiştir. Aynı biçimde Doğu tarzı kıyafetlere, kırmızı ve yeşil başta gelmek üzere, parlak renkler hâkimdi. Bu figürün başındaki şapka, Clavijo'nun *Megas Komnenos*'un başında gördüğü serpuşun tasvirine göre çizilmiştir. Bu tasvirde Trabzon hükümdarının şapkası uzun, sansar kürküyle astarlanmış, kenarlarından tepesine altın kordonlar uzanan ve turna tüylerinden sorguca sahip olarak anlatılır.

Bu adamlar, topraklarına *pronoia* statüsü tanınması karşılığı kendi kale ve garnizonlarını kuruyorlardı. Çeşitli seyyahlar, geçiş güvencesi ve refakatçi muhafız karşılığı çok yüksek paralar ödeyen mahalli beyleri, pek de haksız olmayarak haydut diye nitelendirmiştir. Devletin büyük kısmı, benzer surette, kendi savunmasını kendisi sağlamakla mesuldü. Teşkil edilmiş çok sayıdaki taşra birimlerinde meskûn ve ihtiyaç halinde zorunlu askerlik hizmetine tâbi küçük toprak sahipleri, *strategos*, *stratiotes* ve *kastrofilaks* gibi geleneksel Bizans rütbeleriyle taltif edilmişlerdi.

Sayılanlar haricinde, çok küçük bir Hassa kuvvetinin de mevcut olduğu bilinmektedir. 1370'teki bir seferde III. Aleksios'a (1349-90) refakat eden 100 atlı ve III. Manuil (1394-1417) tarafından 1404'te İspanyol elçi RuyGonzalez de Clavijo'nun refakatine tahsis edilen 140 asker bu Hassa kuvvetini oluşturmuş gibi görünmektedir. Bu maiyet birliği, muhtemelen, ara sıra kendilerine atıfta bulunulan paralı askerlerden müteşekkildi. Paralı askerlerden bazıları Gürcü idi ama çoğunluğu Türk'tü; dolayısıyla büyük kısmı süvari idi. Bu ırak ve sapa Doğu devletine birkaç Latin'in dahi ulaşmış olması mümkündür. Devletin kurucularından David daha sonra özerk Paflagonya hükümdarı olduğu vakit, 1207 civarında emrinde 300 Latin asker bulunduğunu bilinmektedir. Hem Venedik'in, hem de özellikle Cenova'nın Trabzon'da ticaret kolonileri bulunduğu düşünülürse, bu askerler muhtemelen İtalyan idi.

Megas Komnenos'a evlilik yoluyla akraba Türk ve Gürcü komşuları, zaman zaman müttefik kıtalar tedarik eder yahut bunun için söz verirlerdi. Örneğin, III. Manuil'in 1404'teki başlıca dört müttefikinden ikisi, yeğeni Canık

emiri Altemur ile kayınbiraderi emir Süleyman idi. Aynı şekilde, VI. İoannis (1429-58) 1457'de Osmanlılara karşı bir ittifak tasarladığı vakit en önemli müttefikleri, kayınbiraderi olan Gürcistan kralı ve iki farklı evlilik anlaşması vasıtasıyla hem yeğeni hem de damadı olan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan idi.

Osmanlılar Trabzon'a ilk hücumlarını 1442'de gerçekleştirdiler. Şehir surları buna ve 1456'da gerçekleştirilen bir diğer kuşatmaya dayandı; ancak imparatorun hatırı sayılır bir haraç vermesi gerekti. VI. İoannis'in yeğeni ve halefi olan David'in (1458-61) bu haracın kaldırılmasını talep etmesi, 1461'deki üçüncü ve son Osmanlı taarruzuna bahane oldu. 60.000 atlı, 80.000 yaya ve 100-300 gemiden müteşekkil olduğu tevatür edilen muazzam bir kuvvet Trabzon'a çullandı. İoannis ile David'in güç bela bir araya getirdiği ittifak anında dağılınca, tecrit haldeki Trabzon birkaç haftalık bir kuşatmayı müteakip Ağustos'ta teslim oldu. İlk başta sürgüne gönderilen *Megas Komnenos* David, iki sene sonra idam edildi.

Bir 15. yüzyıl kabrine boyanmış ve Trabzonlu savaşırları tasvir eden bu resim, mahalli Bizanslılar ile Lazlara hâkim Türk etkisini açıkça gösteriyor. Bu iki atlı beyaz şapkalı, sarı çizmeli ve kırmızı kaftanlıdır (Ayasofya Kilisesi, Trabzon).

Floransa işi bir sandığın üstüne 1462 civarında boyanmış *Trabzon'un Düşüşü* resmi. Bileşik yay, şemşir kılıç ve mızrakla mücehhez Bizanslı müdafiler ile Türklerin kılık-kiyafeti arasındaki tek fark, Bizanslıların taktığı uzun ve tüylü şapkalardır (Metropolitan Müzesi, New York).

KAYNAKÇA

M. Angold, *A Byzantine Government in Exile: Government and Society under the Laskarids of Nicaea 1204-1261* (Oxford, 1975)

N. Barbaro (çev. Şemseddin T. Diler), *Konstatiniyye Muhasarası Ruznamesi* (İstanbul, 1976)

J.W. Barker, *Manuel II Palaeologus 1391-1425* (New Brunswick, 1969)

M.C. Bartusis, *The Late Byzantine Army: Arms and Society 1204-1453* (Philadelphia, 1992)

A. Berktaş (haz.), *IV. Haçlı Seferi Kronikleri* (İstanbul, 2008)

S. Blöndal, *The Varangians of Byzantium* (Londra, 1978)

C.W. Brand, *Byzantium Confronts the West 1180-1204* (Cambridge, 1968)

J.B. Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century* (Londra, 1911)

R. de Clari (çev. Beynün Akyavaş), *İstanbul'un Zaptı (1204)* (Ankara, 2000)

A. Çokona (haz.), *Kritovulos Tarihi 1451-1467* (İstanbul, 2013)

H.R.E. Davidson, *The Viking Road to Byzantium* (Sydney, 1976)

R. Dawkins, 'The Later History of the Varangian Guard' *Journal of Roman Studies* XXXVII (1947), 39-46

I. Demirkent (haz.), *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)* (Ankara, 2001)

—, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1206)* (2 cilt, İstanbul, 2004-06)

G.T. Dennis, *Byzantium and the Franks 1350-1420* (Ashgate, 1982)

K. Dinçmen (haz.), *Şehir Düştü: Bizanslı Tarihçi Francis'ten İstanbul'un Fethi* (İstanbul, 2002)

D. J. Geanakoplos, *The Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282* (Yale, 1959)

A.K. Goodenough (çev.), *The Chronicle of Muntaner* (Londra, 1967)

J. Haldon, 'Some Aspects of Byzantine Military Technology from the Sixth to the Tenth Centuries' *Byzantine and Modern Greek Studies*, Vol. I (1975), 11-47

J.R. Melville Jones (çev. Cengiz Tomar), *1453 İstanbul Kuşatması: Yedi Çağdaş Rivayet* (İstanbul, 2008)

A.E. Laiou, *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II 1282-1328* (Cambridge, 1972)

A. Lowe, *The Catalan Vengeance* (Londra, 1972)

H.E. Lurier (çev.), *Crusaders as Chroniclers: The Chronicle of the Morea* (1964)

P. Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos 1143-1180* (Londra, 1993)

V. Mirmiroğlu (haz.), *İstanbul'un Fethi ve Dukas Kroniği 1341-1462* (İstanbul, 2013)

W. Miller (çev. Nurettin Süleymangil), *Son Trabzon İmparatorluğu* (İstanbul, 2007)

D.M. Nicol (çev. Bilge Umar), *Bizans'ın Son Yüzylları (1261-1453)* (İstanbul, 2003)

—, *The Despotate of Epiros 1267-1479* (Londra, 1984)

D.E. Queller, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople 1201-1204* (Philadelphia, 1978)

S. Runciman (çev. Derin Türkömer), *Konstantinopolis Düştü 29 Mayıs 1453* (İstanbul, 2011)

—, *Mistra: Byzantine Capital of the Peloponnese* (Londra, 1980)

G.C. Soulis, *The Serbs and Byzantium during the Reign of Tsar Stephen Dusan and his Successors* (Washington, 1984)

Arnold Toynbee, *Constantine Porphyrogenitus and his World* (Oxford, 1973)

K.M. Setton (haz.), *A History of the Crusades* (cilt II-III) (Madison, 1969-75)

Speros Vryonis Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor* (Berkeley, 1971)

Philip Whitting (haz.), *Byzantium: An Introduction* (Oxford, 1981)

DİZİN

İllüstrasyon sayfaları **koyu renk** ile yazılmıştır.

Alanlar 37, 46.
Aleksandrias (Büyük İskender'in Masalı) 29-31.

34-35, 49

Aleksias 11, 41

Aleksios, I. Komnenos 11, 22-23, 31, 48

allagion/allagia 7-9, 17, 29-31

almogaver 43, 46

Anadolu 22, 26, 30-31, 33, 37, 41-42, 475-46,

51-52

Andronikos, II. 25, 29, 31, 41-42, 49

Andronikos, III. 41, 49

Anna Komnene 11, 37, 41, 44-45

Araplar 10, 19, 21, 50

Arkhyontopulai 22

Arnavutlar 45

asker azizler 5, 45

ateşli silahlar 35

atlar 9-10, 18, 20, 25, 29, 31, 46, 50

Barbarlar Nezareti 5

Bayezid, Sultan 26

birlik mevcutları 9, 29, 43

Bulgarlar 19, 44-45

Burgonyalılar 42

Cenevizliler 31, 35, 49-51

Çakones 29, 31, 33

David 54

Demetrios, Aziz 5, 17

denizciler 18, 20-21, 31, 48

diplomasi 5, 52

donanma 10, 33-34, 48-49

Dyrrakhion (Draç) muharebesi 23

Ermeniler 7, 19, 41, 46

Etairia 10, 12, 15-16, 22

Farganoi 16

fildişi kutular 22, 37

Flor, Roger de 38, 43

Frigialı *Khomenatoi* 22

gazmulos 49

Giritliler 31-32

Gürcüler 7, 46, 54

Haraç 20, 54

Harald Hardrada 44

Hassa Ordusu 22-23, 25-26, 29, 31, 38, 41, 43

yeniden teşkili 22, 26

Hazarlar 16

hizmetkârlar 10-11, 15-16, 20-21

Hz. Yuşa Tomarı 8-9

incelikli Bizans siyaseti 5

İngilizler 26, 44-45

inhitat (gerileme) 5, 19-20, 29

Ioannis, II. Dukas 23, 45-46

Ioannis, V. Paleologos 26, 31, 35, 45

Ioannis, VI. Kantakuzenos 25, 31-32, 41, 45, 54

Ioannis, VIII. 45, 50-52

İsaakios, II. Angelos 30

İskandinavlar 23, 41-42, 44

isyanlar 5, 20, 45

İtalyanlar 23, 25, 37, 42-43, 48, 50-51, 54

İznik (Nikaia)/İznikliler 42-43, 46, 49, 52

kalkanlar 5, 8-12, 16-17, 26, 29, 31-32, 38, 41-43,

46, 48, 52

kalkan resimleri 30

Katalanlar 31, 38, 43, 46, 50

Kıpcıklar 22, 37, 41, 43, 45-46

Kitâme Tomarları 10, 12, 15, 17-18

Konstantinopolis 9, 15-16, 18, 20, 25-26, 30-35,

43-46, 48-52

Konstantinos, XI. 32, 50-51

koşum takımı 50

Latinler 25, 30, 33-34, 38, 42-44, 49, 54

Longo, Giovanni Giustiniani 50

maas 5, 16, 18, 20-21, 23, 25, 33, 37-38, 41, 43-

44, 46

Macarlar 35, 46, 50

Madalyon 51-52

Maglavitai 16

Makamlar Kitabı (De Officiis) 31, 34

Manasses Vakayınamesi 33

Manuil, I. Komnenos 23, 25-26, 29, 32, 42, 45, 48

megalo allagion 30

Migferler 5, 8-9, 12, 16, 19-20, 22, 26, 30, 35, 52

Mikhail, VIII. Paleologos 25, 29, 33, 41-42, 44-

46, 49

milis 18, 33-34, 52

Moğollar 42, 52

muhafızlar 8-9, 21, 25, 29, 31-32

muharebe nizamı 21

Murtatoi 31, 34

müttefikler 23, 54

Nikiforos, II. Fokas 9, 11, 15-16, 19, 25, 37

nitelik 16, 18-19, 25

Normanlar 12, 22-23, 26, 37, 41-42, 44

Oğuzlar 19, 22, 37-38, 41

oiktoi ve oiktoi 29

okçular ve okçuluk 7-9, 12, 15, 19, 29, 31, 37-38,

41, 43, 45-46

Olçaytu, İlhan 42

omuz şeritleri 8, 17

Osmanlılar 26, 29, 34-35, 38, 41-42, 44, 50-52, 54

Ölümsüzler 22

paralı askerler 11, 15-16, 19, 22-23, 25, 29-30,

33-34, 37-47, 50, 54

Peçenekler 22-23, 37-38

pelerinler 8, 11-12

piyade 7-9, 12, 15, 18, 20-23, 25-26, 29-30, 43-44

Psiloslar 15, 22

Skutatoi 7-8

pronoia 25-29

pronorioslar 29

Roma mirası 7

Rum Ateşi 48-49, 51

Ruslar 37, 44

rüşvet 5, 38

sancaklar/sancaktarlar 7, 9-10, 12, 34, 43

Selçuklu Türkleri 5, 37, 41

Sırplar 7, 23, 25-26, 30, 37, 41-42, 45-46

silahlar 9, 12, 15, 18, 20, 22, 26, 29, 31-35, 38, 41,

45-46, 49-50, 52

balta 15, 31-32, 38, 41, 43-44

cirit 12, 15, 19, 38, 46

çangra (arbalet) 33-34, 42, 50, 52

gürz 12, 26, 46

kılıç 11-12, 15, 22, 26, 38, 41, 45, 52, 54

kontarion (gönder) 9-12, 16, 26, 38,

45-46

mızrak 7-9, 12, 15, 20, 26, 38, 41, 43,

46, 52, 54

romfaia 41

sapan 15, 20-21, 26, 52

yay 12, 15, 22, 26, 33, 38, 45-46, 52, 54

silahşor 26, 43-44

siyaset 5

Skütizes Elyazması 10, 12, 15, 19, 43, 48

skribones 11

Stefan, II. Uroş 41, 45

strategoslar 11, 16, 18-19, 21, 54

subaylar 7-9, 11-12, 15-16, 18, 20-22, 32-34, 37,

43, 45

Etairia 10, 12, 15-16, 22

Tagmata 9-11, 15, 18, 21

thema birlikleri 11, 15-16, 21

Vareg Muhafızlar 23, 31-32, 34, 41-

42, 44

süvari 7-12, 15-16, 18-19, 21-22, 25-26, 29-31,

34-35, 37-38, 41, 43, 45-46, 50, 52, 54

birlik mevcutları 9, 29, 43

hafif atlı 29

katafraktoslar 12, 18

klivanoforoslar 10

sancaktarlar 9, 12, 34

teşkilat 5, 7-25, 29-30, 37

thema atlısı 21

Tagmalar 7, 9-16, 18, 21-22

Ekskubitoi 9, 11, 15, 22

İkanatoi 9, 12, 15, 22

Skholai 9-11, 15, 22, 34

Vigla 11-12, 15, 33

tahsisli araziler 16-18, 20, 26

tazminat 21

teçhizat 5, 8, 11-12, 16, 18, 20, 26, 29, 38, 41-42,

46, 52

teşkilat 5, 7-25, 29-30, 37

Thema sistemi 16-20

çözülmesi 18-20

denizcileri 21

Doğu vilayetleri 18

Piyadesi 18

Theodoros, II. 25

Trabzon Rum İmparatorluğu 52-54

askerleri 52-54

Trapezios (Trabzon)

Turkopuloi 23, 42

Türkler 5, 16, 19, 21-23, 25-26, 29-35, 37-42, 46,

49-52, 54

Türkmenler 38, 43, 45

Ulular 45

valiler (duks veya kefalet) 32-33, 38

Vardariotai 23, 29, 31

Vareg Muhafızlar 23, 31-32, 34, 41-42, 44

Dyrrakhion'da 32

Vasileios, II. 10, 20, 44

Venedik 31, 34-35, 48-51, 54

Vestiaritai 22

yük katari 12, 21

yük katırları 15, 21

yükümlülükler 16, 20

zırh 5, 7-12, 15, 18-20, 26, 29-31, 34-35, 38, 41,

43, 46, 50, 52

Tarihin en büyük savaşlarının ayrıntılı dökümleri, hasım kuvvetlerin stratejileri, taktikleri, askeri harekâtın düğüm noktaları.

Dünyadaki çeşitli orduların üniforma, teçhizat, tarih ve teşkilatı, geçmişleri ve bugünleri. Zirveden çöküşe Bizans ordularının teşkilatı, idaresi ve insan gücü.

Renkli çizimler

Benzersiz detaylar

Resimler ve Fotoğraflar

BİZANS ORDULARI 900-1461

Antik Roma uygarlığının doğrudan mirasçısı Bizanslılar, siyaseti de askeri stratejiyi de son derece incelikli biçimde ele alıyorlardı. Rüşvet vermek, bir düşmanı diğerine kırdırmak ve çeşitli ittifaklar kurmak, rakiplerini dize getirirken Bizanslıların öncelikli tercih ettikleri yöntemlerdi. Ancak diplomasi fayda etmezse, imparatorluğun sefere çıkardığı ordular kendi zamanlarındaki en gelişmiş ve en üstün teşkilatlı kuvvetler arasındaydı. Özellikle de imparatorluğun gücünün doruğa çıktığı 10.-11. yüzyıllarda, Bizans orduları Araplara ve Bulgarlara kaybettikleri toprakların büyük kısmını geri almış ve Batı'da Tuna'ya, Doğu'da ise Şam kapılarına dayanmışlardı. Ne var ki dışarıdan fark edilmeyen bir takım iç çekişmelerle askeri düzeni bozulan Bizans, 1071'de tarihin akışını değiştiren Malazgirt yenilgisine uğradı ve güç merkezi olan Anadolu'nun büyük kısmını kaybetti. Bu tarihten sonra, Türkler, Slavlar ve Latinler gibi genç ve hırslı toplumlarla her taraftan kuşatılan imparatorluk, dört yüzyıl süren kanlı bir gerileme devri neticesi yok oldu.

Ortaçağ ve Rönesans orduları üzerine yaptığı titiz araştırmalarla tanınan İngiliz tarihçi Ian Heath, zirve yıllarından nihai çöküşüne uzanan dönemde Bizans'ın savaşa sürdüğü orduları mercek altına alıyor; ünlü ressam Angus McBride'in çizimleri ise Bizanslı savaşçılara hayat veriyor.

KDV dahil fiyatı
20 TL